

การจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พ.ศ. 2453 - 2468

1. แนวความคิดและนโยบายการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อาจกล่าวได้ว่าการจัดการศึกษาได้รับการวางรากฐานก้าวหน้ามากแล้ว โดยเฉพาะบุคคลที่มีความสามารถในด้านการจัดทำโครงการการศึกษาคือพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล)¹ ท่านผู้นี้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการใน พ.ศ. 2454 ซึ่งอยู่ในระยะต้นรัชกาลที่ 6 ปรากฏว่านโยบายการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เนื่องจากแรงผลักดันหลายประการดังที่ ดร.แกมสุข นูนนท์² แสดงความคิดเห็นว่า

... พอหม่อมสยาม คินแดนก็เสียไปแล้ว พอถึงสมัยรัชกาลที่ 6 อิทธิพลของจักรวรรดินิยมทยอยนคลายไปแล้ว แต่ในขณะเดียวกันในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นขณะที่ไทยกำลังค้นคว้าเหลือเกินในลัทธิชาตินิยม - เสียดินแดนไปใหม่ ๆ จึงเด่นมากเป็นประการที่ 1 ยิ่งกว่านั้นรัชกาลที่ 6 ท่านอยู่ยุโรปนาน นานจนรู้จักฝรั่งว่า ฝรั่งเป็นอย่างไร คือฝรั่งก็ไม่แค่นั้น ก็พยายามส่งเสริมเมืองไทยมากขึ้น แล้วในขณะเดียวกัน คนไทยกำลัง

¹ พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน 2454 ถึงวันที่ 28 มีนาคม 2458 รวมเวลาบริหารการศึกษาในตำแหน่งเสนาบดี ประมาณ 5 ปี ได้รับการแต่งตั้งให้เป็น เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ในขณะดำรงตำแหน่งเสนาบดี.

² แกมสุข นูนนท์, [อาจารย์ประจำคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร] "ประมวลเหตุการณ์สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาไทย," ในบทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่เวียนมา, กรมสามัญศึกษา (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2517), หน้า 20.

เร่ร่อนในเรือเร่กร่องลี้หนีสภาพนอกอาณาเขต เหตุผลต่าง ๆ เหล่านี้เกิดแนวโน้มนำให้ส่งเสริมลัทธิชาตินิยม ให้ส่งเสริมความเป็นตัวของตัวเองขึ้น ให้ส่งเสริมความเป็นไทยมากยิ่งขึ้น รัชกาลที่ 6 ทรงมีพระราชปรารภอยู่ตลอดเวลาว่า ฉันต้องการคนหนุ่ม ต้องการคนที่แข็งแรง ต้องการคนที่มีใจสะอาด เพื่อจะได้สู้กับเหตุการณ์บ้านเมืองต่อไปในอนาคต . . .

ในระยะนี้ปรัชญาการศึกษาเริ่มเปลี่ยนไปแล้ว (พ.ศ.2456) เพราะเดิมที่คนไทยเป็นโรคเห่อเป็นเสมียนกำลังภาคเค้น ทุกคนจะเป็นข้าราชการกันเสียหมด¹ ดังความเห็นที่จะจัดการศึกษาของเจ้าพระยาวิสุทธีสุริยศักดิ์กราบทูลรัชกาลที่ 6 ความว่า

. . . เมื่อเรียนไปแล้ว ก็หลีกไปเกณฑ์ให้รัฐบาลจ้างไปรับราชการหมด การที่เข้าใจผิดเช่นนี้เป็นการศึกษาที่จะต้องบอกว่า ไม่ใช่คอก . . .²

เจ้าพระยาวิสุทธีสุริยศักดิ์ ไข้แจงให้เห็นว่า การศึกษาที่จักนี้ไม่ต้องการส่งเสริมให้คนเป็นข้าราชการอีกต่อไป แต่ส่งเสริมให้คนรู้จักวิชาชีพ ส่งเสริมการศึกษาด้านวิสามัญศึกษา³ นี้คือประเด็นสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่า ปรัชญาการศึกษาเริ่มเปลี่ยนไปแล้ว เริ่มส่งเสริมให้คนเรียนเพื่อให้เป็นตัวของตัวเอง แต่การเปลี่ยนแปลงนี้ค่อย ๆ เปลี่ยนมิได้เปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน³

¹ เรื่องเดียวกัน.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ศ.10/13 เรื่องความเห็นที่จะจัดการศึกษา ร.ศ.131 ของเจ้าพระยาวิสุทธีสุริยศักดิ์ กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 6.

³ แกมสุข นุ่มนนท์, "ประมวลเหตุการณ์สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาไทย", ในบทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา, กรมสามัญศึกษา (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2517), หน้า 20.

และพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ชี้ให้เห็นแรงผลักดันที่สำคัญ ต่อความเปลี่ยนแปลงนโยบายในการจัดการศึกษาของไทย ว่า

. . . มีการสอนวิชาความรู้ในทางราชการเป็นหม้ออื่นเรียกว่า โรงเรียนข้าราชการพลเรือน มาตั้งแต่ พ.ศ.2442 การเล่าเรียนวิชาความรู้ได้จัดเป็นโรงเรียนและมีชื่อว่าการศึกษาเจริญขึ้นทุกทีมากบ้างน้อยบ้าง การศึกษาทางวิชาสามัญเพียงแค่นั่งสือและเลขมีความรู้พอซึกเขียนชำนิช่านานูขึ้นก็พากันออกจากโรงเรียน ไปขอเข้ารับราชการเป็นเสมียนตามที่ทำการต่าง ๆ ไม่ได้ฝึกหัดวิชาพิเศษอื่น ๆ เช่น เข้าโรงเรียนแพทย์ โรงเรียนข้าราชการพลเรือน เมื่อขาดคนที่จะใช้งานก็พากันต้องการคนที่เล่าเรียนเพียงเท่านั้น ต่อมาเมื่อคนเต็มหน้าที่และคนที่มีความรู้เพียงแค่นั้นมากขึ้น ก็มีการเลือกเฟ้นถวนถึขึ้น คนที่อ่านออกเขียนหนังสือได้ ก็ไม่เป็นที่ต้องการ ที่เหลือก็เที่ยวเพ่นพ่าน ไม่มีงานทำ จะกลับไปทำงานตามชาติตระกูลก็ไม่ได้ . . .¹

นโยบายการจัดการศึกษาที่สำคัญในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้หันมาเน้นการจัดการศึกษาเพื่ออาชีพและนโยบายอื่น ๆ เป็นนโยบายรองลงมา ดังพระราชดำรัสตอบในงานศิลปหัตถกรรมครั้งแรก เมื่อ พ.ศ.2455 ความตอนหนึ่งว่า

. . . ว่าถึงการเลี้ยงชีพในทางหัตถกรรม เราผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ก็กล้ายืนยันได้ว่า ไม่เป็นการเลวทรามกว่าเป็นเสมียนหรือเป็นข้าราชการ ดังที่คนเป็นอันมากยังสำคัญผิดอยู่นั้นเลย คงจะได้รับการยกย่อง ชูขบเลี้ยง เช่นกันคือ ถ้าตั้งเป็นหลักฐานมั่นคงในการค้าขายหรือศิลปกรได้แล้ว เราคงจะตั้งเป็นขุนน้ำขุนนางได้ ไม่ผิดอะไรกับผู้รับราชการ . . .²

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ศ.1/11. คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี, ลงวันที่ 2 มกราคม 2457.

² สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, ประวัติสังเขปแห่งการศึกษาของประเทศไทย, หน้า 75.

นโยบายการจักสอนวิชาชั้นนี้ เนื่องมาจากความอึดตัวของตำแหน่งหน้าที่ในหน่วยราชการในสมัยนั้น โดยเฉพาะในระดับเสมียนพนักงาน ซึ่งเดิมเคยมีความต้องการอย่างมากในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่เมื่อเวลาผ่านไป บรรดาคำแห่งราชการเหล่านั้นมีคนบรรจุเกือบเต็มหมด¹ ตำแหน่งที่ว่างก็ต้องการใช้บุคคลที่มีระดับความสามารถสูงขึ้น ดังคำกราบบังคมทูลของ เสนาบดีกระทรวงธรรมการว่า

. . . รัฐบาลได้ลงทุนรอนจัดการ เช่นนี้ก็เป็นธรรมเนียมของราษฎร เกิดขึ้นเข้าใจเสียว่าการที่เข้าโรงเรียนแล้วไม่ว่าสูงต่ำหรือต่างประเภทกันอย่างไร เป็นทางทำมาหากินไปหมดเมื่อสุดกำลังหรือสุดปัญญาที่จะเรียนต่อไปอีกเท่าไร ก็หลีกออกไปเกณฑ์ให้รัฐบาลจ้างไว้รับราชการไปหมด การที่เข้าใจผิดเช่นนี้ เป็นการยากที่จะร้องบอกว่าไม่ใช่คอก การเรียนแค่เพียงเท่านั้น สำหรับผู้ฝึกหัดวิชาและรู้การงานเพียงเป็นคนสามัญ ถ้าจะให้ไปเป็นทางทำมาหากินก็ต้องให้เรียนต่อไปอีก ถ้าบอกความจริงให้เข้าใจ เช่นนั้นก็ไม่ได้เห็นประโยชน์ และอาจไม่เรียนเสียทีเสีย . . .²

รัฐบาลได้เห็นความสำคัญของการศึกษาในระดับที่สูงกว่าระดับประถมศึกษาขึ้นไปอีกคือระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา ในระดับมัธยมศึกษาการขยายงานยังอยู่ในลักษณะจำกัด ด้วยเหตุผลของเสนาบดีกระทรวงธรรมการคือ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ที่พยายามเน้นค่านประถมศึกษา ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

¹ มนูญ ลาชโรจน์, "นโยบายการจัดการศึกษาสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453 - พ.ศ.2468)" (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2521), หน้า 24.

² สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ และยอนสัน, เรื่องเดียวกัน, หน้า 75.

. . . การจัดการศึกษา เฉพาะสำหรับหมู่คณะถึงจะจัดให้สูงสุดเพียงใด ก็ไม่ใช่กำลังอันแท้จริงของชาติ . . . อย่าเพียรสร้างแต่ยักษ์และเทวดาเลย จงพยายามยกคนทั้งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันเถิด . . .¹

และอีกเหตุผลหนึ่งของกิจการมัธยมศึกษาและอุดมศึกษาก็คือ ชาติแคว้นบุคคลที่จะใช้สอนในระบอบนี้ ตลอดจนงบประมาณ

การขาดแคลนบุคคลากรที่มีการศึกษาสูง ๆ ที่จะใช้สอนในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา รวมทั้งเข้ารับราชการตำแหน่งสำคัญ ๆ ในราชการบ้านเมืองนี้เอง ที่เพิ่มปัจจัยให้มีการจัดตั้งมหาวิทยาลัย ความคิดในการจัดตั้งมหาวิทยาลัยได้มีมาแต่สมัยรัชกาลที่ 5 กังกล่าวแล้วที่มีอยู่ในโครงการจัดการศึกษาของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ว่า "สาคลวิทยาลัย" แต่ก็ยังมีได้เกิดขึ้น จน พ.ศ.2455 ได้เปลี่ยนโรงเรียนมหาดเล็กหลวงซึ่งมุ่งผลิตคนเข้ารับราชการ เป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว² ต่อมา พ.ศ.2459 ได้เปลี่ยนเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทั้งนี้เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อแรกตั้งแบ่งเป็น 4 คณะ คือ

1. คณะแพทยศาสตร์ ที่โรงเรียนราชแพทยาลัยเดิม ศิริราชพยาบาล
2. คณะรัฐประศาสนศาสตร์ ที่ตึกสร้างใหม่ถนนสนามม้า (ตึกอักษรศาสตร์ปัจจุบัน)
3. คณะวิศวกรรมศาสตร์ (ยันตรศึกษา) ที่ตึกเดียวกับคณะรัฐประศาสนศาสตร์

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ศ.1/1. เอกสารลับรายงานการประชุมอุปราชและสมุหเทศาภิบาล ณ กระทรวงวัง, วันที่ 24 ธันวาคม 2462.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ศ.4/30. เรื่องโรงเรียนมหาดเล็กหลวง.

4. คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ที่วังใหม่¹

การสอนจัดเป็นชั้นประกาศนียบัตรและมีนักเรียนในมหาวิทยาลัยในปีแรกรวมทั้งสิ้น 380 คน ต่อมา พ.ศ.2469 นักเรียนมีจำนวน 226 คน เหตุที่นักเรียนลดลงกว่าปีแรกเพราะโรงเรียนฝึกหัดครูย้ายไปสังกัดกรมศึกษาธิการ และการรับสมัครบุคคลเข้าเรียนได้เขยิบวุฒิเป็นประโยคมัธยมบริบูรณ์ (มัธยมปีที่ 8)

การก่อตั้งมหาวิทยาลัยแห่งนี้ขึ้น ย่อมมีผลหลายด้านต่อประเทศชาติ ประเด็นที่สำคัญประการหนึ่งคือ ทำให้การศึกษาระดับมัธยมมีความสำคัญมากยิ่งขึ้น และมหาวิทยาลัยแห่งนี้ได้มีส่วนในการผลิตบุคคลที่ทรงวิทยาคุณออกมาช่วยพัฒนาประเทศในหลาย ๆ ด้าน รวมทั้งช่วยเสริมให้การศึกษาลงหลายสาขาเจริญขึ้น

การศึกษาอีกระดับหนึ่งที่ส่งผลต่อการดำเนินงานการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาคือ การศึกษาระดับประถมศึกษา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะยกฐานะแห่งความเป็นอารยชนขึ้นโดยทั่วหน้า² โดยการขยายการศึกษาให้แพร่หลายออกไปทั่วพระราชอาณาจักร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาขึ้นเมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ.2464³ จุดมุ่งหมายของพระราชบัญญัตินี้ต้องการให้เด็กทุกคนไม่เลือก เพศ ชาติ ศาสนาที่มีอายุ 7 ปีถึง 14 ปี ได้เข้าเรียนในชั้นประถมศึกษาเพื่อเป็นการยกระดับพื้นฐานความรู้ของประชาชนทั่วทั้งประเทศ โดยต้องการให้มีความรู้ตามควรแก่ศักยภาพ และในหลักสูตรประถมศึกษาได้วางไว้ให้สอนทั้งวิชาสามัญและวิชาวิสามัญศึกษา เนื่องจากเมืองไทยเป็นเมืองกสิกรรม ฉะนั้นวิชาซึ่งเป็นที่จำเป็นวิชาสามัญในระดับประถมศึกษาจึงต้องเรียน

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507, หน้า 206 - 213.

² จารุวรรณ ไวยเจตน, เรื่องเดิม, หน้า 56.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

วิชาเกษตร เป็นหลัก และยังมีวิชาพาณิชยกรรมที่ตัดกรรมเพิ่มเข้ามาด้วยในสาขาวิชาสามัญศึกษา การที่มีการเน้นวิชาชีพในระดับประถมศึกษา ก็เพราะป้องกันราษฎรจะทิ้งภูมิลำเนาและอาชีพ การทำนาทำสวนไปหางานเสมียนทำนองเอง¹ หลักสูตรประถมศึกษาในรัชกาลนี้จึงเน้นให้เด็ก ได้อบรมวิชาชีพควบคู่ไปกับวิชาสามัญศึกษา

ส่วนนโยบายในกิจการมัธยมศึกษา เดิมในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้จัดตั้งโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาแต่เฉพาะในกรุงเทพฯ ทั้งนี้เพราะขาดงบประมาณและบุคคลากรที่มีความรู้ออกไปเป็นครูสอน เนื่องจากในระดับนี้ต้องการครูที่มีคุณวุฒิสูงพอสามารถที่จะสอนนักเรียนระดับมัธยมได้ ต่อมาในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 โรงเรียนระดับมัธยมศึกษาได้แพร่หลายไปตามส่วนภูมิภาคบ้างแล้ว แต่ก็มีเพียงในบางจังหวัดที่คังมณฑลบางแห่งเท่านั้น

ต่อมาเมื่อถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นโยบายในการขยายงานการศึกษาในระดับมัศึกษายังอยู่ในลักษณะจำกัดจำนวน ทั้งนี้มาจากอุปสรรคในแง่งบประมาณ ครู และอีกประการหนึ่งมาจากนโยบายของเสนาบดีกระทรวงธรรมการที่พยายามส่งเสริมการศึกษาระดับประถมศึกษา (ซึ่งถือเป็นการศึกษาภาคบังคับ) และการศึกษาวิชาสามัญศึกษา (วิชาชีพ) เป็นหลัก² คังคำชี้แจงของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ความตอนหนึ่งว่า

. . . หลักสูตรประถมศึกษามีการเรียนสามัญล้วน เป็นการเรียนส่วนมนุษยธรรม 2 ปี กับการเรียนวิชาเฉพาะสำหรับอาชีพ ซึ่งเป็นความต้องการของทวยราษฎรอีก 2 ปี แต่แทนที่จะปล่อยให้ทำกันตามบุญตามกรรม ซึ่งเป็นพันกาลสมัยเสียแล้ว จึงจำต้องฝึกหัดให้เป็นกิจลักษณะเสียที่เดียว เพราะวามสมัยนี้ไม่ว่าชาติใด ย่อมซมกั้เข้มแข็งจะเตรียมทวยราษฎร

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ศ.2/4. เรื่องคำแนะนำของกระทรวงศึกษาธิการ, ฉบับที่ 2, ชี้แจงวิชาเพาะปลูกเป็นส่วนสำคัญสำหรับพระราชบัญญัติ.

² "รายงานการประชุมสมุหเทศาภิบาลมณฑล ลงวันที่ 13 กันยายน 2455," วิทยากรย, ฉบับรวมเล่ม เล่มที่ 12, หน้า 893.

ของประเทศให้เป็นผู้ประกอบอาชีพได้เจริญที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อเผยแพร่พาณิชย์อันเป็น
เครื่องนำมาซึ่งความสมบูรณ์แห่งชาติ . . . 1

และพระบรมราชาบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงเน้นว่า
ความเป็นพลเมืองคิมิจริยธรรมนั้นแหละคือเป้าหมายของการจัดการศึกษาที่พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งหมาย ดังความว่า

. . . การศึกษาและกฎเกณฑ์ทั้งหลายตลอดจนหลักสูตรแท้จริงทำให้เปลืองกระดาษ
ไปเปล่า ๆ ยิ่งกว่านั้นคือ เปลืองเวลาควย . . . ข้าไม่หมายความว่าอะไรที่สำคัญ
เมืองอังกฤษจะต้องดีสำหรับเมืองไทยควย ข้าไม่หวังการปั้นนักเรียนชั้นมัธยมให้เป็นเทวดา
เหมือนกันหมด เท่ากับการสร้างเด็กหนุ่มที่ขันขันแข็งและสะอาดทั้งทางร่างกายและจิตใจ
เตรียมพร้อมที่จะรับภาระต่าง ๆ ที่จะมาในอนาคต . . . ข้าไม่ต้องการตำราที่
เกินได้ . . . ข้าอยากให้เยาวชนเป็นสุภาพบุรุษ ซื่อสัตย์สุจริตมีอุปนิสัยดีใจคือ . . .
การศึกษา เป็นเครื่องทำให้เด็กเป็นเยาวชนที่รักและเป็นพลเมืองดี ไม่ใช่ทำลายบุคลิกภาพ
เสียหมด โดยบรรพบุรุษหลักสูตรและระบบการต่าง ๆ ลงไป ข้าต้องการให้การศึกษาเป็นสิ่งที่
งดงามจนทำให้เด็กที่ออกไป ออกไปแล้วหวนกลับมาคิดถึงในวันข้างหน้าด้วยความ
ภาคภูมิใจ . . . ที่ข้ากล่าวนี้จะเข้ากันได้กับระบบการศึกษาของเจ้าหรือไม่ก็ตาม
ถ้าเข้ากันได้ ข้าก็ดีใจ แต่ถ้าเข้ากันไม่ได้ ก็ขอให้วิธีการของข้าได้รับการพิจารณา
ดำเนินการโดยยุติธรรมควย อย่าพยายามบังคับให้ครูของข้าไปแจวเรือของเจ้า ให้มา
แจวเรือของข้าเถิด เพราะที่ท่าประเพณีข้าคิดให้เขาเล่นและข้าเองจะเป็นผู้ให้ถวย
รางวัล . . . 2

1 หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ศ.4/5, คำกราบบังคมทูลของ
เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, คอบข้อทักท้วงของเสนาบดีกระทรวงนครบาล, ลงวันที่ 19 สิงหาคม
2464.

2 จมื่นอมร ฤๅณารักษ์, "พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว," เล่ม 7 เรื่องการศึกษาของชาติ, ตอน 1 (พระนคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์, 2513),
หน้า 114 - 118.

จากพระบรมราชาบายคั่งกล่าวนี้ ทางกระทรวงธรรมการได้สนองตอบ โดยดูได้จากหนังสือแบบเรียนต่าง ๆ ในสมัยนั้นที่ผลิตออกมา เช่น หนังสือพลเมืองดี สมบัติผู้ดี บทกอกสร้อย นกกลางเขน ฯลฯ

พ.ศ.2456 ได้มีการปรับปรุงใหม่ในวงการศึกษาคือ ขยายหลักสูตรประถมศึกษา ให้มีเวลาเรียน 5 ปี คือแบ่งเรียนวิชาสามัญเสีย 3 ปี กับเรียนวิชาชีพ (วิสามัญ) อีก 2 ปี ส่วนระดับมัธยมศึกษาได้จัดให้มีระยะเวลาเรียน 8 ปี และยังคงกำหนดไว้ว่า ผู้ที่จะสอบไล่ได้ ประโยคประถมศึกษานั้น จะต้องสอบไล่ได้วิชาสามัญและวิชาหาเลี้ยงชีพ (วิชาชีพหรือวิสามัญศึกษา) ส่วนผู้ที่สอบไล่จบหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาชั้นต้น ต้องสอบไล่ได้ครบเต็มตามหลักสูตรใหม่ถึงปีที่ 8 และในระดับมัธยมศึกษาทั้ง 8 ปีนี้ จะแบ่งออกเป็นมัธยมตอนต้น คือมัธยมปีที่ 1 ปีที่ 2 ปีที่ 3 (ถ้าเทียบกับหลักสูตรเก่าในสมัยรัชกาลที่ 5 แล้วก็เท่ากับชั้นประถมปีที่ 1 ปีที่ 2 และตัวชั้นประโยคประถม) มัธยมตอนกลาง คือมัธยมปีที่ 4 ปีที่ 5 ปีที่ 6 (เทียบกับหลักสูตรเก่าเท่ากับชั้นมัธยมปีที่ 1 ปีที่ 2 และตัวชั้นประโยคมัธยม) และมัธยมตอนปลาย มีชั้นมัธยมปีที่ 7 ปีที่ 8 (เทียบกับหลักสูตรเดิมเท่ากับมัธยมสูงปีที่ 1 และตัวประโยคมัธยมสูง¹) ดังข้อความบางตอนจากประกาศชี้แจงของเสนาบดีกระทรวงธรรมการใน พ.ศ.2456 ดังนี้

. . . เสนาบดีกระทรวงธรรมการรับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งว่า . . . การศึกษาทั้งปวงให้กำหนดชื่อเป็น 2 ประเภท คือสามัญศึกษา ได้แก่การศึกษาเล่าเรียนความรู้ใด ๆ อันเป็นความรู้สามัญ ซึ่งคนควรจะรู้จักทุกคน ตัวอย่างเช่นวิชาหนังสือ วิชาเลข จรรยา คือสอนกิริยา วาจา ใจให้ประพฤติที่คดละเว้นที่ชั่ว เป็นต้น ประเภทหนึ่ง

วิสามัญศึกษา ได้แก่การศึกษาเล่าเรียนความรู้ใด ๆ อันเป็นความรู้พิเศษ ซึ่งบุคคลพึงเลือกเรียนเฉพาะสิ่งเฉพาะอย่าง ไม่จำเป็นต้องเรียนให้รู้ทุกอย่างทุกคน ตัวอย่าง เช่น วิชาครู วิชาแพทย์ วิชากฎหมาย วิชาช่างต่าง ๆ เป็นต้นประเภทหนึ่ง

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2435 - 2507,

การศึกษาทั้ง 2 ประเภทนี้ มีตั้งแต่ขั้นต้นขึ้นไปจนชั้นสูงโดยลำดับ
 การศึกษาทั้งปวงให้กำหนดโดยประโยชน์แห่งผู้ที่จะได้เรียนเป็น 2 ภาค คือ
 ภาคศึกษายังค์บ ใดแก่ความรู้ทั้งฝ่ายสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษา เพียงใดซึ่งสมควร
 จะให้ราษฎรมีความรู้เป็นพื้นไว้ทุกคน พอให้รู้จักชอบชั่วดี รู้วิชาการต่าง ๆ ไว้สำหรับให้พอ
 แก่ที่จะต้องใช้อยู่ทุกวัน รู้จักทางที่จะรักษาตัวทั้งส่วนชีวิตร่างกายทรัพย์สินและชื่อเสียง
 ให้พอครองตนเป็นพลเมืองดีได้คนหนึ่ง ๆ กับให้รู้จักทำการหาเลี้ยงชีพตามภูมิฐานะ
 เหล่าตระกูลของตนรวมเรียกว่า ประถมศึกษาภาคหนึ่ง

ภาคศึกษาพิเศษ ใดแก่ความรู้ฝ่ายสามัญศึกษาที่เหนือจากนั้นขึ้นไป อันไม่จำเป็นที่คน
 จะต้องรู้เสมอกันทุกคน ซึ่งเรียกว่า มัธยมศึกษา และวิสามัญศึกษาที่กว่านั้นขึ้นไป อันไม่
 จำเป็นที่คนจะต้องรู้เหมือนกันทุกคน ซึ่งเรียกว่า อุดมศึกษา เป็นวิชาความรู้ที่ไม่บังคับ
 สุดแล้วแต่ผู้ใดมีทุนทรัพย์และสติปัญญาที่จะได้เรียนได้เพียงใด และรักเรียนในทางใด
 ก็เลือกเรียนได้ตามความพอใจภาคหนึ่ง

การศึกษาทั้ง 2 ภาคนี้ จะมีขีดสูงต่ำเพียงใด แล้วแต่ความสมควรที่จะได้วางหลักสูตรไว้
 เป็นครั้งคราว¹

จากข้อความข้างต้นและประกาศฉบับนี้พอสรุปได้ว่า นโยบายในการจัดการศึกษา
 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีนโยบายที่จะจัดการศึกษาทั้งระดับ
 ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษาให้เป็นการศึกษาสำหรับชาติ² (National Education)
 คือมุ่งที่จะเร่งจัดการศึกษาให้ราษฎรทั้งชายและหญิงที่มีอายุในวัยเล่าเรียน ได้เล่าเรียนทุกคน
 เพื่อให้ราษฎรรู้หนังสือทั่วประเทศโดยเร็ว และให้ได้เรียนหนังสือพอสมควรแก่อัธยาศัย
 เพื่อออกไปประกอบอาชีพตามภูมิฐานะของตน พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้นักเรียนที่มีสติปัญญาดี

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 228 - 230 (ประกาศฉบับนี้ประกาศใช้เมื่อวันที่ 30
 ตุลาคม พ.ศ. 2456).

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 225.

มีทุนทรัพย์ ได้มีโอกาสเรียนต่อขึ้นไปจนถึงวิชาชั้นสูงสุดได้ และรัฐยังมีทุนเล่าเรียนหลวงไว้ส่งเสริมผู้ที่มีสติปัญญาดีเลิศให้ได้ศึกษาต่อในระดับสูงในประเทศและส่งไปศึกษาในต่างประเทศปีละหลายทุนอีกด้วย

2. พัฒนาการของหลักสูตรมัธยมศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีหลักสูตรหลายฉบับด้วยกัน แต่หลักสูตรที่มีการปฏิรูปการศึกษาระดับมัธยมศึกษา มีอยู่ 3 ฉบับ คือ

- หลักสูตรสามัญศึกษา หลักสูตรมูล, ประถม, มัธยม, มัธยมสูง รศ.130 (พ.ศ.2454)
- หลักสูตรหลวง หลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ.2456
- และประมวลศึกษากภาค 2 หลักสูตร หลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ.2464

เนื่องจากรัฐบาลตระหนักเป็นอย่างยิ่งว่า ทางราชการไม่สามารถที่จะรับคนที่สำเร็จการศึกษาครึ่ง ๆ กลาง ๆ คือเรียนไม่จบวิชาความรู้กันหนึ่งค่านิกอย่างจริงจัง แต่มีความประสงค์จะเข้ารับราชการ โดยเห็นว่าอาชีพราชการนี้สะดวกสบายไม่ต้องค้ำขันชวนชววยเหมือนการประกอบอาชีพอื่น ๆ¹ ด้วยทั้งมีนโยบายที่จะจัดการศึกษาทุกระดับชั้น ให้เป็นการศึกษาสำหรับชาติ (National Education) โดยมุ่งให้คนไทยทุกคนได้เล่าเรียนระดับประถมศึกษาโดยถ้วนหน้า ส่วนการศึกษาที่สูงกว่ารัฐได้เปิดโอกาสให้นักเรียนที่มีสติปัญญาดีได้มีโอกาสศึกษาต่อจนถึงชั้นอุดมศึกษา ด้วยเหตุผลหลายประการด้วยกัน หลักสูตรแต่ละฉบับจึงเกิดขึ้นมาตามแผนการศึกษาชาติ ก่อนที่จะมีหลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ.2454 นี้ ในปี พ.ศ.2453

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ศ.10/13, คำกราบบังคมทูลของพระยาวิสุทธีสุริยศักดิ์, เรื่องความเห็นที่จะจัดการศึกษา, ลงวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ.2455.

ก็ได้มีหลักสูตรเกิดขึ้นก่อน 1 ฉบับ คือ หลักสูตรมูลศึกษาสำหรับเรียนชั่วเวลา 2 หรือ 3 ปี ซึ่งหลักสูตรนี้พระยาวิสุทธีสุริยศักดิ์ ได้ถวายร่างหลักสูตรนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ.2452 (17 กรกฎาคม รศ.128)¹ หลักสูตรฉบับนี้มุ่งขยายการศึกษาเบื้องต้นให้แพร่หลาย พร้อมทั้งเน้นการส่งเสริมอาชีพโดยทดลองใช้ในโรงเรียนวัดเบญจมบพิตร ในปี พ.ศ.2444 มาแล้ว เนื้อหาวิชาได้แก่ วิชาภาษาไทย เลข การรักษาตัว การฝีมือ เพาะปลูก ค้าขาย และเพิ่มวิชา จรรยา พร้อมทั้งมีวิชาเลือกเรียน และวิชาวิทยา ศิลป กายบริหาร ได้กำหนดวิชาเลือกไว้แต่มีได้บังคับให้สอน ส่วนการประเมินผลมีระเบียบรัดกุมขึ้น คือใช้วิธีการสอบและให้คะแนนเรียงตัวเป็นรายคนไป ส่วนวิชาเลือกใช้วิธีสอบรวม แล้วเทียบเป็นร้อยละ โดยแบ่งคะแนนออกเป็น 2 ชุด อย่างไรก็ตามหลักสูตรฉบับนี้มีใจกล่าวถึงการศึกษาระดับมัธยมศึกษาไว้ แต่ก็เป็นแนวทางในการปรับปรุงหลักสูตรฉบับปี พ.ศ.2454 ดังนี้

2.1 หลักสูตรสามัญศึกษา (พ.ศ.2454)²

หลักสูตรฉบับนี้มีคุณลักษณะพิเศษกว่าหลักสูตรฉบับก่อน ๆ มาทุกฉบับคือ หลักสูตรฉบับนี้มีครบทุกระดับชั้นอยู่ในฉบับเดียวกัน คือมีตั้งแต่ชั้นมูลศึกษา ประถมศึกษาและมัธยมศึกษาอยู่อย่างครบบริบูรณ์ โดยแยกเป็น 2 สายคือ ธรรมดา และสายพิเศษ แลยังเป็นหลักสูตรที่มีความเฉพาะตัว คือมีหลักสูตรสำหรับชายกับหญิง ทั้งด้านประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ซึ่งจำแนกออกได้ตามตารางที่ 14

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5, ศ.5/55, โรงเรียน เรื่องตั้งโรงเรียนวัดเบญจมบพิตร (17 สิงหาคม รศ.119).

² กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรสามัญศึกษา รศ.130 (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2454), 80 หน้า.

ตารางที่ 14. จำแนกลำดับชั้นของหลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ.2454

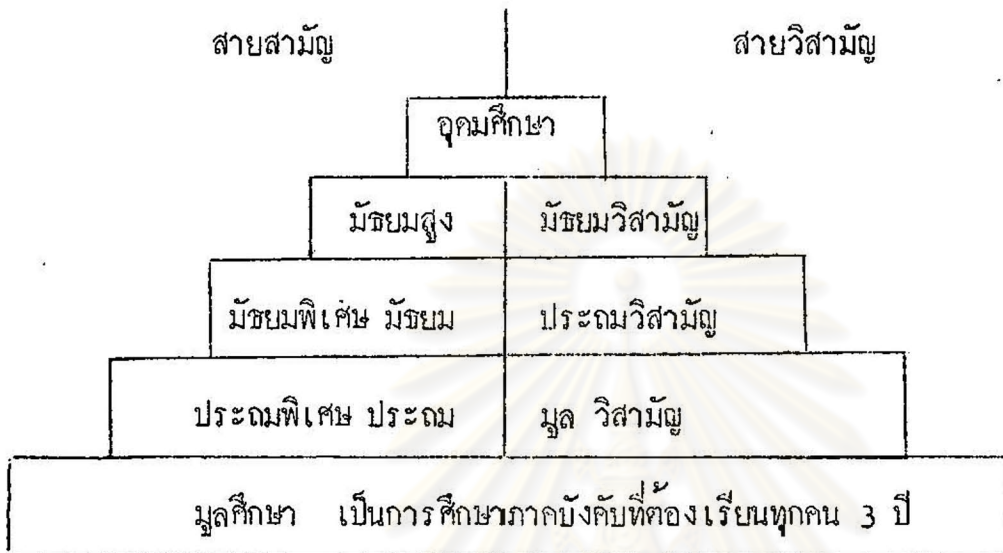
เลขที่	ชื่อหลักสูตร	สำหรับ เพศ	กำหนดเวลาเรียน (ปี)	อายุผู้เรียนอยู่ในระหว่าง (ปี)
1	หลักสูตรมูลศึกษา	ชายและ หญิง	3	7 - 9
2	หลักสูตรประถมศึกษา	ชาย	3	10 - 12
3	หลักสูตรประถมศึกษา	หญิง	3	10 - 12
4	หลักสูตรมัธยมศึกษา	ชาย	3 หรือ 4	13 - 15
5	หลักสูตรมัธยมศึกษา	หญิง	3	13 - 14
6	หลักสูตรประถมศึกษาพิเศษ	ชาย	3	10 - 12
7	หลักสูตรประถมศึกษาพิเศษ	หญิง	3	10 - 12
8	หลักสูตรมัธยมศึกษาพิเศษ	ชาย	3	13 - 15
9	หลักสูตรมัธยมศึกษาพิเศษ	หญิง	3	13 - 15
10	หลักสูตรมัธยมสูง		3	16 - 18

ที่มา กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรสามัญศึกษา รศ.130, 80 หน้า.

พ.ศ.2454 นี้ นับว่ามีหลักสูตรใหม่ที่มีหลักสูตรย่อยออกถึง 10 ฉบับด้วยกัน ฉะนั้น จึงจะหยิบยกมาศึกษาเพียง 5 ฉบับ เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับระดับมัธยมศึกษา คือ

- หลักสูตรมัธยมศึกษา (ชาย)
- หลักสูตรมัธยมศึกษา (หญิง)
- หลักสูตรมัธยมศึกษาพิเศษ (ชาย)
- หลักสูตรมัธยมศึกษาพิเศษ (หญิง)
- หลักสูตรมัธยมสูง

เพื่อให้เข้าใจมากขึ้น จะเห็นได้จากแผนภูมิต้นี้ประกอบ

หลักสูตรฉบับนี้คงถือว่าได้ปฏิรูปหลักสูตรฉบับต่าง ๆ นับแต่มีมาตั้งแต่ พ.ศ. 2438 เป็นต้นมา ฉบับนี้ได้แก้ไขข้อบกพร่องของหลักสูตรฉบับต่าง ๆ นำมาเป็นหลักสูตรทั้ง 10 ฉบับนี้ หลักสูตรมัธยมได้มีการแก้ไขดัดแปลงมาดังนี้

มัธยมศึกษา เดิมมีหลักสูตร 3 อย่าง คือ

- มัธยมวิทยา
- มัธยมหนังสือ
- มัธยมภาษา

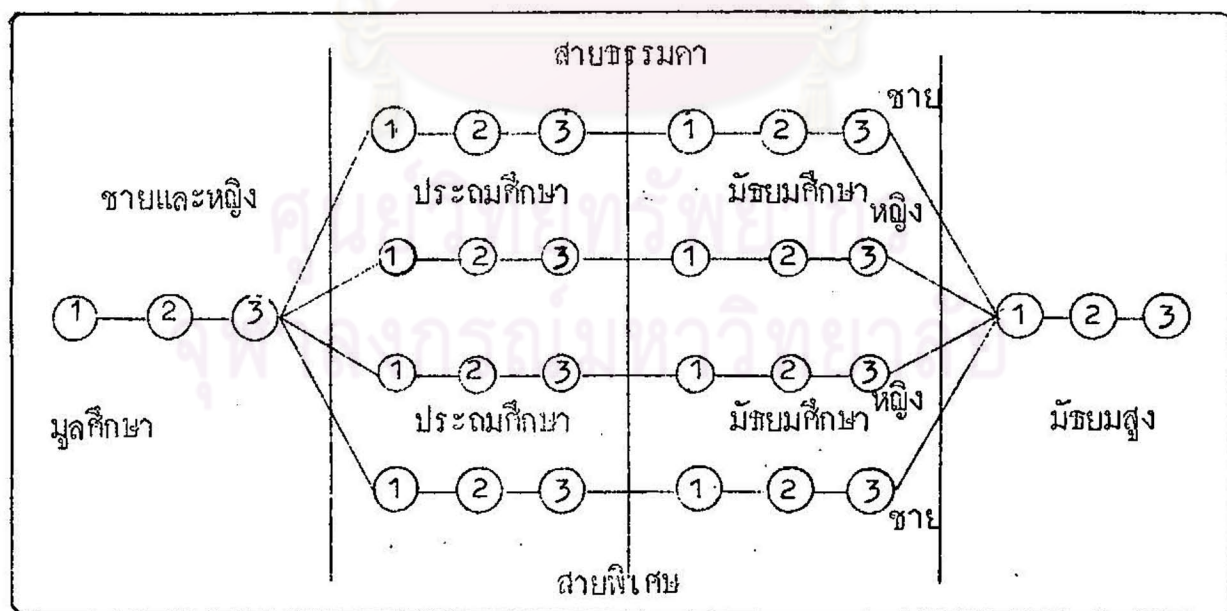
ได้กล่าวแล้วว่า พ.ศ. 2452 ได้มีการยกเลิกมัธยมหนังสือ เหลือเพียง 2 หลักสูตร คือมัธยมวิทยากับมัธยมภาษา โดยเปลี่ยนชื่อเสียใหม่ว่า มัธยมสามัญและมัธยมวิสามัญ ตามลำดับ¹ ส่วนหลักสูตรมัธยมพิเศษ เดิมเรียนถึง 5 ปี ต่างกับหลักสูตรมัธยมสามัญ ซึ่งใช้เวลาเรียน 3 ปี ฉะนั้นมัธยมพิเศษจึงใช้เวลามากไป หลักสูตรฉบับใหม่จึงตัดออก ให้จำนวนปีเท่ากับ

¹ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ, แผนกรมศึกษาธิการ ร.ศ. 128, หน้า 2.

ระดับสามัญคือใช้เวลาเรียน 3 ปี แต่ก็ยังเน้นวิชาภาษาอังกฤษมากเช่นหลักสูตรฉบับก่อน¹

ระดับมัธยมสูง การที่จัดมัธยมสูงขึ้นมาเพื่อชดเชยกับการลดชั้นมัธยมพิเศษลง เนื่องจากมัธยมพิเศษเดิมเรียนเน้นหนักวิชาภาษาอังกฤษ และคำนวณ กับวิชาอื่น ๆ การใช้เวลามากกว่าถึง 2 ปี ย่อมเป็นดัชนีชี้บ่งว่าการเรียนการสอนเพิ่มประสิทธิภาพขึ้น แต่เมืองไทยในช่วงนั้นยังนิยมที่จะส่งนักเรียนไทยไปศึกษาต่อในยุโรป จึงเกิดมีปัญหามาในเรื่องการเทียบชั้นให้เข้ากันได้กับระดับการศึกษาชั้นต้นของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในยุโรป เพราะทางรัฐบาลยังจัดให้มีการสอบไล่ชิงทุนหลวงไปศึกษาต่างประเทศอยู่ เช่น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การมีมัธยมสูงขึ้นมาเรียนอีก 3 ปี จึงนับว่าเป็นการจัดชั้นให้เข้ากับระบบสากลในระบุนั้น ซึ่งมหาวิทยาลัยในต่างประเทศได้ให้สิทธิพิเศษกับเด็กนักเรียนไทยอยู่แล้ว คือไม่ต้องสอบคัดเลือกเข้าเรียนเช่นเด็กในประเทศของตน เพียงแต่จะทดสอบเฉพาะวิชาภาษาอังกฤษ คณิตศาสตร์ และสัมภาษณ์ในเชิงวิชาการบ้างเท่านั้น ถ้ากรรมการเห็นว่าพอไปได้ก็ยอมให้เข้าศึกษาได้ในมหาวิทยาลัยนั้น ๆ ดังแผนภูมิที่ 7

✓ แผนภูมิที่ 7. รูปโครงการศึกษาตามหลักสูตรสามัญศึกษา ร.ศ.130 (พ.ศ.2454)

ที่มา กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรสามัญศึกษา ร.ศ.130 (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2454)

¹ เรื่องเดียวกัน.

องค์ประกอบของหลักสูตรฉบับ พ.ศ.2454 มีดังนี้

2.1.1 จุดมุ่งหมายของหลักสูตร หลักสูตรฉบับนี้ให้สิทธิสตรีได้เท่าเทียมชาย แต่ก็ยังแยกไว้ให้มีเนื้อหาวิชาที่จะเรียนจะสอนของชายและหญิงแตกต่างกัน หลักสูตรยังไต่ลงไปเลยว่าเป็นหลักสูตรสำหรับหญิงหรือชาย ซึ่งนับว่าจุดมุ่งหมายของหลักสูตรกว้างขวางขึ้นกว่าเดิมที่มีมาตั้งแต่ต้น ในระบิมัชฌมศึกษามีความมุ่งหมายอยู่ข้อหนึ่งที่นำมาเขียนไว้คือ มุ่งที่จะให้เด็กรู้จักคิดอย่างมีเหตุผล ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการศึกษาระดับสูง อีกประการคือ ต้องการให้เกิดความรักชาติและให้เกิดมีใจที่จะคิดทำนุบำรุงชาติบ้านเมือง แต่ทุกระดับชั้นจะเน้นอยู่ประการหนึ่งที่คล้ายกันคือ ให้นม้อธิยาศัยใจคอที่สมกับ เป็นผู้มีความรู้สูง เป็นคนดี มีศีลธรรม เพื่อเป็นพลเมืองของประเทศ ส่วนนักเรียนหญิงให้เพิ่มอีกประการคือการครองตน ครองคน ครองสมบัติพร้อมทั้งเป็นแม่บ้านมารดาที่ดี และให้รู้จักคุณค่าของ ชรรมหาศานำมาตกแต่งบ้านเรือนของตนอย่างประหยัดและดี แต่สิ่งหนึ่งที่จะขาดเสียมิได้ของหลักสูตรมัธยมศึกษาคือ มุ่งเพื่อประโยชน์ในการศึกษาต่อระดับมหาวิทยาลัย วิทยาลัยหรือโรงเรียนชั้นสูง¹ ทั้งในประเทศและนอกประเทศ

2.1.2 เนื้อหาวิชาและอัตราเวลาเรียน หลักสูตรฉบับนี้ได้กำหนดเนื้อหาวิชาและอัตราเวลาเรียนไว้อย่างครบถ้วนแทบทุกระดับชั้น ยกเว้นระดับมูลศึกษาจะควยเหตุผลใดไม่ปรากฏ² หลักสูตรฉบับนี้จึงมิได้กำหนดจำนวนชั่วโมงที่จัดให้เรียนตามหลักสูตร คงมีแต่ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และมัธยมสูง ทั้ง 3 ระดับนี้ได้รับการแก้ไขปรับปรุงอย่างมาก ประโยคมัศึกษาก็มีการเปลี่ยนแปลง ดังจะเห็นได้จากตารางการ เปรียบเทียบต่อไปนี้

¹ จีระพันธุ์ พูลพัฒน์, "พัฒนาการของการบริหารการศึกษาไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต แผนกวิชาบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2514), หน้า 35.

² กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรสามัญศึกษา ร.ศ.130 ผู้เขียนสันนิษฐานว่าคงกำหนดไม่ได้เพราะระบบการเรียนเพิ่งกำหนดวิชาสี่ปีเพิ่ม 3 วิชาใน 8 วิชาที่นักเรียนจำต้องเรียนคือ การฝีมือ การเพาะปลูก และการค้าขาย ทั้งปี 1,2,3 และกิจกรรมการจัดการศึกษาก็มีใ้คอยู่ใ้บังคับของกรมศึกษาธิการ โดยมีทั้งทางคณะสงฆ์และกระทรวงมหาดไทยร่วม จึงยังมิได้มีการประชุมตกลงให้เป็นที่แน่นอน.

✓ ตารางที่ 15. เปรียบเทียบหลักสูตรมัธยมปี พ.ศ.2448 กับหลักสูตรมัธยม พ.ศ.2454

วิชาตามหลักสูตรมัธยม พ.ศ. 2448	วิชาตามหลักสูตรมัธยม พ.ศ. 2454	อัตราเวลาเรียนต่อสัปดาห์ พ.ศ. 2454		
		ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3
จรรยา	จรรยา	1.00	1.00	1.00
วิชาหนังสือไทย ภาษาไทย	ภาษาไทย	5.00	5.00	4.00
คำนวณวิธี	คำนวณวิธี	5.00	5.00	6.00
ภูมิศาสตร์และ	ภูมิศาสตร์			
พงศาวดาร	พงศาวดาร	2.00	2.00	2.00
ภาษาอังกฤษ	ภาษาอังกฤษ	7.30	7.30	7.30
วิทยา	ฟิสิกส์	1.30	1.30	1.30
ศิลปะ	วาดเขียน	1.00	1.00	1.00
สมาคมบริหาร	ยิมนาสติก	1.30	1.30	1.30
กายบริหาร	สรีรศาสตร์			
	กับสุขวิทยา	1.00	1.00	1.00
	แปรกคัล			
	ฟิสิกส์	1.30	1.30	1.30
	การฝีมือ	<u>1.00</u>	<u>1.00</u>	<u>1.00</u>
	วิชาเพาะปลูก	—	<u>1.00</u>	<u>2.00</u>
	วิชาค้าขาย	—	<u>1.00</u>	<u>2.00</u>
	รวมเวลา	28.00	28.00	28-29

ที่มา เอกสารของกรมวิชาการ, ชุคพัฒนาการทางการศึกษา อันฉบับที่ 2, ความเป็นมาของ
หลักสูตรสามัญศึกษา, หน้า 30 - 31.

จากตารางเปรียบเทียบนี้อาจกล่าวได้ว่า หลักสูตรใหม่เห็นความสำคัญของ
แขนงต่าง ๆ ของวิทยาศาสตร์มากขึ้น จึงขยายวิชาออกเป็นฟิสิกส์ออกกราฟิ และแปรงคัลฟิสิกส์¹
ซึ่งหลักสูตรฉบับก่อน ๆ ที่กล่าวมามีอยู่ในวงแคบกว่า และวิชากายบริหาร เปลี่ยนเป็นมีทั้งทฤษฎี
และปฏิบัติ คือสรีรศาสตร์และสุขวิทยา กับยิมนาสติก นอกจากนี้ได้เพิ่มเติมวิชาอาชีพเบื้องต้น
ให้เลือกเอา 1 วิชาจาก 3 วิชาที่อัตราเวลาเรียนชี้คเส้นใต้ที่แสดงนี้เป็นมัธยมชาย มัธยมหญิง
ไม่เรียนภาษาอังกฤษ ฟิสิกส์ออกกราฟิและแปรงคัลฟิสิกส์ ยิมนาสติกก็ไม่มี มีการเพิ่มการเรียน
เป็นวิชาบังคับ เรียนค่านวนน้อยกว่าชั้นละ 1 ชั่วโมง กล้วยวิธีนี้จึงมีเวลาเรียนจรยา ภาษาไทย
การฝีมือและการเรียนมากขึ้น การฝีมือสัปดาห์ละ 4 ชั่วโมง การเรียนสัปดาห์ละ 6 ชั่วโมง

ในส่วนชั้นมัธยมสูงนั้น มีความเปลี่ยนแปลงผิดแปลกไปจากประโยค 3 เกม ดังจะเห็น
ได้จากตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ คือ Practical Physics & Physiography.

ตารางที่ 16. เปรียบเทียบหลักสูตรประโยค 3 ปี พ.ศ.2448 กับหลักสูตรมัธยมสูง
ปี พ.ศ.2454

วิชาตามหลักสูตรประโยค 3 พ.ศ.2448	วิชาตามหลักสูตรมัธยมสูง พ.ศ.2454	อัตราเวลาเรียนต่อสัปดาห์		
		ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3
ภาษาไทย	ภาษาไทย	2.00	2.00	—
ภาษาบาลี	ภาษาอังกฤษ	7.00	7.00	7.00
ภาษาอังกฤษหรือมลายู	ฝรั่งเศสหรือเยอรมัน	2.00	2.00	4.00
เลข	เลข			
พีชคณิต	พีชคณิต	6.00	6.00	6.00
โคมาตร	ยี่อเมตรี			
ภูมิศาสตร์	ตรีโกณมิติ			
ศาสตร์	พงศาวดาร	2.30	2.30	3.00
คือฟิสิกส์หรือ	ภูมิศาสตร์	1.30	1.30	2.00
เมคานิกหรือฟิสิกส์	วิทยา	5.00	5.00	5.00
	คือฟิสิกส์และ เคมีสตรี			
	หรือพฤกษศาสตร์			
	วาคเขียน	2.00	2.00	1.00
	รวมเวลา	28.00	28.00	28.00

ที่มา เอกสารของกรมวิชาการ, เรื่องเดิม, หน้า 32.

หลักสูตรประโยค 3 เป็นการปรับความคิดแผนตะวันตกให้เหมาะสมกับของไทย
ได้แก่การเรียนภาษาบาลี เพราะเป็นรากของภาษาไทย เช่นเดียวกับภาษาลาตินเป็นราก
ของภาษาอังกฤษ และเรียนภาษาปัจจุบัน ที่อาจมีที่ใช้ใกล้เคียงคือมลายูหรือภาษาอังกฤษ

แต่หลักสูตรมัธยมสูงทั้งบาลี คือภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศที่ 1 และให้เลือกภาษา
ต่างประเทศที่ 2 ซึ่งอาจเป็นฝรั่งเศสหรือเยอรมัน คล้ายคลึงกับโรงเรียนในประเทศอังกฤษ
นอกจากนี้ขยายวิชาต่าง ๆ ให้กว้างขวางขึ้น เช่น เติมตรีโกณมิติเข้าไปในหมวดคำนวณวิธี
ขยายวิทยาหรือศาสตร์ซึ่งภายหลังเรียกว่าวิทยาศาสตร์ให้กว้างออกไปถึงเคมีหรือพฤกษศาสตร์
มัธยมสูงนี้มีหลักสูตร เคียวไม่แบ่ง เป็นหญิงหรือชาย อาจเป็นเพราะว่าในขณะนั้นยังไม่มีหญิงเรียน
ขึ้นมาถึงชั้นนี้

ข้อนำสังเกตรประการหนึ่งคือ สวคมนตรี ร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี ขับร้อง
และดนตรี หักแถวกายบริหารให้ใช้เวลาออก ถือเป็นกิจกรรมพิเศษนอกเวลาในอัตราเวลาเรียน
ในหลักสูตร ส่วนวิชาวาทเขียนถือเป็นวิชาสำคัญที่หลักสูตรย้ำว่าจะช่วยให้เด็กนักเรียนเป็นคน
ช่างสังเกตรห้ามครูสอนโดยวิธีลอกคัดจากรูปเขียน เพราะจะทำให้เด็กขาดความรู้ สังเกตรูปจริง
และภายหลังจะเขียนจะวาดของจริงไม่ได้

2.1.3 กระบวนการเรียนการสอน การเรียนการสอนในหลักสูตรฉบับนี้ ได้มี
กล่าวไว้ในหลักสูตรของแต่ละวิชา โดยมีความมุ่งหมายเป็นรายวิชา พร้อมทั้งมีรายการสอน
โดยสังเขปไว้โดยแยกเป็นหัวข้อให้ายคครูผู้สอนในการจัดแบ่งสอนเป็นรายชั่วโมง หรือเป็น
เดือน เป็นภาคเรียนหรือเป็นรายปี พร้อมทั้งมีการแนะนำการเรียนการสอนเป็นรายวิชาไปด้วย
คงจะยกตัวอย่างมาให้เห็นในหน้าต่อไป ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ากฎในช่วงนั้นคงต้องพึงแบบเรียน
ของกระทรวงธรรมการที่ตีพิมพ์ออกไปเป็นหลัก

พร้อมกันนั้นการสอนในระยะนั้นย่อมอาจถือได้ว่า ได้มีการนำหลักจิตวิทยาเข้ามา
ประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนแล้ว โดยเหตุผลที่ว่าวิชาจรรยาของชั้นต่าง ๆ ได้มีการแนะนำ
ให้สอนโดยใช้ตัวอย่างจากครูประพฤติปฏิบัติเป็นค่านำ และการสอนโดยน่านิทานที่คมีคติที่เป็น
ตัวอย่างที่ดีให้เด็กประพฤติดีประพฤติชอบนำมาสอนให้เด็กได้จดจำไว้เป็นตัวอย่าง เพราะโดย
ธรรมชาติเด็ก ๆ ย่อมชอบฟังนิทานมากกว่าการสั่งสอนอบรม หรือวิชาอื่น ๆ ก็แนะนำให้ใช้วิธี
การสอนจากง่ายไปหายาก และใช้สิ่งที่ได้เรียนไปแล้วนั้นนำไปใช้สอยได้ อาทิเช่น วิชาการฝีมือ
ศิลปหัตถกรรม ทำให้สิ่งที่นักเรียนเรียนไปแล้วใช้งานได้ก็ย่อมมีความหมายเด็กก็ย่อมเห็นผล
ท้ายที่สุดผู้ปกครองก็ย่อมเห็นคเห็นงามชื่นชมในบุตรหลานของตน ซึ่งเป็นผลที่คคือสังคและ
ประเทศชาติในที่สุด

การเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษามีส่วนคล้ายคลึงกับระดับประถมศึกษา¹

อาทิ เช่น

วิชาภาษาไทย

มีแนะให้ครูฝึกให้เด็กคุ้นเคยกับหนังสือสำคัญ ๆ อันเป็นสมบัติของชาติ แนะนำให้เด็กอ่านมากเพื่อเป็นการส่งเสริมให้เด็กรักการอ่าน รู้จักบำรุงรักษาด้วย เป็นนักสะสมหนังสือดี ๆ ทั้งครูจะต้องสอนให้เด็กในระดับมัธยมศึกษาสามารถแสดงความคิดเห็นของตนออกมา เป็นภาษาพูด และภาษาเขียนได้อย่างชัดเจนถูกต้อง คล่องแคล่ว ให้หัดอ่านในใจ และอ่านดังอย่างพูดให้ผู้อื่นฟัง ตามที่กล่าวมานี้ครูระดับมัธยมศึกษาจะต้องสอนตามหลักสูตรซึ่งยากกว่าความรู้ระดับประโยคประถมศึกษา แต่มีข้อความพิสดารในแบบเรียนแนะนำวิธีสอน²

วิชาภาษาอังกฤษ

วิชานี้ถือเป็นวิชาหนึ่งที่สำคัญในระดับมัธยม กล่าวถึงนอกจากมีการสอนในชั้นมัธยมตอนต้นตอนกลางและมัธยมสูงแล้ว ยังมีในชั้นประถมบ้าง ดังคำแนะนำในเรื่องการสอน

การอ่าน

ให้ครูสอนให้เด็กสามารถอ่านได้ไม่น้อยปีละ 1 เล่ม และให้ครูเลือกหนังสือให้เหมาะสม และยิ่งย่ำว่าการสอนภาษาอังกฤษทั้งหมดนี้ควรพยายามสอนด้วยเสียง คือให้หัดอ่านออกเสียง ให้นักเรียนหัดพูดมาก ๆ คือ ให้สอนทางหูให้มากอย่าสอนแต่ทางตาฝ่ายเดียว ห้ามไม่ให้ใช้แบบเรียนไวยากรณ์และครูสอนไวยากรณ์เป็นวิชาหนึ่งแต่ลำพังเป็นอันขาด³ ซึ่งนับว่าการสอนภาษาต่างประเทศในระบุนั้นทันสมัยมาก หลักสูตรที่กล่าวนี้เป็นหลักสูตรมัธยมศึกษาธรรมดา ไขกับประณพิเศษด้วย ยังมีหลักสูตรมัธยมพิเศษ ซึ่งเรียนวิชาอื่นเหมือน

¹ กรมวิชาการ, ความเป็นมาของหลักสูตรสามัญศึกษา, หน้า 72.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 73.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 89.

มัธยมธรรมดาทุกอย่างต่างแปลคหยอนภาษาไทยลงบ้าง แล้วเพิ่มภาษาอังกฤษสูงขึ้น หนังสืออ่าน-
 ชุดหรือหนังสือจินตกรรมนิพนธ์ หนังสือพงศาวดาร (บังคับให้อ่านในปีสุดท้าย) หนังสือเหล่านี้
 ต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงานก่อนจึงใช้ได้ ส่วนมัธยมสูงการ เรียนการสอนวิชาภาษาอังกฤษนั้น
 สอนต่อจากมาตรฐานมัธยมพิเศษมีรายการสอน¹ ดังนี้

- ก. สอนให้มีความรู้พอสนทนาและแต่งเรื่องได้
- ข. ให้เรียนจินตกรรมนิพนธ์ ซึ่งไม่ยากเกินไปนัก
- ค. สอนให้มีความรู้พอแต่งจดหมาย แปลและแต่งเรื่องง่าย ๆ ในภาษานั้น ๆ
 ได้
- ง. สอนให้รู้หลักไวยากรณ์เบื้องต้นแห่งภาษา

วิชาวิทยาศาสตร์

ซึ่งคำนี้เริ่มใช้ในหลักสูตร พ.ศ.2464 เป็นครั้งแรก² เคมีใน พ.ศ.2448
 เรียกวิชานี้ว่า "ศาสตร์" (คงแปลคำว่า Science) , ต่อมาเรียกว่า "วิทยา"
 วิชาวิทยาศาสตร์นี้ในเรื่องการเรียนการสอนนับแต่ พ.ศ.2452 มาถึง พ.ศ.2454 กำหนดไว้
 คล้ายคลึงกันคือให้ครูเลือกสอนคหยสัตว์บ้าง พืชบ้าง วัตถุบ้าง รวมแล้วไม่ต่ำกว่า 20 อย่าง
 และสอนตามวิธีบทเรียนคหยของหัดให้แก้ไขคหยสังเกตและหัดให้คิด โดยวิธีการถามให้ตอบตาม
 ความสังเกตและความคิดให้ เห็นว่ามีความรู้เกิดขึ้นใหม่ในสิ่งนั้น ๆ วิชาที่กำหนดเป็นประโยค ๆ ไป
 ไม่แยกเป็นรายชั้น

ประโยคมัธยมศึกษากำหนดให้สอน ฟิสิกส์ ออกรافی สรีรศาสตร์และสุขวิทยา กับแปรงศีกัล
 ฟิสิกส์ สรีรศาสตร์และสุขวิทยาก็คือวิชา พลาณามัยในปัจจุบัน ส่วนฟิสิกส์ออกรافی มุ่งหมายให้สอน
 ให้นักเรียนรู้จักประเภทและลักษณะอาการแห่งธรรมชาติ รู้เหตุผลความเป็นไปของธรรมชาติ
 เพื่อใช้ประโยชน์แก่ตนให้ปราศจากอันตราย อาทิ เช่น ชาติวัตถุ, อาการเปลี่ยนแปลงของธาตุ,

1 เรื่องคหยกัน.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 123.

อากาศห่มห่อโลก. ความร้อนเย็น. โลกและดาวพระเคราะห์. แม่เหล็กอย่างแท้และอย่างที่ทำขึ้น
 ส่วนแปรงตีกอล์ฟตีคิสต์ ครูสอนให้นักเรียนเกิดความถึถวนแน่นยำแน่นอน รายงานสอนให้รู้ว
 วิธีรักษา วัคซีนเนื้อที่ วัคซีนพืช วัคซีนปริมาณ 1 และวัคซีนความหนาแน่น

ส่วนประโยชน์ชมสูง ให้เลือกเรียนว่าจะเรียนเคมีหรือพฤกษศาสตร์ มีวิชา
 ไฮโดรสแตติกส์ และนิวแมติกส์. ความร้อน เมคานิกส์. แม่เหล็ก ไฟฟ้า ส่วนวิชาเคมีให้สอน
 วิธีแยกธาตุและผสมธาตุอย่างง่าย ๆ เช่น การกลั่น และละลาย การกรอง การเคี้ยว หรือ
 ตั้งให้ตกตะกอนจนเป็นกรวด การทำของแข็งให้เป็นไอ และกลับทำเป็นของแข็งอีก ธาตุแท้
 ธาตุปน ธาตุ ทั้งหมดนี้ให้ครูสอนอย่างทดลองให้เห็นจริง และกำหนดไว้ว่าครูต้องคอยช่วย
 อธิบายชี้แจง คิคคำนวณให้ เพื่อให้นักเรียนเข้าใจผลการทดลองโดยชัดเจน เมื่อนักเรียนพอมี
 ความเข้าใจมีความชำนาญ คิคทำการทดลองของตนเองได้แล้ว ครูควรจะสอนให้ทำรายงาน
 การทดลองเป็นหลักฐาน และรายงานเหล่านี้เจ้าพนักงานศึกษาจะได้มาตรวจดูเป็นคราว ๆ ไป
 ตามแต่จะเหมาะ ส่วนพฤกษศาสตร์ วิชาสำหรับเลือกสอนแทนเคมีก็ได้ ให้สอนการผสมเกษร
 เมล็ด เนื้อต้นไม้อย่างง่าย ๆ ความเจริญของต้นไม้ อาหารของต้นไม้ การกินอาหาร
 การหายใจ การเพาะในน้ำ ต้นไม้สามัญ 10 จำพวก พรรณไม้เมืองไทย การย้ายวิธีบำรุง
 ต้นไม้ให้เหมาะแก่ภูมิประเทศ คินต่าง ๆ พรรณไม้สามัญที่เป็นอาหาร และประโยชน์อื่น ๆ
 ด้กัญญาอย่างสามัญ

วิชาสังคมศึกษา

ในประโยชน์ชมคงมีวิชาจรรยา และภูมิศาสตร์ กับพงศาวดาร
 การสอนแนวเกี่ยวกับชั้นประถมศึกษาแต่ให้ละเอียดยิ่งขึ้น และมุ่งในทางปฏิบัติ ส่วนภูมิศาสตร์
 และพงศาวดารนั้นนับว่ามีเนื้อหากว้างขวางขึ้นกว่าระดับประถม ดังรายการสอนต่อไปนี้ ²

¹ ในหลักสูตร เขียนไว้เช่นนี้ มาจากคำว่า Volumn.

² กรมวิชาการ, ความเป็นมาของหลักสูตรสามัญศึกษา, หน้า 149 - 154.

. . . ความมุ่งหมาย "เพื่อให้รู้การในโลกกว้างขวางออกไป ความคิดจะได้ขยายออกไปด้วย ไม่ทศที่อยู่เฉพาะที่เห็นโคควยคา หรือยินโคควยหูเพียงใกล้ ๆ สั้น ๆ กับให้เป็นเครื่องอุกหนุนให้เกิดความรักชาติ และความปรารถนาที่จะบำรุงบ้านเมือง

รายการสอน ก. ภูมิศาสตร์

1. ประเทศสยามโดยละเอียด กับการเกี่ยวข้องกับทางการค้าขายระหว่างประเทศอื่น ๆ อย่างละเอียด
2. ทวีปต่อไปนี้ให้รู้ละเอียดมากและน้อยตามลำดับที่ออกชื่อก่อนหลัง ก. ทวีปเอเชีย
ข. ทวีปยุโรป ค. ทวีปอื่น ๆ ข้อที่ต้องเอาใจใส่เป็นพิเศษนั้นคือ การอ่านแผนที่คลองจำแผนที่ได้ ลักษณะของภูมิประเทศ ฝั่งทะเล ลม สายน้ำในทะเล ฝนตกมากและน้อย อากาศร้อนหนาว การเพาะปลูก การทำมาหากินของชาวเมืองและเรื่องราวที่สำคัญ ๆ อันเกี่ยวกับคนชาตินั้นเมืองนั้น
3. พระอาทิตย์กับบริวาร กลางวันกลางคืน น้ำขึ้นน้ำลง น้ำมากน้ำน้อย ฤดู สุริยุปราคา จันทรุปราคา ลมและกระแสน้ำ ลองจิกิวคัลแลทีคิวคัล

ข. พงศาวดาร

1. พงศาวดารของประเทศสยามโดยละเอียด สอนตามแนวที่กล่าวไว้ในหลักสูตรมูลและประถม

2. พงศาวดารโลกโดยย่อ ๆ เพียงให้รู้ว่า ประเทศและชาติที่สำคัญอันใดตั้งตัวขึ้น มีความเจริญแล้ว และกลับเสื่อมลง หรือคงอยู่อย่างไร เช่น กรีก โรมัน - เปอร์เซีย จีน เป็นต้น กับความเจริญของชาติใหม่ ๆ ในตะวันตกสมัยปัจจุบัน และความแผ่ส่วนแห่งความเจริญนี้มายังแถบตะวันออก

การสอนพงศาวดารโลกจะต้องให้ไ้ประโยชน์ในทางประกอบ เหตุผลเทียบเคียง ความเป็นไปของบ้านเมืองในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต

ในชั้นมัธยมสูงไม่มีวิชาจรรยา วิชาภูมิศาสตร์และพงศาวดารที่เคยรวมกันนั้น ในชั้นนี้แยกออกเป็น 2 วิชา เป็นพงศาวดารอย่างหนึ่ง ภูมิศาสตร์อีกอย่างหนึ่ง มีรายละเอียด ดังนี้

หมวดพงศาวดาร

พงศาวดารสยามโดยพิสดาร กับพงศาวดารโลกส่วนที่สำคัญ พงศาวดารโลกนั้น กะหัวข้อที่จะสอนให้พอเหมาะแก่เวลา 3 ปี และเมื่อได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงานศึกษาแล้ว ก็ให้เป็นใช้ได้ การสอบไล่ประโยคขึ้นเป็นอันเข้าใจว่าสอบไล่ตลอดวิชาที่เรียนทั้ง 3 ปี

ความรู้ที่ต้องการนั้นเพียงอย่างรวบยอดกว้าง ๆ และวันเดือนปีที่ต้องกำหนดจ่า ก็เฉพาะแต่ที่สำคัญ ๆ เท่านั้น สิ่งที่ให้สนใจมากก็คือ ความเจริญของบ้านเมือง และเหตุที่ให้ความเจริญนั้น ๆ มา วิชานี้จะสอนในภาษาอังกฤษก็ได้ ดังรายการสอนยกมาให้เพียงสังเขปดังนี้

1. พงศาวดารของมนุษยชาติ เริ่มต้นแต่ทวีปเอเชีย
2. กล่าวด้วยโบราณชาติ เช่น จีน อินเดีย เปอร์เซีย และอียิปต์โดยสังเขป

ภูมิประเทศนั้น ๆ กับเหตุที่ให้ความเจริญและเสื่อม

3. ความเจริญของชาติกรีกและโรมัน เหตุที่ให้ความเสื่อมลงในภายหลังเหล่านี้ เป็นปัจจัยในความเจริญของนานาประเทศในปัจจุบันได้อย่างไร

4. ความเจริญของชาติที่วตอน ความทะเยอทะยานในชั้นใหม่ของชาตินั้นเป็นอย่างไร คำเน็คของปาลิอาเมนต์

5. ศาสนาที่สำคัญ ๆ ของโลก ความเจริญแห่งคริสต์ศาสนา และผลของความเจริญนั้นได้ปรากฏในทวีปยุโรปอย่างไร การที่นิกายเกิดขึ้นในคริสต์ศาสนา และการเปลี่ยนแปลงนี้ให้ผลอย่างไรบ้าง

6. ความแก่งแย่งกันในระหว่างศาสนาอะหมัด กับคริสต์ศาสนา (สงครามครูเสด) คือการที่พวกถือศาสนาพระเยซูทำสงคราม เพื่อแย่งเมืองพระเยซูจากพวกอะหมัด

7. ความเป็นไปของทวีปยุโรปในสมัยกลางโดยสังเขป ระเบียบการปกครองในสมัยนั้น ที่อังกฤษเรียกว่าฟิวเคิลซิสเต็ม

8. ทวีปยุโรปในปัจจุบัน ระเบียบการปกครองชนิดต่าง ๆ ที่ใช้อยู่ในทวีปยุโรป จลาจลในประเทศฝรั่งเศส (เฟรนช์ เรโวลูชัน ; French revolution)

9. ความพยายามของชาติต่าง ๆ ในทวีปยุโรป ที่จะกีดกันไม่ให้ชาติหนึ่งชาติใดมีอำนาจเกินไป

10. การคิดค้นหาแผ่นดินใหม่พบ การอพยพครอบครัวไปตั้งเมืองใหม่ การตั้งประเทศอเมริกาและลัทธิของท่านมอนโร การที่ชาติอเมริกาพยายามจะไม่ให้ชาติอื่น นอกจากที่อยู่ทวีปอเมริกา มาตั้งบ้านเมืองในทวีปอเมริกาได้

11. โทรเลข ไปรณีย์ และการส่งสิ่งของติดต่อกันได้สะดวกได้เร็ว ทำให้โลกเจริญขึ้นอย่างไร

12. พงศาวดารตอนใหม่ของชาติรัสเซียและญี่ปุ่น

13. คนโบราณในสมัยที่ยังไม่มีพงศาวดาร เปรียบกับคนป่าในสมัยปัจจุบัน

14. สมัยที่ผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นที่นับถือในตระกูล เป็นผู้ปกครองตระกูลด้วยระเบียบการปกครอง อันเริ่มแต่ตั้งตระกูล ตั้งหมู่ พวก และตั้งชาติ ตั้งประเทศ

15. กฎหมายหรือประเพณีโบราณ ความต้องการของคนในสมัยนั้น การศาสนา และการปกครองบ้านเมืองลงรอยกันอย่างไร ชาติที่ตั้งขึ้นด้วยความรวบรวมกันเข้าและดำเนินกันตามประเพณีที่เป็นแบบบรรทัด ไม่มีช่องที่จะให้ความคิดของบุคคลแตกฉานได้

16. ประโยชน์ของการศึกษองศา ความเจริญของการทหาร และผลที่เกิดแก่ความเจริญนั้น ทาสและประโยชน์ที่เกิดแก่ทาสในสมัยนั้น ๆ

17. ความศิวิไลซ์ ก. คงอยู่ ข. เสื่อมลง ก. เจริญขึ้น ให้ชี้ตัวอย่างด้วย

18. ความศิวิไลซ์มีเป็น 2 ตอน

ก. ตอนต้นตกในยุคซึ่งถือประเพณีเป็นแบบบรรทัด การตั้งปวงมักอยู่ที่ (จีน อินเดีย)

ข. ตอนที่ 2 ตกในยุคซึ่งมีการโต้แย้ง การตั้งปวงยอมดำเนินไป และเปลี่ยนไป อยู่เสมอ (เปรียบเทียบโบราณกับสมัยปัจจุบัน)

แบบเรียนที่จะใช้ประกอบกับการเรียนวิชาแผนกนี้ ควรใช้ Beganot's

Physics & Politics

หมวดภูมิศาสตร์

สอนหัวข้อต่อไปนี้ให้ละเอียดมากและน้อย ตามลำดับความสำคัญดังเรียงไว้คือ

ก. ประเทศสยามกับดินแดนที่ใกล้เคียง

ข. ทวีปเอเชีย

ค. ทวีปยุโรป ทะเลเมดิเตอร์เรเนียน มหาสมุทรแอตแลนติกฝ่ายเหนือ อเมริกาเหนือ

ง. ทวีปต่าง ๆ นอกจากที่ระบุชื่อแล้ว ส่วนข้อที่ควรสนใจให้มากนั้นคือ แขนงดินสูงต่ำ ฝั่งทะเล ฝน ฤดู และการเพาะปลูกเปรียบเทียบในที่ต่าง ๆ สภาวะโนครวั การทำสินค้า

(ให้สอนด้วยการวาดแผนที่แสดงให้เห็นชัด)

หลักสูตรสังคมศึกษาระยะนี้ ที่มีจรรยาและภูมิศาสตร์กับพงศาวดารนั้น นับว่าได้วางขึ้นเป็นอย่างดีและละเอียดถี่ถ้วน ได้เป็นแนวของหลักสูตรวิชานี้ตลอดมาอีกจนถึงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้มีการเปลี่ยนแปลงบ้างเล็กน้อย . . .¹

¹ เรื่องเดียวกัน.

อีกหัวข้อหนึ่งคือ วิชาศิลปะศึกษา พลานามัย และอื่น ๆ ในหลักสูตรมัธยมศึกษา กำหนดให้เรียนสรีรศาสตร์ และสุขวิทยาทั้งชายและหญิง จุดมุ่งหมายเพื่อให้รู้จักบำรุงร่างกาย ให้พ้นจากโรคที่ไม่ควรจะเป็น และให้รู้จักเลือกและรักษาที่อยู่ในสมควรและเกิดสุข รายการสอนนั้นมีดังนี้ . . .

- . . . ก. อวัยวะต่าง ๆ ประกอบกันอย่างไร หน้าที่ของอวัยวะนั้น ๆ
- ข. กล้ามเนื้อทางเดินของโลหิต โลหิตและน้ำเหลือง การหายใจ การย่อยอาหาร การเคลื่อนไหว ความรู้สึกและเครื่องรู้สึก
- ค. น้ำกินชนิดต่าง ๆ ที่มาของน้ำเหล่านี้ โทษของน้ำไม่บริสุทธิ์ วิธีทำให้น้ำบริสุทธิ์ การเก็บน้ำ ความเข้มข้นของน้ำในที่ต่าง ๆ น้ำไม่บริสุทธิ์
- ง. ลมอากาศประกอบด้วยอะไร มีคุณสมบัติอย่างไร สิ่งโสโครก ในอากาศและโทษของสิ่งโสโครกนั้น การระบายลม
- จ. ธรรมดาและประโยชน์ของอาหาร บัญญัติของการบริโภคอาหาร การหุงต้ม โรคที่อาจเกิดจากอาหาร อาหารต่าง ๆ เครื่องดื่ม
- ฉ. พื้นดินและทำเลที่จะปลูกบ้านเรือน การชำระของโสโครก ในบ้านเรือน
- ช. สุขวิทยาสำหรับร่างกาย ความประพฤติ ความสะอาด การออกกำลังกาย การพักผ่อน
- ซ. โรคที่มีตัวและโรคที่ติดกันได้ เช่น อหิวาตกโรคและไข้ทรพิษ เป็นต้น การป้องกันโรคเหล่านั้น การแยกคนเจ็บให้ห่างจากคนดี การฆ่าเชื้อโรค
- ญ. การช่วยคนที่ต้องบาดเจ็บเล็กน้อยในปัจจุบันทันด่วน เช่น ต้องบาดแผล ช็อคชุน กระจกหัก สลบ เป็นสะพั้น ถูกไฟไหม้ ถูกยาพิษ ฯลฯ

และวิชาวาดเขียน เป็นวิชาบังคับทั้งหญิงชาย กำหนดรายการกว้างขึ้นกว่า
 ประโยคประถม คือนอกจากเขียนของจริงระบายสี กำหนดเขียนส่วนที่เห็นใกล้ไกลและให้แล
 และเงาค้วย กัดแต่งและประกอบลายบรรจรูปต่าง ๆ ให้เขียนรูปยี่ออเมตรีตามตำรา
 แปรคติกลยี่ออเมตรี สำหรับชายให้เรียนวิชาการทหารต่อไปอีก มีรายการกำหนดว่า
 หักเดินแถวและเข้าแถวอย่างทหาร กับหัดคักกาย หัดยิมนาสติกส์ และหัดวิ่งหัดกระโดดใน
 วิธีต่าง ๆ เพื่อซ่อมกำลังกับให้เล่นการละเล่นต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์แก่ร่างกาย จิตใจ
 และให้มีใจคอหนักแน่น ซึ่งจะอนุเคราะห์ให้เป็นผู้นับถืององอาจ ส่วนหญิงนั้นกำหนดให้เรียน
 เหมือนหลักสูตรประถมหญิง ไม่มีอะไรเพิ่มเติมขึ้น นอกจากนี้ยังกำหนดวิชา 3 อย่างที่เคย
 ให้เลือกอย่างหนึ่งในชั้นประถมนั้นไว้อีก แต่แนะนำถ้าเรียนต่อควรให้เรียนการฝีมือซึ่งให้ทำ
 ประณีต และยากขึ้นกว่าที่ทำได้แล้วในชั้นประโยคประถม ถ้าจะออกเพียงชั้นมัธยมควรให้เรียน
 วิชาเพาะปลูก หรือวิชาค้าขาย ฝ่ายหญิงต้องเรียนเพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่งคือการเรียน ใ้รายการ
 เกี่ยวกับประโยคประถม แต่เพิ่มการทำสวนขึ้น ให้ฝึกหัดวิธีทำสวนตามแต่เหมาะแก่ท้องถิ่น

ในมัธยมสูง ยังคงมีวิชาวาดเขียนอยู่ในหลักสูตร กำหนดอัตราเวลาเรียนให้
 ให้เขียนแรเงาและระบายสีจากของจริง กับเขียนแผนที่ ส่วนหมวดการทหารนั้นกำหนดให้ใช้
 นอกอัตราเวลาเรียน กำหนดรายการคล้ายคลึงกับที่กำหนดไว้ในชั้นมัธยม . . .¹

2.1.4 การประเมินผล หลักสูตรย่อยในระดับมัธยมศึกษา ใกล้เคียงไว้ใน
 ตอนท้ายของหลักสูตร คงใช้วิธีเกี่ยวกับหลักสูตรมูลศึกษา พ.ศ.2453² จะไม่ขอกล่าวอีก
 เพราะเนื้อหาวิชาที่เช่นเดียวกันทุกวิชา เพียงบางวิชาเพิ่มขึ้น วิธีสอบไล่ที่กำหนดไว้ในหลักสูตร
 คือ

มัธยมชาย วิชาการฝีมือ การทหาร และขับร้องให้สอบรวมทั้งชั้น
 โภคให้คะแนนเทียบส่วนร้อย นอกนั้นวิชาอื่น ๆ ให้ใช้วิธีสอบเรียงตัว เช่น วิชาวิทยา
 ข่าหลวงจะสอบไล่ให้จกคำตอบลงในกระดาษและทั้งให้ทำให้อูจริง ๆ ค้วย เป็นต้น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 176 - 177.

² ฎีกาจาก ลัทธิ สุวรรณกุล, เรื่องเดียวกัน, หน้า 71 - 80.

มัธยมหญิง ใ้กำหนดไว้เช่นกัน คือวิชาที่สอบรวมทั้งชั้นไ้คือ การฝีมือ การทำกับข้าวของกิน, การต้อนรับ, การบรรเลง และการบริหาร นอกนั้นให้สอบเรียงตัว

อาจสรุปได้ว่า หลักสูตรฉบับ พ.ศ.2454 ถึงแม้จะสมบูรณ์ทุกระดับชั้น ทั้งชายและหญิง คือประมวลเอาจากข้อบกพร่องต่าง ๆ ของหลักสูตรที่มีมาตั้งแต่ พ.ศ.2438 เป็นต้นมา และเริ่มจริงจังใน พ.ศ.2451 ไ้เริ่มมีการจัดหลักสูตร มูล ประถม และมัธยมสามัญสำหรับสตรีขึ้นแล้ว บอ่บถไ้ว่าหลักสูตรฉบับนี้เป็นหลักสูตรฉบับที่สมบูรณ์ที่สุดตั้งแต่ พ.ศ.2438 จนถึง พ.ศ.2451 คือมีทุกระดับชั้น ความมุ่งหมายของหลักสูตรฉบับนี้เพื่อไ้ทุกคนมีความรู้ อย่างต่ำระดับมูลศึกษา และมีอาชีพติดตัวเมื่อจบการศึกษา ส่วนระดับสูงคือมัธยมศึกษา มัธยมสูง จนถึงอุดมศึกษา มุ่งหมายที่จะส่งเสริมผู้มีความสามารถที่จะเรียนต่อไ้ตามควรแก่ อักภาพของคนไ้รับความรู้สูงขึ้นจนถึงขั้นสูงสุด และไ้สามารถเทียบชั้นไ้กับมหาวิทยาลัย ในประเทศอังกฤษ ในการที่จะส่งคนไปศึกษาต่อโดยทุนเล่าเรียนหลวง¹ เนื้อหาวิชาและ อักตราเวลาเรียนมีความละเอียดขึ้น คือบอกอักตราเวลาเรียนเป็นรายชั่วโมงใน 1 สัปดาห์ ซึ่งนับว่าทันสมัย (ดังกล่าวแล้วข้างต้น) มีวิชาที่เพิ่มขึ้นหลายวิชา อาทิ เช่น วิทยาศาสตร์ สาขาต่าง ๆ และวิชาเลือกทั้งของชายและหญิง เช่น การเรือน ส่วนการเรียนการสอน ไ้กล่าวไว้แทบทุกวิชา ส่วนการประเมินผลนั้นจะผูกไ้จากตารางที่ 17 - 19 ในหลักสูตร ฉบับนี้ซึ่งมีความสำคัญมากต่อวงการการศึกษา คือนับเป็นครั้งแรกที่เปิดโอกาสไ้สตรีมีโอกาส ไ้เล่าเรียนในระดับสูงขึ้น

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ร.ศ.124,

ตารางที่ 17. บัญชีการสอบไล่ประโยคสูงกว่าประถมสามัญ ของกรุงเทพฯ
ในปี พ.ศ.2455

ประโยค	นักเรียนชาย			นักเรียนหญิง		
	เข้าสอบ	ได้	ไคร้อยละ	เข้าสอบ	ได้	ไคร้อยละ
มัธยมสามัญ	111	69	62.20	15	10	66.60
ประถมพิเศษ	309	188	60.80	30	22	73.30
มัธยมพิเศษ	46	36	78.30	20	17	85.00
มัธยมสูง	12	11	91.70	—	—	—
ครูมูล (พ)	60	6	10.00	14	4	28.60
ครูมูล (ป)		21				
ครูประถม (ป.ป.)	57	26	82.40	—	—	—
แพทย์	50	48	96.00	—	—	—
แพทย์หญิงครรภ์	—	—	—	12	7	85.30

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ศ.1/14. รายงานกระทรวงธรรมการ, ฉบับที่ 5 ประจำปีพุทธศก³ 2455, หน้า 45

ตารางที่ 18. บัญชีจำนวนนักเรียนที่เข้าสอบไล่ประโยคมัธยมในมณฑลกรุงเทพฯ
ในปี พ.ศ.2456

ประโยค	เข้าสอบ	ได้	ไคร้อยละ	หมายเหตุ
มัธยมชาย	13	6	46.15	ปีนี้มีน้อยเพราะได้เลื่อน มัธยมขึ้นเป็นเวลา 8 ปี
มัธยมหญิง	35	13	37.14	

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ศ.1/20. รายงานกระทรวงธรรมการ, ฉบับที่ 6 พ.ศ.2456, หน้า 45.

ตารางที่ 19. ผลการสอบไล่ของนักเรียนหัวเมืองระดับมัธยมศึกษา ในปี พ.ศ.2456

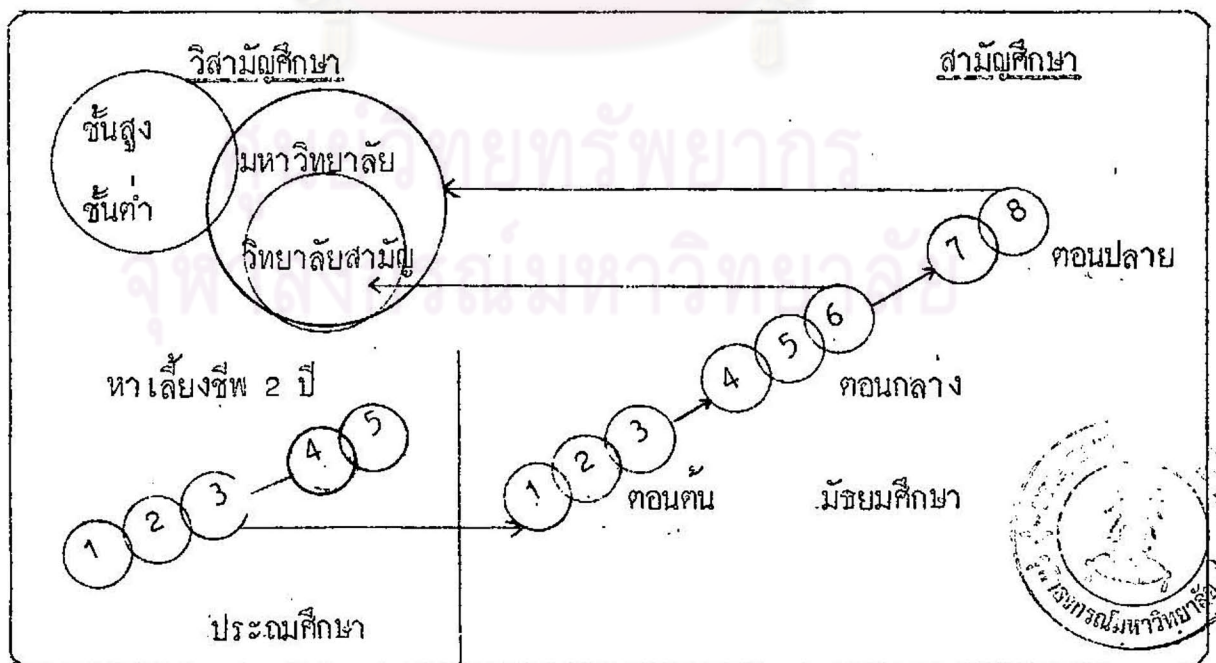
มณฑล	ปีที่ 3		ปีที่ 4		ปีที่ 5		ปีที่ 6		หมายเหตุ
	เข้าสอบ	ได้	เข้าสอบ	ได้	เข้าสอบ	ได้	เข้าสอบ	ได้	
กรุงเก่า	99	46	—	—	—	—	—	—	
นครไชยศรี	36	31	—	—	—	—	—	—	
ราชบุรี	13	6	—	—	—	—	—	—	
ปราจีนบุรี	43	22	10	6	8	3	—	—	
จันทบุรี	49	43	11	8	5	5	—	—	
นครสวรรค์	118	48	30	3	—	—	—	—	
เพชรบูรณ์	—	—	—	—	—	—	—	—	
พิษณุโลก	68	44	13	8	2	—	5	4	
พายัพ	74	55	16	11	13	1	5	—	
นครราชสีมา	21	10	—	—	—	—	—	—	
อุตร	21	8	—	—	—	—	—	—	
อุบล	29	19	—	—	—	—	—	—	
ร้อยเอ็ด	25	12	—	—	—	—	—	—	
ชุมพร	39	24	9	2	—	—	2	2	
นครศรีธรรมราช	96	73	13	4	—	—	—	—	
ภูเก็ต	58	23	20	2	9	2	—	—	
ปัตตานี	13	9	17	6	—	—	—	—	
รวม	802	473	139	50	37	11	12	6	

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ศ.1/20. รายงานกระทรวงธรรมการ, ฉบับที่ 6 พ.ศ.2456, หน้า 49 - 50.

2.2 หลักสูตรหลวงกระทรวงธรรมการ หลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ.2456

ใน พ.ศ.2456 ได้มีประกาศโครงการศึกษาใหม่ เพื่ออนุมัติให้เป็นไปตามโครงการศึกษา กระทรวงธรรมการจึงได้ประกาศใช้หลักสูตรสามัญศึกษาใหม่ เรียกว่า หลักสูตรหลวง พ.ศ.2456 เป็นหลักสูตรฉบับแรกที่ได้แปลออกเป็นภาษาอังกฤษอีกหนึ่งภาษาด้วย ในหลักสูตรฉบับนี้ได้มีสิ่งพิเศษอีกอย่างคือ มีคำอธิบายการใช้หลักสูตรใหม่อย่างละเอียดมาก มีการเปรียบเทียบหลักสูตรฉบับนี้กับหลักสูตรฉบับเก่า อธิบายการจัดชั้น ซึ่งแบ่งการแบ่งวิชาที่จะสอนออกเป็นรายปี บอกวิธีการรับนักเรียนเข้าชั้นเรียนต่าง ๆ ตลอดจนการสอบไล่ การจัดการศึกษาระดับประถมศึกษา เป็น 5 ปี แต่แบ่งเป็น 2 ตอน คือ สามัญ 3 ปี วิชาหาเลี้ยงชีพเสีย 2 ปี ผู้ที่มีจุดหมายจะเรียนเพียงแคาระดับประถมศึกษาเท่านั้น ผู้นั้นจะต้องเรียน 5 ปี ยกเว้นผู้ที่เรียนต่อมัธยมศึกษา คงให้เรียนระดับประถม 3 ปี ไปต่อชั้นมัธยมได้โดยชั้นมัธยมมีต่อเนื่องกัน 8 ชั้น เรียกว่ามัธยมปีที่ 1 ถึง มัธยมปีที่ 8 แต่แบ่งเป็น 3 ตอน ตอนต้น 3 ปี เทียบเท่าประโยคประถมเดิม มัธยม^{ตอน}กลาง 3 ปี เทียบเท่าประโยคมัธยมเดิม และมัธยมตอนปลาย 2 ปี เทียบเท่าประโยคมัธยมสูง โรงเรียนต่าง ๆ จะเปิดสอนถึงระดับใดก็ได้ ดูได้จากแผนภูมิที่ 8

✓ แผนภูมิที่ 8. แสดงรูปโครงการศึกษาตามหลักสูตรหลวง พ.ศ.2456

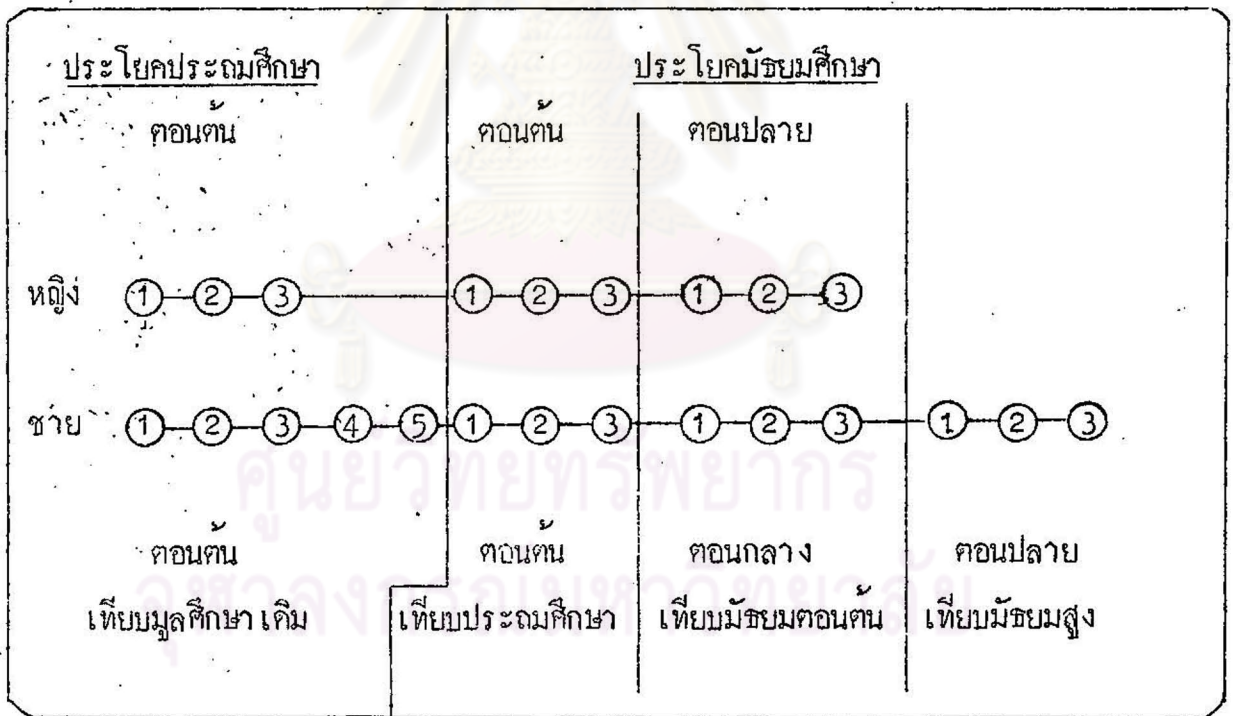
ที่มา คัดแปลงมาจาก, หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ศ.10/17.

จัดการศาสนาและการศึกษา, ประกาศปรับปรุงโครงการศึกษา, ลงวันที่ 18 ตุลาคม 2456

ประเด็นสำคัญที่เกิดหลักสูตรฉบับนี้ เพราะต้องการแก้ไขปัญหาของผู้เรียนครึ่ง ๆ กลาง ๆ แล้วออกไปเป็นเสมียน เพื่อลดความนิยมการเป็นเสมียนให้น้อยลง¹ และไม่ต้องการให้ประชาชนและทิ้งอาชีพเดิมเสีย โดยในทุกระดับบังคับให้เรียนวิสามัญศึกษาคิดต่อกับสามัญศึกษา ก่อนที่จะจบระดับใดระดับหนึ่ง

หลักสูตรฉบับนี้แบ่งออกเป็นหลักสูตรระดับต่าง ๆ ได้ 7 ฉบับ คือแยกชายหญิง แต่ส่วนมากไม่ค่อยแตกต่างกันนัก ดูได้จากแผนภูมิที่ 9

แผนภูมิที่ 9. แสดงลักษณะการจัดการศึกษาตามหลักสูตรหลวง พ.ศ.2456

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2435 - 2507,

2.2.1 ความมุ่งหมาย

หลักสูตรฉบับนี้ความมุ่งหมายไม่โด่งไวย่างรวม ๆ มีแต่ความมุ่งหมายเฉพาะวิชาแต่ละวิชาไป แต่มีข้อความหนึ่งในวิชาวิสามัญศึกษาว่า

. . . ความมุ่งหมายในการที่ให้สอนวิชานี้ เพื่อให้นักเรียนทุกคนเมื่อออกจากโรงเรียนแล้ว มีวิชาหาเลี้ยงชีพในทางใดทางหนึ่ง เหมาะแก่คุณภาพและท้องถิ่นที่ตนอยู่ . . .¹

หลักสูตรฉบับนี้ในเรื่องวิชาซึ่งพอแล้วจะเน้นในระดับประถมศึกษาอย่างเด่นชัด : อีกข้อความหนึ่งในรายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 6 มีข้อความไว้ว่า

. . . ให้ราษฎรมีความรู้เป็นพื้นไว้ทุกคน พอให้รู้จักชอบชั่วดี รู้วิชากลาง ๆ ไว้สำหรับให้พอแก่ที่ท้องไร่ท้องนา รู้จักทางที่จะรักษาตัวทั้งส่วนชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สินสมบัติ และชื่อเสียง ให้พอครองตน เป็นพลเมืองดีได้คนหนึ่งกับให้รู้จักทำการหาเลี้ยงชีพตามภูมิลำเนา . . .²

จึงกล่าวได้ว่า แนวความคิดในการสร้างหลักสูตรการศึกษา เบื้องต้นและมัธยมศึกษา มิได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก เปลี่ยนแต่ชื่อจากมูลศึกษามาเป็นประถมศึกษา ส่วนการศึกษาที่สูงกว่านี้จำเป็นต้องเปลี่ยนชื่อเป็นเรียกว่ามัธยมศึกษาตอนต้น ทั้งที่ฉบับ พ.ศ.2454 เรียกประถมศึกษา ถ้าดูอายุของเด็กก็ยังไม่นับเป็นมัธยมศึกษาที่แท้จริง ส่วนมัธยมสูงจึงต้องเป็นมัธยมปลายไป แต่สิ่งหนึ่งที่ผิดแผกไปคือ หลักสูตรหลวงฉบับนี้มีวิชาลูกเสือเพิ่มเข้ามาในทุกระดับของหลักสูตรฝ่ายชาย ฉะนั้นจึงมีความมุ่งหมายเฉพาะวิชาลูกเสือเพิ่มเข้ามาในหลักสูตรอีกประการหนึ่งด้วย

¹ กระทรวงธรรมการ, หลักสูตรหลวงกระทรวงธรรมการ หลักสูตรสามัญศึกษา ศก.4 2456 (พระนคร : โรงพิมพ์สามมิตร, 2456), หน้า 20.

² กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการฉบับที่ 6 พ.ศ.2456, หน้า 16.

2.2.2 เนื้อหาวิชาและอัตราเวลาเรียน

เพื่อความเข้าใจและให้เห็นภาพชัดเจนของเนื้อหาวิชา พร้อมอัตราเวลาเรียนของหลักสูตรหลวงฉบับนี้ ตลอดจนตารางที่ 20, 21, และ 22 ต่อไปนี้

ตารางที่ 20. แสดงเนื้อหาและอัตราเวลาเรียนระดับมัธยมศึกษาตามหลักสูตรหลวง พ.ศ.2456 ¹

มัธยมศึกษา	ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3
จรรยา	1.00	1.00	1.00
ภาษาไทยกับอังกฤษ	10.45	10.45	10.45
คำนวณวิธี	5.00	5.00	5.00
ภูมิศาสตร์กับ			
พงศาวดาร	2.15	2.15	2.15
วาดเขียน	2.00	2.00	2.00
วิทยา	2.00	2.00	2.00
วิชาลูกเสือ	2.00	2.00	2.00
รวมเวลา	25.00	25.00	25.00

วิชาที่เปลี่ยนแปลงจากหลักสูตรปี พ.ศ.2454 เพียงเล็กน้อยได้แก่ จรรยา วาดเขียนและวิทยา การเปลี่ยนแปลงที่มีนัยสำคัญคือการที่เริ่มสอนภาษาอังกฤษในชั้นนี้ (มัธยมศึกษาตอนต้น) โดยให้เรียกเวลาเอาจากภาษาไทย มีอธิบายว่า การเรียนภาษาอังกฤษ จะมีเวลามากหรือน้อย ก็แล้วแต่ที่มีครูชำนาญในการสอนภาษาอังกฤษมากหรือน้อย ถ้าสอนภาษาอังกฤษมากก็ลดหย่อนภาษาไทยและอื่น ๆ ตามสมควรลงบ้างเล็กน้อย หมายความว่า ยังไม่เป็นการบังคับที่เดียว อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงนี้แสดงว่าทางการเห็นความสำคัญของ

¹ กรมวิชาการ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

ภาษาอังกฤษมากขึ้น เริ่มนำเข้ามาสอนในการศึกษาระดับนี้ ซึ่งต่อมาภายหลังกลายเป็นวิชาบังคับตลอดมาจนถึงปัจจุบัน กวญเหตุที่มีกิจการลูกเสือขึ้นในประเทศในขณะนั้น วิชาหาเลี้ยงชีพและพลศึกษา คือยิมนาสติกจึงถูกตัดไป

ตารางที่ 21. แสดงเนื้อหาวิชาและอัตราเวลาเรียนระดับมัธยมตอนกลาง ตามหลักสูตรหลวง พ.ศ.2456 ¹

มัธยมตอนกลาง	ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3
จรรยา	1.00	1.00	1.00
ภาษาไทย	5.00	5.00	4.00
ภาษาต่างประเทศ	7.30	7.30	7.30
คำนวณวิธี	5.00	5.00	5.00
ภูมิศาสตร์พงศาวดาร	2.00	2.00	2.00
วิทยาศาสตร์	2.00	2.00	2.00
วาดเขียน	1.00	1.00	1.00
วิชาลูกเสือ	1.30	1.30	1.30
รวมเวลา	25.00	25.00	25.00

วิชาจรรยา ภาษาไทยและคำนวณวิธีไม่มีการเปลี่ยนแปลง ภาษาต่างประเทศเดิมกำหนดแต่ภาษาอังกฤษ ตอนนี้กำหนดความนอกจากภาษาอังกฤษแล้วต้องเรียนภาษาฝรั่งเศสหรือเยอรมันด้วย โดยมีเวลาเท่ากัน ผลที่ได้คงจะไม่สูงคี่นัก คงจะเห็นได้ว่าต่อไปนี้หลักการอันนี้ก็เปลี่ยนกลับไปเข้ารูปเดิม คือในระดับนี้ไม่กำหนดภาษาต่างประเทศเกินกว่า 1 ภาษา ในหลักสูตรใหม่รวมวิชาฟิสิกส์ออกราฟี่ สรีรศาสตร์กับสุขวิทยา และแปรงคัลพิลคิสส์เข้าเป็นหมวดเรียกว่าวิทยาศาสตร์และอนุญาติให้เลือกเรียนได้แต่เพียงวิชาเดียว วิชาวาดเขียนคงมีอยู่ตามเดิม วิชาเลี้ยงชีพก็ถูกตัดไปเช่นเดียวกับคอนคัน มีวิชาลูกเสือมาแทนเพราะเหตุผล

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

อย่างเดียวกันกับที่กล่าวมาแล้วในตอนชั้นมัธยมตอนต้น อัตราเวลาเรียนซึ่งเดิมเคยกำหนด 27 - 28 ชั่วโมงนั้น บัดนี้ลดลงเหลือ 25 ชั่วโมง เท่ากันทั้งหมด

ตารางที่ 22. แสดงเนื้อหาวิชาและอัตราเวลาเรียนระดับมัธยมปลาย ตามหลักสูตร
หลวง พ.ศ.2456 ¹

มัธยมตอนปลาย	ปีที่ 1	ปีที่ 2
ภาษาไทย	1.00	1.00
ภาษาอังกฤษ	7.00	7.00
ภาษาฝรั่งเศส หรือเยอรมัน	2.30	2.30
พงศาวดาร	2.00	2.00
ภูมิศาสตร์	1.30	1.30
คำนวณวิธี	6.00	6.00
วิทยา	5.00	5.00
วาทเขียน	2.00	2.00
รวมเวลา	27.00	27.00

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในระดับนี้ก็คือ การที่ตัดทอนระยะเวลาเรียนของมัธยมปลายหรือมัธยมสูง เติมนั้นลงจาก 3 ปีเป็น 2 ปี เมื่อได้เปลี่ยนในคราวนี้แล้วก็ถือเป็นหลักการเรื่อยมา ที่ควรสังเกตก็คือว่าในขณะที่มีการศึกษาเบื้องต้นที่สุดคือประถมศึกษา 3 ปีนั้น ถ้ามีมัธยมตอนปลายเพียง 2 ปี ก็ทำให้การศึกษาสายสามัญใช้เวลาเรียนทั้งสิ้นเพียง 11 ปี ในสมัยที่มีมัธยมสูง 3 ปีนั้นทำให้สายสามัญศึกษาจำนวนปีที่เรียนมี 12 ปี ต่อมาภายหลังเมื่อขยายประถมศึกษาออกเป็น 4 ปี จึงได้ทำให้จำนวนปีของสายสามัญศึกษากลับไปเท่าเดิมคือ 12 ปี

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

นอกจากการลดจำนวนปีลงแล้ว โดยทั่วไปหลักสูตรก็มีลักษณะคล้ายคลึงกัน จำนวนชั่วโมงใน 1 สัปดาห์ ลดลงไป 1 ชั่วโมง วิชาที่กระทบกระเทือนคือวิชาภาษาไทย ต้องลดลงจากเดิมซึ่งเคยมี 2 ชั่วโมงลดลงเหลือเพียง 1 ชั่วโมง ซึ่งนับว่าน้อยที่สุดเท่าที่จะน้อยได้

หลักสูตรฉบับนี้เขียนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาวิชาไว้หลายประการคือ

- วิชาวิสามัญให้เลือกสอนวิชาชีพ ซึ่งเป็นทางต้นคของหญิง เช่น เย็บปัก ถักร้อย หรือการฝีมืออื่น ๆ
- ถ้าจะต้องสอนการเรือนแก่เด็กหญิงควย ต้องลดหย่อนวิชาอื่น ๆ ลงบ้าง และในระดับมัธยมปลายให้เพิ่มหมวดการทำสวนเพิ่มด้วย
- วิชาลูกเสือให้เลือกสอนแต่เฉพาะที่สมควรแก่หญิง
- การฝึกหัดลูกเสือ สำหรับเด็กชายที่ต้องไปหัดหรือแรมคืนที่อื่น ๆ ให้เป็นเวลาพิเศษ นอกตารางและตารางแรมคืนในฤดูฝน
- การสอนภาษาอังกฤษแก่เด็กหญิงจะให้มากขึ้นเท่าใดสุดแต่แต่ความ ต้องการหรือไม่สอนเลยก็ได้
- การสอนภาษาอังกฤษสำหรับเด็กชายจะมีเวลามากหรือน้อยก็แล้วแต่ที่มี ครูชำนาญในการสอนภาษาอังกฤษมากหรือน้อย ถ้าสอนภาษาอังกฤษมาก ก็ลดหย่อนภาษาไทยและอื่น ๆ ตามสมควรลงบ้างเล็กน้อย

2.2.3 กระบวนการเรียนการสอน

การเรียนการสอนที่กำหนดในหลักสูตรฉบับนี้ ที่ผิดแปลกกว่า หลักสูตรฉบับอื่น ๆ คือมีการอนุญาตให้นักเรียนเรียนได้ตามความสามารถของตน (ซึ่งปัจจุบันคือการเรียนแบบหน่วยกิต มีส่วนคล้ายคลึงกันอยู่บ้าง) โดยแนะนำไว้ในหลักสูตรหลวงฉบับนี้ ในหลักสูตรมัธยมตอนต้น (ชาย) คือให้นักเรียนจัดแบ่งชั้นในแต่ละหมวดวิชา ถ้านักเรียนคนใดมีความสามารถสูง เฉพาะตัวในหมวดวิชาใดก็ให้นักเรียนผู้นั้นอยู่ในชั้นสูงเท่านั้นของหมวดวิชานั้น โดยถือว่าชั้น 1 เป็นชั้นสูงสุด แต่เมื่อถึงสิ้นปีการศึกษาต้องรวมคะแนนวิชาในหมวดต่าง ๆ เข้าเป็นชั้นตามหลักสูตร พร้อมทั้งให้ชาหลวงกรรมการเป็นผู้รับผิดชอบพิจารณาว่า

โรงเรียนโคควรรจัดการเรียนแบบนี้ได้หรือไม่ได้¹

นอกจากนี้หลักสูตรหลวงยังได้กล่าวแนะนำวิธีสอนแต่ละวิชา เป็นทำนองเดียวกับหลักสูตรฉบับอื่น ๆ ที่กล่าวแล้ว แต่มีส่วนนึกแยกไปบ้าง ดังนี้

วิชาภาษาไทย หลักสูตรฉบับนี้ได้ออกเอาหลักสูตรภาษาไทย ชั้นประถมศึกษาขึ้นมา เป็นหลักสูตรมัธยมศึกษา (ทั้งนี้เพราะได้ออกเอาหลักสูตรภาษาไทยชั้นมูลศึกษามาเป็นหลักสูตรภาษาไทยประโยคประถมศึกษา) ตอนต้นมิได้เปลี่ยนแปลงสาระสำคัญใดเลย ชั้นมัธยมศึกษาตอนกลางก็เช่นเดียวกัน ได้ลอกเอาหลักสูตรภาษาไทยชั้นประโยคเดิมไปใช้ ส่วนหลักสูตรภาษาไทยมัธยมสูงเดิมเมื่อปี พ.ศ.2454 ก็ได้กลายเป็นหลักสูตรภาษาไทยชั้นมัธยมตอนปลายของหลักสูตรหลวงฉบับใหม่นี้ไป จึงมิได้จำเป็นต้องกล่าวในที่นี้อีก

ภาษาต่างประเทศ ใน พ.ศ.2456 นี้ ได้ออกเลิกประถมพิเศษ มัธยมพิเศษ ได้กล่าวแล้ว ประถมธรรมดากลายเป็นมัธยมตอนต้น มัธยมเดิมเป็นมัธยมตอนกลาง มัธยมสูงเป็นมัธยมตอนปลาย แต่หลักสูตรที่ออกใหม่ตามโครงการนี้ กำหนดให้สอนภาษาอังกฤษตั้งแต่มัธยมตอนต้น ซึ่งเทียบเท่ากับหลักสูตรฉบับเดิม จึงย่อมถือได้ว่าให้ความสำคัญภาษาอังกฤษมากยิ่งขึ้น แต่การสอนไม่บังคับตายตัว รวมไว้กับภาษาไทย กำหนดไว้ว่า

. . . การเรียนภาษาอังกฤษจะมีเวลามากหรือน้อย ก็แล้วแต่ครูที่มีความชำนาญในการสอนภาษาอังกฤษมากหรือน้อย ถ้าสอนภาษาอังกฤษมากก็ลดหย่อนภาษาไทยและอื่น ๆ ตามสมควรลงบ้างเล็กน้อย รายการสอนที่กำหนดไว้สั้น ๆ ว่า อ่าน เขียน แปล แต่ง และพูด ให้ได้สมแก่เวลาที่เรียนวิชานี้ กำหนดความมุ่งหมายไว้คล้ายกับของเดิม แต่สั้นกว่า คือให้รู้พอใช้ประโยชน์ได้บ้าง กับให้เป็นหนทางสำหรับเรียนเพิ่มเติมต่อไปด้วย . . .²

ส่วนมัธยมตอนกลาง ก็เช่นเดียวกันคือยกเอาความมุ่งหมาย และรายการสอนของประโยคมัธยมในหลักสูตร พ.ศ.2454 ลงมาใช้ เปลี่ยนข้อความลงเล็กน้อย นอกจาก

¹ กระทรวงธรรมการ, หลักสูตรสามัญศึกษา ศก⁴ 2456, หน้า 3 - 4.

² กรมวิชาการ, ชุดพัฒนาการทางการศึกษา, ฉบับที่ 2, ความเป็นมาของหลักสูตรสามัญศึกษา, หน้า 30 - 31.

ภาษาอังกฤษแล้ว ยังยกเอาภาษาฝรั่งเศสหรือภาษาเยอรมันในชั้นมัธยมสูง เติมลงมากำหนดให้เรียนในชั้นมัธยมกลาง แต่กำหนดรายการสอนน้อยกว่า คือ

. . . ให้อ่านเป็นประโยชน์บ้าง ก็ให้เป็นหนทางสำหรับเรียนเพิ่มเติมต่อไปด้วย รายการสอนก็ให้ไว้แต่เพียงว่า อ่าน เขียน แปล แต่งและพูดให้คุ้มแก่เวลาที่เรียนวิชานี้ . . .¹

ภาษาฝรั่งเศสหรือภาษาเยอรมัน ที่กำหนดไว้ในระดับมัธยมตอนกลางนี้ กำหนดเฉพาะนักเรียนชายที่ต้องเรียนเท่านั้น มัธยมตอนกลางหญิงไม่จำเป็นต้องเรียน แสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงแก้ไขหลักสูตรครั้งนี้ เพื่อรักษามาตรฐานการศึกษาระดับสูงไว้ อย่างเดิม แต่เอาภาษาต่างประเทศลงให้เด็กที่อยู่ในระดับต่ำกว่าระดับเดิมได้เรียนระดับหนึ่ง

วิชาคณิตศาสตร์ กระบวนการเรียนการสอน ก็กำหนดเช่นเดียวกับวิชาอื่น ๆ ในเรื่องร่นชั้นขึ้นมาแต่ละระดับ เฉพาะในหลักสูตรมัธยมได้ใช้หลักสูตรคำนวณของวิธีเก่า ยกเว้นแต่ ยีออเมตรีนั้นกำหนดไว้ในหลักสูตรให้เทียบเสมอกับ ยีออเมตรีของฮอล แอนด์ สตรีเวนส์² ตั้งแต่เล่ม 1 ถึงเล่ม 3 ยุคคลิกของเดิมเป็นอันหมดไปโดยเด็ดขาด ฮอล แอนด์ สตรีเวนส์ ได้เริ่มเข้ามาแทนยุคคลิก ตั้งแต่ พ.ศ. 2445 ก็คิดเป็นค่าหรับทางเรขาคณิตเพียงแบบเดียวเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันนี้ มัธยมตอนปลายใหม่นี้ คือมัธยมสูงเติมคงสอนคำนวณวิธีอย่างเดียวกับมัธยมสูง แต่เวลาเรียนลดลงเหลือเพียง 2 ปี มีเพิ่มเติมในเรื่องยีออเมตรี ของฮอลและสตรีเวนส์ ตั้งแต่ เล่ม 4 ถึงเล่ม 5 และมีหมายเหตุไว้อย่างเก่าว่า ในแผนกวิชายีออเมตรีนี้ไม่บังคับให้ใช้วิธีของยุคคลิก

วิชาสังคมศึกษา กำนอนคล้ายคลึงกับวิชาอื่น ๆ แต่รายการสอนเปลี่ยนไปไม่ยึดแนวเดิมที่เคียวนัก มุ่งในแง่จรรยา ศีลธรรม และไต่ถามว่า วิธีสอนควรเอาพุทธศาสนาและพระบรมราโชวาทปลูกใจเสียว่าเป็นเครื่องชักจูง วิชาภูมิศาสตร์เขียนไว้ย่อ ๆ กว่า-

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 92.

² Hall and Steven.

ของเคิม ส่วนพงศาวดาร (ประวัติศาสตร์) และการปกครองนั้นลอกของเคิมมาทุกตัวอักษร¹ และยังมีแะครูไว้ว่าอย่าสอนนักเรียนให้เกิดความเบื่อหน่ายเพราะต้องใช้ความจำมากนัก² ปัญหาที่มีอยู่ว่าทำไมในหลักสูตรจึงจำต้องย่ำค้ำนี้ขึ้นมา ทำให้มองได้ว่าในการเรียนการสอน ในช่วงก่อนมาจะต้องมีปัญหา เรื่องวิธีสอนของครูที่พยายามสอนให้เด็กเอาแต่จำเอาข้อเท็จจริง ในวิชาพงศาวดารเกินไป เมื่อสอนเช่นนี้ เด็กสมัยนั้นจึงเกิดความเบื่อหน่ายมากจนปรากฏแก่ คณะกรรมการร่างหลักสูตร ถึงไต่ถามเขียนเคิมลงไป และนอกจากนี้ในสมัยนั้นกิจการลูกเสือ มีอิทธิพลในโรงเรียน และกิจการบ้านเมืองมาก ถึงกับเขียนลงในหลักสูตรว่า

. . . วิธีสอนให้สอนด้วยวิธีของลูกเสือ คือให้ทำจริง ๆ มีผู้กำกับ รับผิดชอบควบคุมกันเป็นกอง เป็นหมู่ ไร่แผนทองและหนังสือวานเป็นเครื่อง รางวัลและลงโทษ . . .³

ส่วนเนื้อหาภูมิศาสตร์และพงศาวดาร คงคัดลอกของเคิมมาทุกตัวอักษร ในชั้น มัธยมตอนกลางและมัธยมตอนปลาย หลักสูตรใหม่นี้ไม่เอาตาม สรุปความลงย่อ ๆ โรงเรียนจะสอนหัวข้อใดจะต้องตั้ง โครงการสอนให้เหมาะสมแล้วส่งหัวข้อมายังกรมศึกษาธิการ เพื่อขออนุญาตแล้วจึงทำการสอนได้ และยังมีแนะนำหนังสือตำราเล่มเคิมเป็นแนวการสอน อาทิ เช่น ให้โรงเรียนสอนวิชาภูมิศาสตร์ จะต้องสอนภูมิศาสตร์โลกที่เกี่ยวข้องกับการค้าขาย ให้หนักทางทวีปยุโรปและอเมริกา เป็นต้น

วิชาศิลปะศึกษา พลานามัย และอื่น ๆ ในหลักสูตร พ.ศ.2456 ส่วนมากแล้ว เช่นเดียวกับวิชาอื่น ๆ แต่ไต่ถามรายการสอนไว้ เช่น วิชาวาดเขียน ไต่ถามให้เด็กเขียนรูป จากแบบและของจริงให้เหมาะแก่ความถนัดของเด็กและให้ยากขึ้นเป็นลำดับ ส่วนวิชาการฝีมือ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 155.

² เรื่องเดียวกัน.

³ กระทรวงธรรมการ, หลักสูตรสามัญศึกษา, ศก⁴ 2456, หน้า 29 - 30 หนังสือวาน คือหนังสือ โดยการศึกษาธิการผู้ทำความคิดลงในแผนทอง และทำไม้ที่จารึกลงในแผนสุวาน.

คัดทิ้งไป กำหนดวิชาหาเลี้ยงชีพทางหัตถกรรม ทางกลกรรม ทางพาณิชย์กรรม นักเรียน
จะต้องเลือกเรียนเพียง 1 อย่าง ความมุ่งหมายเปลี่ยนไปมีใจเพื่อสามัญศึกษา แต่เป็นการ
ส่งเสริมวิสามัญศึกษาในแง่วิชาพื้นฐาน วิชาที่เกิดขึ้นมาใหม่ คือวิชาลูกเสือ โดยกำหนด
ความมุ่งหมายไว้ว่า "เพื่อให้เกิดฝีมือและความรู้ สำหรับจะได้รักษาตัวให้รอดพ้นจาก
อันตรายและความยากลำบากต่าง ๆ เมื่อถึงคราวที่เข้าที่กันการ"¹ มีวิชารายละเอียด
ในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ลูกเสือควรเรียน อาทิ เช่น การหุงต้ม, เย็บเครื่องนุ่งห่ม, ทำที่ปัก
อาศัยในที่กันการ, ฝึกการสังเกต ฯลฯ รวมความว่าวิชาลูกเสือนำมาเรียนแทนวิชา
การทหาร หรือวิชาพลศึกษาในปัจจุบันนั่นเอง เป็นวิชาสำหรับเด็กชาย ส่วนเด็กหญิงก็ให้
เรียนวิชาลูกเสือเท่าที่จะเป็นประโยชน์ และวิชาวิสามัญบังคับ 1 อย่าง คือ สอนเย็บปัก
ถักร้อย หรือการฝีมืออย่างใดอย่างหนึ่งแทนก็ได้

ในมัธยมตอนกลางและมัธยมปลาย มีที่เปลี่ยนแปลงคือ วิชาวาดเขียนเปลี่ยนเป็น
\ การเขียนแผนที่ และกำหนดให้หัดลูกเสือ ยิมนาสติกส์ ยูยิตสู และการเล่นต่าง ๆ

สรุปแล้วหลักสูตรหลวงปี พ.ศ.2456 กระบวนการเรียนการสอนมิได้เปลี่ยนไป
จากเดิมมากนัก เพราะเวลาห่างกันเพียง 2 ปี เป็นแต่เพียงการปรับระดับขั้นขึ้น คือวิชา
ของมูลศึกษาเป็นประถมศึกษา ประถมศึกษา มัธยมและมัธยมสูง กลายเป็นมัธยมตอนต้น
กลาง และปลายตามลำดับ แต่สิ่งหนึ่งที่มีการแก้ไขคือเพียงทอนวิชาต่าง ๆ ลงบ้างเปลี่ยน-
แปลงชื่อใหม่บ้าง และมีเพิ่มการแนะนำวิธีสอน และความมุ่งหมาย พร้อมกับย้ายมิให้ครูสอน
ให้เด็กเกิดความเบื่อหน่าย เนื่องจากใช้วิธีการสอนให้จดจำข้อเท็จจริงมากไป

สิ่งหนึ่งที่น่าจะนำมากล่าวเป็นสิ่งที่นับว่าทันสมัยในยุคปัจจุบันนี้คือ การเปิดโอกาส
ให้นักเรียนศึกษาค้นคว้าตนเองอย่างเสรีในห้องสมุด และการให้สอนบางวิชา เช่น สรีรศาสตร์
และสุขวิทยา ในหลักสูตรฉบับนี้บ่งไว้ว่า เพื่อมุ่งหมายให้นักเรียนได้รู้จักทำเองและคิดเอง
จากการเรียนวิชาการเร็ว และวิชาการทำสวน โดยปฏิบัติจริง ซึ่งเป็นนิมิตที่ดีที่ฝังไว้ใน
หลักสูตรในยุคนั้น สมัยนั้น

¹ กรมวิชาการ, ความเป็นมาของหลักสูตรสามัญศึกษา, หน้า 178.

2.2.4 การประเมินผล

ในหลักสูตรฉบับ พ.ศ.2456 นี้ ไคบังเอาไว้อธิบายว่า จะต้องมีการสอบไล่หลวง เฉพาะแค่ชั้นประโยคมัธยมเท่านั้น โดยมีข้าหลวงตรวจการหรือข้าหลวงกรรมการ เป็นผู้จัดการสอบตามวัน เวลาและตามระเบียบที่กรมศึกษาธิการจะได้อำหนดให้ในแต่ละคราว ๆ ไป การสอบไล่จะมีกล่าวไว้ในตอนท้ายแต่ละหลักสูตร อาทิ เช่น ในหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลายสำหรับเด็กชาย การสอบไล่จะมีการตรวจรายงานการทดลองภาคปฏิบัติ ซึ่งนักเรียนได้ทำมาตลอดปี พร้อมทั้งกำกับว่าให้มีการสอบภาคปฏิบัติด้วย ส่วนหลักสูตรมัธยมหญิง กำหนดให้การสอบไล่วิชา อาทิ เช่น การเรือน, การหุงต้มอาหาร, การต้อนรับ, การขับร้อง และกายบริหารนั้น จะทำการสอบรวมทั้งสิ้น โดยให้คะแนนเทียบส่วนร้อย เป็นต้น

สรุปได้ว่า หลักสูตรฉบับนี้มองประกอบทั้ง 4 ด้านคือ ความมุ่งหมาย, เนื้อหาวิชา และอัตราเวลาเรียน, กระบวนการเรียนการสอน, การประเมินผล มีความสมบูรณ์เกือบครบที่ขาดคือในแง่ความมุ่งหมาย คือหลักสูตรฉบับนี้มีได้กล่าวถึงความมุ่งหมายของการศึกษา โดยส่วนรวมไว้ มีแต่ความมุ่งหมายเฉพาะวิชาซึ่งคล้าย ๆ กับหลักสูตรสามัญ พ.ศ.2454 ดังกล่าวแล้วข้างต้น ความมุ่งหมายที่เพิ่มขึ้นก็คือ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในช่วง พ.ศ.2456 เมื่อมีการคั้งกองลูกเสือขึ้นในเมืองไทย แล้วจึงจัดให้มีการสอนวิชาลูกเสือขึ้นในโรงเรียนด้วย ซึ่งถือเป็นวิชาที่มุ่งปลูกฝังคุณธรรมให้เกิดมีขึ้นในหมู่เยาวชนที่สำคัญตลอดมาจนกระทั่งทุกวันนี้ ส่วนด้านเนื้อหาวิชาและอัตราเวลาเรียนมีข้งไว้อย่างชัดเจน และยังมีมีการยืดหยุ่นได้โดยให้ขออนุญาตจากเจ้าพนักงานของกรมศึกษาธิการ เนื้อหาวิชาเพิ่มวิชาลูกเสือ ส่วนการประเมินผลก็ใช้วิธีคล้ายตามกระบวนการเรียนการสอนแต่ละวิชา ๆ ไป อาทิ เช่น วิชาสาขาทางวิทยาศาสตร์ก็จำเป็นต้องมีการทดลองและการตรวจรายงาน เป็นต้น

หลักสูตรฉบับนี้ เป็นหลักสูตรที่จัดขึ้นเพื่อแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรสามัญ พ.ศ.2454 พร้อมทั้งจัดขึ้นตามโครงการศึกษาที่ร่างออกมาใหม่ โดยให้กระทรวงศึกษาธิการดำเนินการแก้ไขระบบการจักขึ้น ดังกล่าวแล้วข้างต้น จึงถือได้ว่าหลักสูตรฉบับนี้ให้ความกระจ่าง

ชัดเจนแก่ครูและผู้บริหารการศึกษา เพื่อส่งผลให้กระบวนการเรียนการสอนและการศึกษาของชาติมีความเจริญก้าวหน้าขึ้น

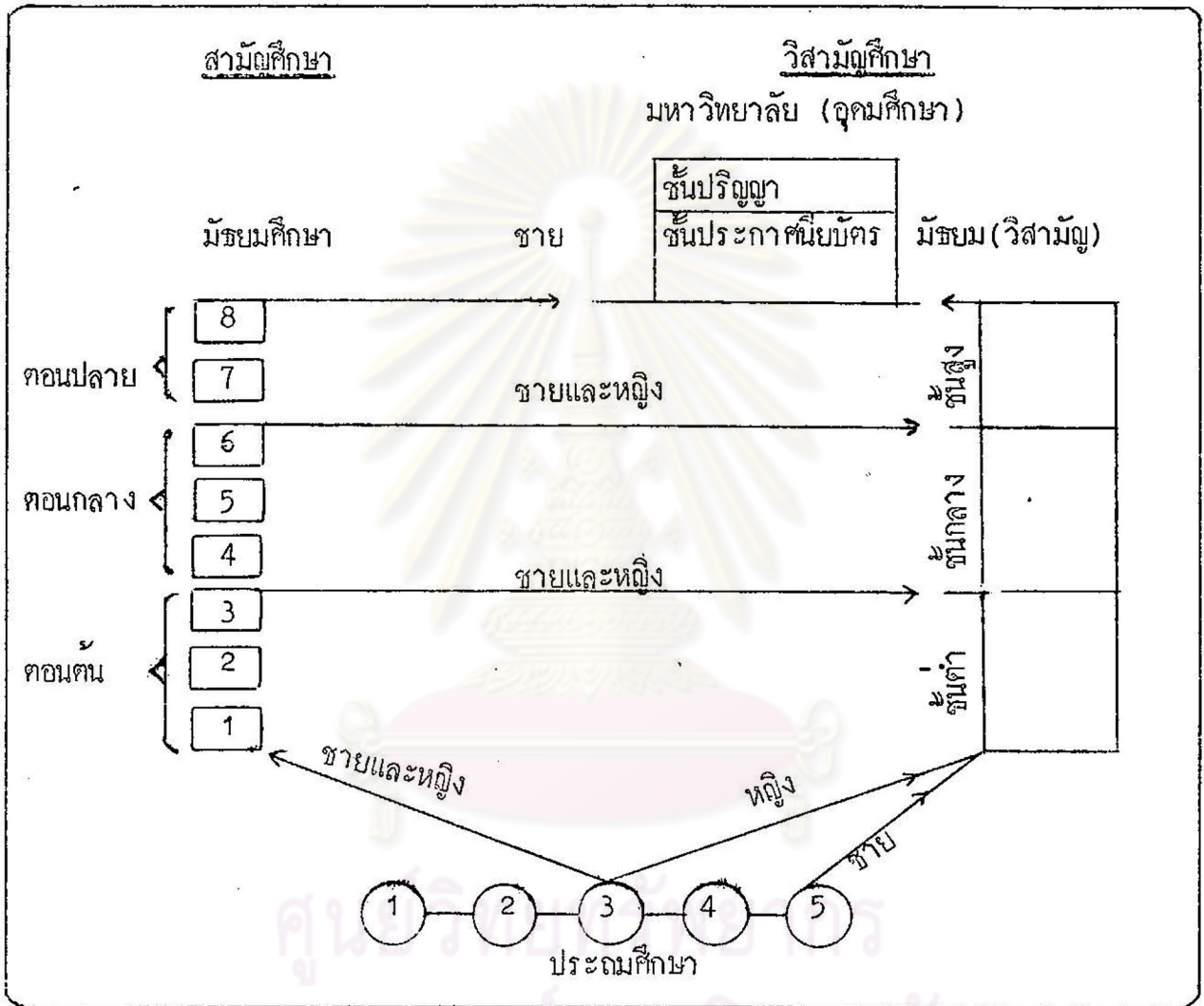
2.3 ประมวลศึกษภาค 2 หลักสูตร หลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ.2464

ใน พ.ศ.2464 กระทรวงศึกษาธิการประกาศโครงการศึกษาใหม่ ประกาศในประมวลศึกษภาค 1 ของกระทรวงศึกษาธิการ โครงการฉบับนี้ดัดแปลงมาจากฉบับ พ.ศ.2456 และฉบับแก้ไข พ.ศ.2458 หลักการส่วนใหญ่เป็นความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาทางฝ่ายอาชีวศึกษา คือวิชาหาเลี้ยงชีพ จึงไม่ค่อยมีความเปลี่ยนแปลงในส่วนหลักสูตรสามัญศึกษามากนัก อย่างไรก็ตามกระทรวงศึกษาธิการได้ออกประมวลศึกษาพิเศษภาค 2 หลักสูตรสามัญศึกษา¹ ออกมาใช้แทนหลักสูตรหลวง ถ้านำมาเปรียบเทียบกันแล้วจะพบว่ามีความแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย กล่าวคือ ใน พ.ศ.2458 มีการแก้ไขประเภทและภาคของการศึกษาบางอย่าง แต่มีสิ่งหนึ่งที่ยังบกพร่องอยู่คือส่วนที่เป็นวิสามัญศึกษามีเฉพาะระดับประถมศึกษากับอุดมศึกษา ยังขาดระดับมัธยมศึกษา หลักสูตรฉบับนี้จึงจัดทำขึ้นเพื่อปลูกฝังความนิยมทางค่านิยมวิชาชีพมากขึ้น และแยกชายหญิงที่จะต้องเปลี่ยนชั้นตามอายุ การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นไปตามแผนภูมิที่ 10 ดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประมวลศึกษา ภาค 2 หลักสูตร หลักสูตรสามัญศึกษา (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์ : 2464), 77 หน้า.

แผนภูมิที่ 10. แสดงประเภทและภาคการศึกษาทั้งทางค่านสามัญและวิสามัญ ตามหลักสูตรฉบับปี พ.ศ.2464

ที่มา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2435 - 2507, หน้า 281.

จากหลักสูตรฉบับนี้ได้มีบันทึกข้อความดังต่อไปนี้ว่า

. . . แผนการศึกษาของสยามนี้ กระทรวงศึกษาธิการได้วางไว้เพื่อให้เหมาะสมแก่ความต้องการของประเทศและเหมาะสมแก่สภาพของผู้ต้องการรับการศึกษาชั้นต่าง ๆ เพราะฉะนั้นฐานะของใครมีเพียงไรก็ควรคำนึงตามแผนที่กะไว้แล้วอย่างเหมาะสม

ทุกคนจะต้องจบวิสามัญศึกษาชั้นใดชั้นหนึ่งที่พอเหมาะแก่อัศภาพ (1) จบค้างเคิ่งที่
 สามัญศึกษาไม่ว่าระยะใด ๆ ท่านว่าผิด (2) จบวิสามัญชั้นต่ำกว่าอัศภาพท่านก็ว่าผิด
 (3) จบวิสามัญศึกษาพอเหมาะแก่อัศภาพแม้เป็นวิสามัญชั้นต่ำ ท่านว่าถูกทั้งนั้น . . .¹

และจากประมวลศึกษา ภาค 1 มีคำชี้แจงไว้ดังนี้

. . . ก. ฝ่ายวิสามัญศึกษาชั้นต่ำที่มีอยู่กับชั้นประถมศึกษา 2 ปี คือปีที่ 4 และ
 ปีที่ 5 นั้น เมื่อพ้นปีที่ 5 สอบไล่แล้ว เป็นจบสิ้นการเรียนวิชาชั้นประถมเพียงเท่านั้น

ข. มัธยมวิสามัญศึกษาจักเป็น 3 ชั้น คือชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูง ในชั้นหนึ่ง ๆ
 มีวิชาประเภทต่าง ๆ เวลาเรียนมีกำหนดเท่าไรแล้วแต่ละประเภทวิชานั้น ๆ ที่เรียกว่า
 ชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูงนั้น ก็เชื่อว่าจะตามกันขึ้นไปโดยลำดับทั้ง 3 ชั้นหามิได้ ฟังเข้าใจ
 การโยงติดต่อกันเส้นในแผนที่ และตามอธิบายต่อไปนี้

ค. มัธยมวิสามัญชั้นต่ำ สำหรับนักเรียนชายซึ่งเรียนประถมศึกษาจบ 5 ปี
 แล้วยอมให้เรียนมัธยมชั้นต่ำ แต่ถ้านักเรียนหญิงยอมให้เปลี่ยนชั้นได้แต่เมื่อจบประถมศึกษา
 ปีที่ 3 ไปขึ้นฝ่ายมัธยมวิสามัญชั้นต่ำ เรียนวิชาเหมาะแก่เพศที่เคี่ยว

ง. ฝ่ายนักเรียนซึ่งไม่ปรารถนามัธยมวิสามัญชั้นต่ำ จะใคร่เรียนชั้นกลาง
 เมื่อได้เรียนประถมศึกษาแค่ 3 ปี แล้วโอนไปขึ้นมัธยมสามัญตอนต้น เมื่อสอบไล่ได้แล้ว
 จึงยอมให้โอนไปเรียนมัธยมวิสามัญชั้นกลาง

จ. นักเรียนซึ่งได้เรียนมัธยมสามัญตอนต้นแล้ว ยังไม่พอใจที่จะไปเรียน
 มัธยมวิสามัญชั้นกลาง ต้องการชั้นสูง ก็ยอมให้เรียนมัธยมสามัญตอนกลางได้อีก 3 ปี
 คือถึงปีที่ 6 เมื่อสอบไล่ได้แล้วจึงยอมให้โอนไปเข้าเรียนแผนกมัธยมวิสามัญชั้นสูงหรือ
 เข้าชั้นประกาศนียบัตรของมหาวิทยาลัยได้ชั่วคราวที่มหาวิทยาลัยยอมรับอยู่

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 7, ศ.1/20, เบ็ดเสร็จ
 กระทรวงศึกษาธิการ, บันทึกและรายงานโครงการศึกษาและความเห็นท่านมุสโสลินี เรื่อง
การศึกษาของอิตาลี (5 ก.ย.2461 - 4 มิ.ย.2475)

จ. เมื่อจะให้สูงกว่านี้ คือให้สูงกว่ามัธยมวิสามัญชั้นสูงก็ต้องเรียน
ตอนปลายจะสอวไลไ้ประโยชน์มัธยมบริบูรณ์ (ปีที่ 8) แล้วสมัครไปเรียนวิสามัญศึกษา
ชั้นปริญญาของมหาวิทยาลัยได้ . . .¹

หลักสูตรฉบับนี้ มีลักษณะที่ชี้แนะผู้ปกครองของนักเรียนทั้งหลายที่จะเป็นผู้จัดการศึกษา
ให้แก่เด็กของตน โดยการพิจารณาว่าคนมีทุนรอนพอที่จะสนับสนุนส่งเสียให้การศึกษาได้เพียงใด
พร้อมทั้งต้องรู้จักประมาณว่า เด็กที่อยู่ในปกครองของตนจะมีสติปัญญาสามารถที่จะเล่าเรียนได้
เพียงใดและทางใดจึงจะเหมาะสม คือตามอัถภาพนั่นเอง และยังชี้ให้เห็นว่าผู้ปกครองพึง
พิจารณาว่าควร เลือกลงทางเล่าเรียนให้ถูกกับนิสัยของเด็ก พร้อมกันนี้ยังได้ชี้แจงว่า
การเล่าเรียนเพียงสามัญศึกษานั้นไม่พอเพียงที่จะทำงานอะไรได้ เพราะความรู้สามัญศึกษานั้น
จำเป็นต้องรู้ เนื่องจากเป็นวิชาพื้นฐานที่จะส่งเสริมให้ตนฉลาดและทำการงานได้คล่องแคล่ว
แต่วิสามัญศึกษานั้นคือเครื่องมืออีกส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้ประกอบอาชีพการงานได้ต่อไป นับเป็น
ประโยชน์อย่างยิ่ง

หลักสูตรฉบับนี้ได้กำหนดโรงเรียนระดับประถมไว้อย่างชัดเจนว่าในจังหวัดกรุงเทพฯ
นั้นให้มีโรงเรียนได้ 80 โรงเรียน จังหวัดอื่น ๆ มีโรงเรียนได้อำเภอละ 2 โรงเรียน ส่วนตามมณฑล
ให้มีโรงเรียนชั้นประถมอำเภอละโรงเรียน นี้คือโรงเรียนรัฐบาลที่มีระดับประถม ส่วนโรงเรียน
ประชาบาลกำหนดไว้ว่า ตำบลหนึ่ง ๆ ควรมีโรงเรียนประชาบาลให้พอแก่เด็กที่จะเข้า
เล่าเรียนทั้งชายและหญิง คือ สรุปลแล้วตำบลละ 1 โรงเรียน

โรงเรียนมัธยมศึกษา ซึ่งมีได้ตามความต้องการของท้องที่ แต่ได้กำหนดไว้ว่า
ในเวลานี้มีประจำมณฑล ๆ ละ 1 โรงเรียน และมีประจำจังหวัด ๆ ละ 1 โรงเรียน²

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435 - 2507,
หน้า 282.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 285.

การกำหนดชั้นวิชา ได้ขังไว้ว่าโรงเรียนรัฐบาลในกรุงเทพฯ มีการเรียนการสอน ทั้งชั้นประถมและมัธยม มีชั้นเรียนได้ตั้งแต่ประถมปีที่ 1 ถึงมัธยมปีที่ 8 โรงเรียนใดจะสอน ถึงปีไหน กระทรวงศึกษาธิการจะกำหนดตามสมควร

ส่วนโรงเรียนหัวเมือง โรงเรียนประจำมณฑลให้มีสอนตั้งแต่ชั้นประถมปีที่ 1 ถึง มัธยมปีที่ 6 โรงเรียนประจำจังหวัดให้มีสอนตั้งแต่ชั้นประถมปีที่ 1 ถึงมัธยมปีที่ 3 โรงเรียน ประจำอำเภอให้มีสอนเพียงประโยคประถมบริบูรณ์ และยังคงกำหนดไว้ว่าโรงเรียนที่มีแต่ชั้น ประถมถึงมัธยมศึกษาให้นับเป็น 2 โรงเรียน ถึงแม้ว่าจะอยู่ในสถานที่เดียวกัน

ในหลักสูตรนี้ยังกำหนดอายุนักเรียนมัธยมไว้ ดังนี้คือ

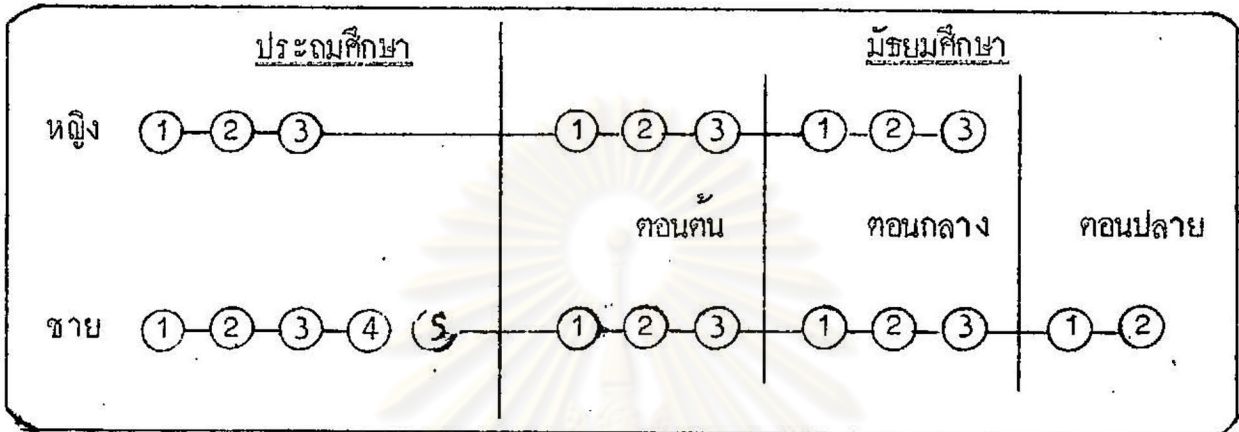
มัธยมศึกษา

<u>ปีที่</u>	<u>อายุ</u>
1	11
2	12
3	13
4	14
5	15
6	16
7	17
8	18

ส่วนชั้นตอนการเรียน ดูได้จากแผนภูมิที่ 11

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 285.

แผนภูมิที่ 11. แสดงขั้นตอนการเรียนตามหลักสูตร ฉบับปี พ.ศ.2464

ที่มา จากประมวลวิชา ภาค 1 และภาค 2 โครงการศึกษาและหลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ.2464

2.3.1 ความมุ่งหมาย

ความมุ่งหมายของหลักสูตรฉบับนี้ มุ่งเน้นให้ราษฎรเห็นความสำคัญของวิชาสามัญศึกษา เป็นการย้ายหลักสูตรฉบับก่อน คือฉบับปี พ.ศ.2456 โดยเน้นให้เห็นความสำคัญของการศึกษาทางอาชีวศึกษา เพื่อให้บุตรภรรยาของเด็กได้คำนึงถึงกำลังทุนรอนและสติปัญญาของบุตรหลานได้มีโอกาสพิจารณาจัดแนวทางเพื่อการศึกษาไปในแนวทางสามัญศึกษาหรือวิสามัญศึกษาโดยให้เหมาะสมกับอัธกาพ¹ และอีกประการที่รัฐต้องการจะจัดการศึกษาให้กว้างขวางออกไปเพื่อให้เป็นการศึกษาสำหรับชาติ (National Education) ทั้งนี้เพื่อฐานะของชาติคือ คนทั้งหมดจะได้เขยิบสูงขึ้นแล้ว ย่อมมีกำลังที่จะแข่งขันต่อสู้กับชาติอื่น ๆ ได้ทุกวิถีแห่งอาชีพ การรณสิกรรม นั่นคือ การเขยิบฐานะทางค่านความรู้ของคนในชาติให้สูงขึ้นดังความตอนหนึ่งกล่าวไว้ว่า

¹ ลักดา สุวรรณกุล, "พัฒนาการของหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในประเทศไทย", หน้า 120.

. . . การจัดการศึกษา เฉพาะสำหรับหมู่คณะถึงจะจัดให้สูงสุดเพียงใดก็ไม่ใช่ว่ากำลังอันแท้จริงของชาติ บรรดาผู้มีชื่อไฉไลกว่าไว้วางยาเพียรสร้างแต่ยกษและเทวคางพยายามยกคนทั้งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันเถิด อันนี้เป็นคติสำหรับการศึกษาในสมัยนั้น ซึ่งต้องผันแปรไปเป็นการศึกษาสำหรับชาติ (National Education) เพื่อฐานะแห่งชาติ . . .¹

เรื่องนี้เป็นที่ประชุมยอมรับที่จะจัดทำ เพราะเหตุผลที่ว่า เมื่อประชาชนส่วนมากของชาติมีความรู้สูงขึ้น ก็ย่อมจะเป็นที่พึ่งพาอาศัยของตนเองได้เกือบทุกด้าน รวมทั้งด้านการประกอบอาชีพด้วย พร้อมทั้งในช่วงนั้นไทย จะขอแก้กฎหมายที่เสียเปรียบกับต่างชาติด้วย จึงพยายามเร่งรัดคุณภาพของคนไทยให้เป็นผู้มีความรู้ความคิดเห็นอันจะเป็นการสอดคล้องกับหลักรัฐประศาสนศาสตร์ เพื่อให้ทัดเทียมอารยประเทศดังข้อความที่ว่า

. . . ราษฎรของเราทุกวันนี้ ยังไม่ได้รับการศึกษาอันสมควรแก่พัฒนาและควรแก่สมัย ต้องแพ้ชาวต่างประเทศในการแข่งขันแห่งอาชีพทุกอย่างไป ยังการทำนา ถ้าที่ไหนได้มีการทหน้าสำเร็จแล้ว การทำไถ่ผลแน่นอนขึ้น มีงานทำตลอดปีได้และอาจลงทุนใช้เครื่องมืออย่างใหม่ ๆ ให้ได้ผลดีขึ้นและเร็วขึ้นได้ ชาตินอื่น ๆ เขามาแย่งทำ ราษฎรของเราก็อาจแพ้เขาอีก ถ้าเช่นนั้นจะเป็นอย่างไร ? การให้มีการศึกษาสำหรับชาติ เขยิบภูมิรัฐของชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันทั้งหมด เป็นหนทางป้องกันความอากั้ดังกล่าวแล้วไ่ส่วนหนึ่งโดยแท้ จริงอยู่มีเหตุอื่นอีกมากมายที่ทำให้คนไทยต้องการแต่จะทำราชการ และทำให้คนไทยสู้การแข่งขันของจีนและชาวต่างประเทศอื่น ๆ ไม่ได้ แต่คนไทยทั้งหมดก็พอที่จะคัดแปลงแก้ไขให้ทันสมัยและทันเพื่อนได้ การคัดแปลงนี้คืออะไร ? คือการศึกษาสำหรับชาติ . . .²

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435 - 2507, หน้า 271.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 272.

เมื่อมีพระราชประสงค์ที่จะให้การศึกษาแก่ประชาชนโดยทั่วหน้า เพื่อเป็นการเชยบ
 พันความรู้ของคนในชาติให้สูงขึ้นถึงข้อความข้างต้น เพื่อให้ประชาชนได้เป็นตัวของตัวเอง-
 ได้ไม่โง่เขลา และอีกประการก็จำเป็นต้องให้รู้จักกฎหมายของบ้านเมืองที่ประกาศออกใช้
 เป็นประจำ นอกจากนี้แล้วสาเหตุจากการคมนาคมสะดวกขึ้น รวมทั้งอิทธิพลของอารยธรรม
 ตะวันตก ซึ่งมีทั้งคุณและโทษอยู่ในตัวของมันเอง ได้แพร่หลายเข้ามาในประเทศไทย จึงมีผล
 ทำให้รัฐบาลไทยต้องรับจัดการศึกษาให้มีส่วนทัดเทียมกับนานาประเทศและประเทศเพื่อนบ้าน
 ที่เจริญแล้ว ดังตารางเปรียบเทียบที่ 23

ตารางที่ 23. เปรียบเทียบเด็กไทยกับประเทศญี่ปุ่นและอังกฤษในปีที่ใกล้เคียงกัน

ประเทศ	พ.ศ.	เด็กอายุระหว่างเรียน เข้าโรงเรียนอยู่แล้ว	อยู่ในโรงเรียนประถม และมัธยมต้น	อยู่ในโรงเรียนมัธยม กลางและปลาย
สยาม	2461	10.00 %	98.50 %	1.5 %
ญี่ปุ่น	2457	98.50 %	80.00 %	20 %
อังกฤษ	2460	98.00 %	80.00 %	20 %

ที่มา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2435 - 2507, หน้า 275.

ถึงแม้หลักสูตรฉบับนี้จะมุ่งเน้นกิจการศึกษาประชาบาลอย่างมากก็ตามที่ แต่กิจการ
 ระดับมัธยมศึกษาไม่ถึงกับหยุดชะงักลงในแง่ปริมาณและคุณภาพ แต่ถ้ามองโดยส่วนรวมแล้ว
 ความมุ่งหมายของหลักสูตรฉบับนี้ที่เกี่ยวข้อกับการศึกษาในระดับมัศึกษามีแต่ความมุ่งหมาย
 เฉพาะวิชา ทุกวิชาและเกือบทุกหลักสูตร คือมีความคล้ายคลึงกับหลักสูตรฉบับก่อน ๆ
 เกือบไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง ยกเว้นหลักสูตรมัธยมศึกษา (ชาย) ตอนปลาย เพราะเพิ่ม

อัตราเวลาของวิชาภาษาอังกฤษ แคลคูลัสวิทยาศาสตร์ พร้อมกันนั้นตัดวิชาวาคเขียนไปเพิ่มในวิชาคำนวณ ดังจะพบข้อแตกต่างได้ในหัวข้อต่อไปคือ เนื้อหาวิชาและอัตราเวลาเรียน และกระบวนการเรียนการสอนที่จะกล่าวถึงต่อไป

2.3.2 เนื้อหาวิชาและอัตราเวลาเรียน

เมื่อประกาศโครงการศึกษาอีก จึงมีหลักสูตรออกมาใหม่ ในค่านเนื้อหาวิชาและอัตราเวลาเรียนในระดับมัธยมไม่มีการเปลี่ยนแปลงคงลอกของเก่าคือของ พ.ศ.2456 มา มีการเปลี่ยนถ้อยคำบ้างบางตอน ส่วนสาระสำคัญแล้วแต่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในค่านวิชาภาษาไทย ส่วนภาษาต่างประเทศนั้นมีเพิ่มเติมขึ้นคือในระดับทั้งแก่มัธยมตอนกลางได้อนุญาตให้เลือกภาษาจีนแทนฝรั่งเศสหรือเยอรมันได้

ส่วนวิชาวิทยา เปลี่ยนชื่อเรียกว่าวิชาวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาเลือกในระดับประถมแต่บังคับให้เรียนในระดับมัธยม ในระดับมัธยมนี้เรียกว่าหมวดวิทยาศาสตร์ในมัธยมตอนกลางแยกเป็นสรีรศาสตร์และสุขวิทยา ฟิสิกส์ออกรายพิ และแปรกติกัลฟิสิกส์อีกอย่างหนึ่ง กำหนดเนื้อหาว่าให้เรียนสรีรศาสตร์และสุขวิทยากับอีกแขนงหนึ่งจะเป็นฟิสิกส์ออกรายพิ หรือแปรกติกัลฟิสิกส์ก็ได้ ในชั้นมัธยมตอนปลาย เรียกวิชาหมวดนี้ว่า วิทยาศาสตร์เหมือนกัน แยกวิชานี้ออกเป็น 6 แขนง กำหนดให้เลือกเรียนเพียง 2 แขนง คือลดลงจากหลักสูตรปี พ.ศ.2456 เสีย 1 แขนง ส่วนหมวดคณิตศาสตร์ สังคมศึกษา มีอาทิ วิชาจรรยา, ภูมิศาสตร์, พงศาวดาร, วิชาวาคเขียน, วิชาลูกเสือ, ยิมนาสติกส์, ยูยิตสู และการเล่นต่าง ๆ เนื้อหาวิชาส่วนมากมิได้เปลี่ยนแปลงคงใช้ของเดิมตามที่ปรับปรุงใน พ.ศ.2456 นั้นเอง ส่วนอัตราเวลาเรียนดูได้จากตาราง 24. 25 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 25. แสดงรายชื่อวิชาและอัตราเวลาเรียนในชั้นมัธยมศึกษา ตามหลักสูตร
สามัญศึกษา พ.ศ.2464 (หญิง)

วิชา	มัธยมศึกษา					
	ตอนต้น			ตอนปลาย		
	ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3	ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3
จรรยา	1.30	1.30	1.30	1	1	1
วาทเขียน	2	2	2	2	2	2
วิทยาศาสตร์	1.30	1.30	2.00	1.00	1.00	1.00
ภาษาไทยกับภาษาอังกฤษ	11.00	10.30	10.00	12.00	12.00	12.00
คำนวณวิธี	4.00	4.00	4.00	3.00	3.00	3.00
ภูมิศาสตร์กับพงศาวดาร	2.15	2.15	2.00	1.30	1.30	1.30
การฝีมือ	2.00	2.00	2.00	2.00	2.00	2.00
การเรือน	3.45	3.45	4.00	4.00	4.00	4.00
รวมเวลา	26.30	26.30	26.30	26.30	26.30	26.30

หมายเหตุ วิชาถูกเลือกให้เลือกสอนแต่ที่สมควรแกหญิง
และเวลาเรียนของนักเรียนทั้งปวงมี 226 วัน คิดเป็นเวลาเรียนโดยเฉลี่ย
452 เวลา¹

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ศ.1/24, รายงาน
กระทรวงศึกษาธิการ, ฉบับที่ 15 พ.ศ.2465, หน้า 36.

2.3.3 กระบวนการเรียนการสอน

กระบวนการเรียนการสอนในช่วงระยะเวลาที่ใช้หลักสูตร พ.ศ.2464 คงเหมือนกับช่วงระยะเวลาที่ใช้หลักสูตรหลวง พ.ศ.2456¹ ในหลักสูตรยังบังคับหลักการปฏิบัติสำหรับโรงเรียนสหศึกษา ต้องจัดให้นักเรียนได้เรียนรู้เต็มตามหลักสูตรตามเพศ คือมีวิชาอย่างเดียวกัน แต่เวลาเรียนที่กำหนดให้ไม่เท่ากัน และยังเน้นว่าการสอนภาษาให้สอนเหมือนหลักสูตรชาย ต่อมาใน พ.ศ.2465 ได้มีประกาศคำแนะนำของกระทรวงศึกษาธิการ² หลายฉบับแนะนำเรื่องการเรียนการสอนและเรื่องในห้องเรียนในแง่สุขภาพอนามัยโดยครุควรให้นักเรียนได้เปลี่ยนอิริยาบถ คือทำท่าคึดคน ครั้งละ 5 นาที ให้กระทำทุก ๆ 20 นาที หรือ 30 นาที ตลอดวันในเวลาเรียน ซึ่งต่อมาในสมัยหลังได้มีการพัฒนาจนเป็นการพักน้อยที่เกิดขึ้นในโรงเรียนโดยทั่วไป นอกจากพักกลางวันในสมัยก่อนแล้ว ส่วนเรื่องการเรียนการสอนพออนุมานได้ว่า เช่นเดียวกับสมัยใช้หลักสูตรฉบับ พ.ศ.2456 ประกอบด้วยความนิยมในการเล่าเรียนในระดับสูงกว่าประถมศึกษามากขึ้นโดยดูจากสถิติได้จากตารางที่ 26 ซึ่งจะพบจำนวนนักเรียนในระดับมัธยมทั้งตอนต้น ตอนกลาง และตอนปลาย ทั้งชายและหญิง ทั้งโรงเรียนสังกัดรัฐบาลและโรงเรียนราษฎร์ (เอกชน) แต่ในโรงเรียนราษฎร์นี้ มีครูชาวต่างประเทศเสีย 209 คน³ คือ

จีน	79 คน
ฝรั่งเศส	48 คน

¹ กรมวิชาการ, ความเป็นมาของหลักสูตรสามัญศึกษา, หน้า 41.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ศ.2, ประกาศและพระราชบัญญัติคำแนะนำกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 1, เรื่องป้องกันมิให้เด็กโตขึ้นเป็นคนหลังโกงและชาอ่อน ฉบับที่ 2, เรื่องวิชาเพาะปลูกเป็นส่วนสำคัญสำหรับพระราชบัญญัติ พ.ศ.2465.

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ศ.1/24, รายงานกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 15 พ.ศ.2465.

อเมริกัน	27 คน
มลายู	22 คน
อังกฤษ	11 คน
เขมร	10 คน
ปอร์ตุเกส	5 คน
สเปนนิส	5 คน
เบลเยียม	2 คน

ตารางที่ 26. บัญชีจำนวนนักเรียนมัธยมทั้ง 3 ระดับเป็นรายชั้นในโรงเรียนรัฐบาล พ.ศ.2465

ชั้นการศึกษา	ปีที่	ชาย	หญิง	รวม	หมายเหตุ
มัธยม ตอนต้น	1	4330	450	4780	ระดับประถมโรงเรียนรัฐบาล
	2	2854	244	3098	ยกค <u>ป.3</u> ชาย = 6792
	3	2335	141	2476	หญิง 1039 รวม = 7831
	รวม	9519	835	10354	ส่วน <u>ป.4</u> ชาย = 283 หญิง = 8
มัธยม ตอนกลาง	4	1587	62	1649	<u>ป.5</u> ชาย = 93
	5	971	63	1034	หญิง = 4 (วิชาชีพ)
	6	810	26	836	โรงเรียนประชาบาล
	รวม	3368	151	3519	<u>ป.3</u> ทั้งชายหญิง
มัธยม ตอนปลาย	7	210	—	210	= 10,978 <u>ป.4</u> - 5
	8	150	—	150	= 138 - 20. <u>ชั้นมัธยมในโรงเรียน</u>
	รวม	360	—	360	<u>หญิง</u> เพิ่งมีมาได้ 6 ปีเท่านั้น จึงไม่มี
รวมทั้งสิ้น		13,247	986	14,233	เด็ก ม.7,8

ตารางที่ 27. บัญชีออกจำนวนนักเรียนมัธยมทั้ง 3 ระดับในโรงเรียนราษฎร
ปี พ.ศ.2465

มณฑล	ชาย	หญิง	รวม
กรุงเทพฯ	2655	693	3348
มหาราษฎร์	70	20	90
นครชัยศรี	30	8	38
ราชบุรี	134	20	154
พิษณุโลก	16	28	44
พ่ายัพ	202	63	265
นครราชสีมา	73	1	74
นครศรีธรรมราช	11	9	20
ภูเก็ต	—	1	1
รวม	3191	843	4034

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ศ.1/24, รายงานกระทรวง
ศึกษาธิการ ฉบับที่ 15 พ.ศ.2465, หน้า 28.

อีกประการหนึ่งครูที่สอนในระดับมัธยมโรงเรียนรัฐบาล (นอกจากครูชาวยุโรป
2 - 3 คน) ได้รับเงินเดือนโดยเฉลี่ยตกเดือนละ 41.30 บาทต่อคน ส่วนเงินเดือนของครู
ประชาบาล (ระดับมูลและประถมศึกษา) รายได้ตกเดือนละ 9.36 บาท (โดยเฉลี่ย)
ส่วนงานสอนนักเรียนโดยเอาครูหนึ่งคนต่อจำนวนนักเรียน ครูโรงเรียนมัธยมกับครูโรงเรียน
ประชาบาลแตกต่างกันอีกโดยเฉลี่ย คือ

ระดับโรงเรียนมัธยม ครู : นักเรียน = 1 : 19.2

ระดับโรงเรียนประชาบาล ครู : นักเรียน = 1 : 52.3

และยิ่งกว่านั้น โรงเรียนประชาบาลที่ไม่ได้ใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา

ครู : นักเรียน จะยิ่งเท่ากับ 1 : 65¹ ตัวเลขคี่นี้เราจะเห็นข้อแตกต่างมากในตารางที่ 28

ตารางที่ 28. แสดงตัวจำนวนนักเรียนที่ครูสอนในโรงเรียนรัฐบาลระดับประถม
และมัธยม ปี พ.ศ.2465

มณฑล	ประถม			มัธยม			หมายเหตุ
	ครู	นักเรียน	ครู 1 : นร.	ครู	นักเรียน	ครู 1 : นร.	
กรุงเทพฯ	279	7739	27.7	364	7269	19.9	
อยุธยา	77	2126	27.6	86	885	10.2	
นครชัยศรี	33	1540	46.6	18	356	19.7	
ราชบุรี	65	2147	33.0	20	483	26.7	
ปราจีนบุรี	47	2167	46.1	20	483	24.0	
จันทบุรี	28	1038	37.0	10	256	25.6	
นครสวรรค์	66	2163	32.7	24	434	18.0	
พิษณุโลก	59	1924	32.6	25	558	22.3	
มหาสารคาม	34	1344	39.5	16	332	20.7	
พายัพ	32	1327	41.4	24	368	15.3	
นครราชสีมา	55	1427	25.9	14	377	26.9	
อุตร	41	1457	35.5	22	344	15.6	
อุบลราชธานี	66	4768	72.2	12	224	18.6	
ร้อยเอ็ด	28	898	32.0	11	281	25.5	
สุราษฎร์	50	1514	30.3	16	409	25.5	
นครศรีธรรมราช	13	375	28.8	27	588	21.7	
ภูเก็ต	40	1080	27.0	23	410	17.8	
ปัตตานี	36	1528	42.4	8	124	15.5	
รวม	1049	36562	34.8	740	14233	19.2	

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ศ.1/24, รายงานกระทรวง
ศึกษาธิการ ฉบับที่ 15 พ.ศ.2465, หน้า 64.

2.3.4 การประเมินผล

การประเมินผลใช้วิธีการสอบไล่ซึ่งมีอยู่ในระเบียบของหลักสูตรฉบับนี้ โดยอธิบายไว้อย่างละเอียดพอควร พอจะสรุปได้ว่า การสอบไล่ของกระทรวง (หลวง) จะมีเฉพาะระดับประโยคมัธยมเท่านั้น โดยมีข้าหลวงตรวจการ หรือข้าหลวงกรรมการ เป็นผู้จัดการสอบตามวันเวลาที่กรมศึกษาธิการกำหนดเป็นคราว ๆ ไป ซึ่งผลการสอบไล่เฉพาะ พ.ศ.2465 จะดูได้จากตารางที่ 29 รวมทั้งของโรงเรียนราษฎรด้วยจะมีอยู่ในตาราง ผลการสอบอยู่ในเกณฑ์ที่น่าพอใจ โดยวิเคราะห์ดูจากผลการสอบในตารางจะปรากฏผลดังนี้

ผลการสอบของโรงเรียนรัฐบาล

มัธยมตอนต้น	จะสอบไครอยละ	84.44
มัธยมตอนกลาง	จะสอบไครอยละ	64.22
มัธยมตอนปลาย	จะสอบไครอยละ	66.89

ผลการสอบของโรงเรียนราษฎร

มัธยมตอนต้น	จะสอบไครอยละ	82.17
มัธยมตอนกลาง	จะสอบไครอยละ	79.25
มัธยมตอนปลาย	จะสอบไครอยละ	26.92

ถ้าจะกลับมาดูผลการสอบในกรุงเทพฯ

มัธยมตอนต้น	จะสอบไครอยละ	93.61
มัธยมตอนกลาง	จะสอบไครอยละ	70.36
มัธยมตอนปลาย	จะสอบไครอยละ	66.89

ส่วนเด็กนักเรียนในต่างจังหวัดจะพบว่า จำนวนนักเรียนที่สอบได้มีเปอร์เซ็นต์ไม่สูงนัก ยกเว้นมณฑลนครชัยศรีกับมณฑลอุบลราชธานี ซึ่งผลออกมาที่น่าหยิบยกมาวิเคราะห์ถึงตัวโรงเรียน ผู้บริหาร รวมทั้งครูผู้สอน หรือกรรมวิธีในการกักส่งเด็กเข้าสอบในสนามหลวง ซึ่งเรื่องเหล่านี้ย่อมสัมพันธ์กับข้อพอควร และย่อมขึ้นอยู่กับหลักฐานที่หลงเหลืออยู่ให้ได้ศึกษาค้นคว้า

การวัดผลหรือการสอบไล่ในสมัยนั้นได้มีระบุไว้ในหลักสูตรมัธยมศึกษา (ชาย) ตอนปลายว่าการสอบไล่จะมีการตรวจรายงานการทดลองคือ ฎภาคปฏิบัติ ซึ่งปัจจุบันนี้ยังมีผู้นับว่าไม่ล้าสมัยเลย ซึ่งเวลาห่างมาถึง 57 ปีแล้ว ยังทันสมัยอยู่ ส่วนข้อปลีกย่อยอื่น ๆ ได้กล่าวไว้ในตอนต้น ซึ่งในหลักสูตรฉบับปี พ.ศ.2464 มีเขียนไว้เพียงเล็กน้อย จึงอนุมาน เช่นเดียวกับ พ.ศ.2456 ในระดับมัธยม ส่วนประถมศึกษาชั้นนี้ได้มีประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 2 ระเบียบการสอบความรู้นักเรียนแผนกประถมศึกษา¹ ออกมาอธิบายละเอียดเมื่อ 15 ธันวาคม 2465 ได้อธิบายถึงการแต่งข้อสอบ การจัดการสอบ การตัดสินเรื่องประกาศนียบัตรและทะเบียน การเลื่อนชั้น การส่งนักเรียนเข้าสอบตัวประโยค การเขียนกระดาษคำตอบ และหลักวินิจฉัย การให้คะแนน รวมทั้งคะแนนเต็มของวิชาต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีอัตราเวลาการสอบ หรือ ตารางสอบในปัจจุบันนั่นเอง ซึ่งระเบียบนี้ได้ใช้มาถึงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประมวลศึกษาพิเศษ, ภาค 2, ระเบียบการสอบความรู้ นักเรียนแผนกประถมศึกษา" (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, 2465), 59 หน้า.

ตารางที่ 29. ผลการสอบไล่มัธยมตอนต้น ตอนกลาง และตอนปลายในโรงเรียน
รัฐบาล พ.ศ.2465

มณฑล	มัธยมตอนต้น (ปีที่ 3)		มัธยมตอนกลาง (ปีที่ 6)		มัธยมตอนปลาย (ปีที่ 8)	
	เข้าสอบ	ได้	เข้าสอบ	ได้	เข้าสอบ	ได้
กรุงเทพฯ	1127	1055	641	451	148	99
อยุธยา	181	154	12	1	—	—
นครชัยศรี	60	54	5	5	—	—
ราชบุรี	86	72	—	—	—	—
ปราจีนบุรี	78	64	12	10	—	—
จันทบุรี	66	61	5	1	—	—
นครสวรรค์	72	59	9	—	—	—
พิษณุโลก	106	64	12	4	—	—
มหาสารคาม	43	37	—	—	—	—
พัยัพ	54	29	21	—	—	—
นครราชสีมา	77	32	12	4	—	—
อุตร	70	36	4	2	—	—
อุบลราชธานี	25	24	7	5	—	—
ร้อยเอ็ด	56	54	—	—	—	—
สุราษฎร์	67	61	12	5	—	—
นครศรีธรรมราช	107	88	16	9	—	—
ภูเก็ต	90	53	6	1	—	—
ปัตตานี	25	21	3	1	—	—
รวม	2390	2018	777	499	148	99
โรงเรียนราษฎร์	129	106	53	42	26	7

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ศ.1/24, รายงานกระทรวง
ศึกษาธิการ, ฉบับที่ 15 พ.ศ.2465, หน้า 76.

จึงสรุปได้ว่าหลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ.2464 มีส่วนแตกต่างกับหลักสูตรหลวง ฉบับ พ.ศ.2456 คือเพิ่มระดับมัธยมของการศึกษาฝ่ายวิสามัญศึกษา ซึ่งเป็นการอุดช่องว่างของหลักสูตรฉบับ พ.ศ.2456 นั้นเอง พร้อมทั้งกำหนดอายุนักเรียนระดับมัธยมไว้ตามระดับชั้นในหลักสูตร ความมุ่งหมายของหลักสูตรนั้นก็เพื่อให้เหมาะสมกับความต้องการของประเทศชาติพร้อมกันนั้นก็ให้เหมาะสมกับอัศภาพของผู้เรียน หลักสูตรฉบับนี้ถึงแม้จะเน้นระดับมูลศึกษาและประถมศึกษาก็ตามที่ แต่สิ่งหนึ่งที่ย้ำอย่างหนักแน่นคือ กิจการวิสามัญศึกษา หรือวิชาหาเลี้ยงชีพของพลเมืองที่โรงเรียนจะต้องมีจัดสอนขึ้นทุกระดับ เพื่อสร้างเสริมคนไทยให้ค้นตัวในอาชีพต่าง ๆ และสามารถเข้าร่วมแข่งขันในการประกอบอาชีพ สู้ชาวต่างชาติที่เข้ามาประกอบอาชีพต่าง ๆ ในเมืองไทยได้ อาทิ เช่น ชนชาติจีน ฝรั่งเศส เป็นต้น ด้านเนื้อหาวิชาและอัตราเวลาเรียนนั้นในระดับมัธยมศึกษาหลังมีเปลี่ยนแปลงบ้างเล็กน้อย แต่ส่วนมากแล้วคงดำเนินตามแบบเก่า พ.ศ.2456 แทบทั้งสิ้น การเรียนการสอนและการประเมินผล มีพัฒนาขึ้นบ้าง จะเห็นผลได้จากตารางต่าง ๆ ข้างต้น ซึ่งชี้ให้เห็นความก้าวหน้าขึ้น หรือทรงอยู่ของกิจการมัธยมศึกษาได้เป็นอย่างดี แต่อย่างไรก็ตามหลักสูตรฉบับนี้เป็นฉบับที่มุ่งสนองนโยบายของพระราชบัญญัติประถมศึกษา โดยจัดเนื้อหาวิชาต่าง ๆ และจัดระเบียบที่เกี่ยวกับการสอบไล่ความรู้ออกมาเป็นแบบเป็นแผนมีกฎเกณฑ์ต่างก้านประถมศึกษามากขึ้นกว่าหลักสูตรระดับประถมศึกษาฉบับอื่น ๆ ส่วนระดับมัธยมศึกษาส่วนมากในทุกด้านคงเดิม คำรงไว้เช่นเดียวกับหลักสูตรหลวงฉบับ พ.ศ.2456 เพียงแต่เปลี่ยนแปลงคำพูดบ้างเล็กน้อย และสืบเปลี่ยนชั่วโมงของบางวิชาบ้าง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3. พัฒนาการของระบบการบริหารการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัว

3.1 การบริหารงานบุคคลและการจัดองค์กรการบริหารการศึกษา

ในระยะฉัลคเปลี่ยนรัชกาลย่อมมีอุปสรรคในระบอบการบริหารงานราชการ
แผ่นดิน ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็มีปัญหาเช่นกัน เพราะ
ข้าราชการในวงการบริหารชั้นสูงในเวลานั้นประกอบด้วยข้าราชการที่มีอาวุโสแตกต่างกันคือ
บางท่านก็รับราชการมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จึงทำให้ฐานะการปฏิบัติราชการแตกต่างกัน
เป็นธรรมดา เกี่ยวกับเรื่องนี้พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงพฤติยากรไค้ทรงกล่าวไว้ว่า
. . . ครั้นเมื่อเปลี่ยนรัชกาล วิธีปฏิบัติราชการระหว่างเจ้าแผ่นดินกับ
เสนาบดี ต้องเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ตามส่วนแห่งพระราชอัชฌาศัยของพระเจ้าแผ่นดิน
ผู้ที่ฉลองพระเดชพระคุณพระเจ้าแผ่นดินที่แล้มา โดยคลองเกล้าถูกพระราชอัชฌาศัย
บางที่อาจไม่สะดวกสำหรับพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ก็เป็นที่อาจการ เช่นนี้มักเกิดขึ้นเสมอ
ในรัชกาลที่ 6 เสนาบดีแทบทุกท่านมีพระชันษาและอายุมากกว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวคนละรุ่นที่เคียว เพราะฉะนั้นเมื่อพระองค์เป็นผู้มีอัชฌาศัยสุภาพเป็นอย่างถูกต้อง
อย่างรู้กันแล้ว ก็ยอมเป็นเหตุให้ทรงเกรงใจเสนาบดีเหล่านั้น ความสัมพันธ์ระหว่าง
พระองค์กับเสนาบดีเหล่านั้น จึงต่างกันกับในรัชกาลที่ 5 ด้วยเหตุนี้ เป็นข้อใหญ่จึงปลด
การงานไว้ในมือเจ้ากระทรวงยิ่งขึ้นกว่าในรัชกาลก่อน โดยมากทรงวางรัฐประศาสนนโยบาย
ให้ แต่ไม่ผู้ไค้ทรงควบคุมกวดขันเหมือนอย่างรัชกาลที่แล้มา . . .¹

ฉะนั้นการบริหารงานทั่วไปในกระทรวงต่าง ๆ จึงตกอยู่กับเสนาบดีกระทรวงนั้น ๆ
และผลงานต่าง ๆ จะเกินหรือค้อย่อมขึ้นกับเสนาบดีกระทรวงนั้น ๆ เป็นสำคัญมากกว่า
ในสมัยรัชกาลที่ 5 เพราะข้าราชการผู้ใหญ่หลายกระทรวงยังมีความคิดความเห็นในการ
ปฏิบัติราชการตามที่ตนเชื่อถือมากกว่าที่จะคอยเชื่อฟังพระราชดำริหรือพระร้ราชกระแสรับสั่ง

¹ ประพัฒน์ ศรีณรงค์, ชีวิตและงานของอัสวพานุ (พระนคร : โรงพิมพ์วัฒนาพานิช,
2506), หน้า 353.

ขององค์พระมหากษัตริย์องค์ใหม่ ก็จะได้เห็นได้จากพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

. . . ตัวเราเวลานี้ ตกอยู่ในที่ลำบาก ยากที่จะรู้ว่าภัยอันตรายจะมาถึงตัวเวลาใด เพราะเรารู้สึกประหนึ่งว่าเป็นตัวคนเคียวหาพวกพ้องมิได้ ถ้าที่เป็นพวกพ้องก็พะเอินเป็นผู้อยู่ในตำแหน่งอันหาอำนาจมิได้ ส่วนผู้ที่มิอำนาจที่ใหญ่ในราชการนั้น เรารู้สึกว่ามีความเชื่อถือในตัวเราน้อยกว่าที่ควรจะมี เพราะฉะนั้นเราจะว่ากล่าวตักเตือนแต่อย่างใดมักจะไม่ใคร่เชื่อฟัง ถ้อยถ้อยมานะไปว่าคนใดเคยเป็นราชการมาก่อนเราบ้าง แปลว่าพวกเก่าก็เห็นว่าเราหัวใหม่เกินไปและอวดดีไม่เชื่อฟังคำผู้ใหญ่นายเก่าก็เห็นว่าเราหัวยังเก่า ถ้าว่าไม่มีความมั่นคงพอและเกรงใจพวกเก่าเกินไปในคณะเสนาบดีของเราอย่างแบ่งเป็น 2 พวกอยู่ได้เช่นนี้ในหมู่ราชการตามกระทรวงจะเป็นอย่างไร ย่อมต้องเป็นตามความคิดของนายเป็นพื้น ๆ . . .¹

จากข้อความนี้ย่อมชี้ให้เห็นอุปสรรคในการบริหารราชการของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ฉะนั้นงานของกระทรวงธรรมการจึงตกอยู่ในอำนาจของเสนาบดี

ในระยะต้นรัชกาล เสนาบดีกระทรวงธรรมการ คือพระยาวิจิตรวงศ์ไชยโกธ (ม.ร.ว.คลี สุทัศน์) ซึ่งมีความชำนาญทางด้านเกี่ยวกับสงฆ์ (หมายถึงงานกรมธรรมการสังฆการี²) ซึ่งเมื่อเข้าดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการแล้วย่อมมีหน้าที่ที่จะต้องควบคุมดูแลงานกรมศึกษาธิการด้วย ทั้ง ๆ ที่ธรรมชาติของงานแตกต่างกับงานของ

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ราชการกระทรวงมหาดไทยที่ 36 ก/16, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยาเทพอรชุน พระยาอุทัยมนตรี และพระยาสุธรรมราช, ลงวันที่ 8 มิถุนายน 2455.

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ, "นิทานที่ 14 เรื่องโรงเรียนมหาดเล็กหลวง," นิทานโบราณคดี (ธนบุรี : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, 2513), หน้า 247.

กรมธรรมการ และช่วงที่เจ้าพระยาวิสุทธิวงศ์วิไกรดำรงตำแหน่งปลัดทูลฉลอง ท่านก็อยู่ในฐานะผู้บังคับบัญชาราชการที่ไม่มีผลงานเด่น ๆ ให้ปรากฏ เห็นจะเป็นค้ายในช่วงนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงทอนอำนาจหน้าที่ของเสนาบดีกระทรวงธรรมการลง โดยโปรดให้อธิบดีกรมศึกษาธิการมีความสำคัญมากขึ้นจนถึงกับกราบบังคมทูลและรับสั่งในข้อราชการได้ แต่เมื่อท่านได้เป็นเสนาบดีแล้ว ท่านได้แก้ไขให้ตำแหน่งอธิบดีกรมศึกษาธิการ (คือพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์) ได้ทำหน้าที่ปลัดทูลฉลองอีกตำแหน่งหนึ่งค้ายตลอดระยะเวลาที่ท่านเป็นเสนาบดีอยู่¹ การดำเนินงานของเจ้าพระยาวิสุทธิวงศ์วิไกรในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 นั้นไม่มีการปรับปรุงอะไร จนท่านถึงกับถูกฟ้องกล่าวโทษจากพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์เมื่อ ร.ศ.128 (พ.ศ.2452) มีข้อความดังนี้

. . . เรื่องราชการเสื่อมทรามของกระทรวงธรรมการ ได้แก่ 1 คนที่ไม่มี
ความสามารถ และคนทุจริตได้ก็มีอำนาจและบำเหน็จรางวัล ส่วนคนที่สามารถทำการงาน
ตกต่ำเป็นเหตุให้บังเกิดความท้อถอย 2 อำนาจที่จะลงโทษแก่ผู้ผิดให้เกิดขาศและสมควร
ไม่มี 3 ความบังคับบัญชาการอ่อนแอไม่เป็นไปตามแบบอย่างและข้อบังคับที่มีอยู่
4 ความแตกร้างไม่ปรองดองบังเกิดขึ้นมากในหมู่ 5 ความทุจริตในหน้าที่การงานมีขึ้น
หลายราย 6 การงานที่ต้องทำด้วยความกตัญญูอดทนอดกลั้นไม่สามารถดำเนินไปได้ นอกจาก
มีอะไรมากกระตุกก็เล่นไปพักหนึ่งตามกำลังของความกระตุก 7 ความละเลยและ
และซำก่าเริ่มอย่างเหลือเกิน ตัวอย่างแห่งความเสื่อมและเสียเหล่านี้มีเป็นอันมาก
จะกราบบังคมทูลถวายจดหมายก็จะ เป็นพระราชหฤทัยที่ทรงหยิ่งคยาามากนัก ขอพระราช
ทานหยิบแต่ที่สุด ๆ ขึ้นกราบบังคมทูลขอเป็นพระราชวินิจฉัยว่าความเลวทรามมีถึง
เพียงใด . . . ตัวอย่างเช่นนี้มีมากมายเหลือคณ ไ้เคยออกกล่าวร้องเรียนมามาก
กว่ามาก แต่หาผลอันใดมิได้ ครั้นจะทำเสีย เองก็เป็นไปไม่ได้ วางกฎข้อบังคับอะไร
ลงไปก็อยู่บนกระดาษ จับผู้ทำผิดได้ตรง ๆ ก็เข้าจุ่มเสียเองว่าสิ่ง ความเสื่อมได้
บังเกิดขึ้นถึงเพียงนี้ รวมีใจความว่าเกิดความอ่อนกำลังของหัวใจเป็นเหตุ อวัยวะอื่น ๆ

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5, หน้า ศ.1/181.

ที่จะดำเนินกิจการออกไปทั้งสิ้น . . .¹

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นนักบริหารที่มีพระปรีชาสามารถ และทรงมีพระหฤทัยหนักแน่น พระองค์ได้ทรงมีพระราชดำรัสตอบพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ว่า ทรงไหนเห็นไม่ก็ไม่งาม เมื่อเวลารักษาราชการแทนเสนาบดีก็ทำอะไรไม่จัดการแก้ไขเสีย เรื่องก็จะเป็นประโยชน์ต่อราชการ และตัวเสนาบดีเอง ก็มีเจตนาที่อยู่แล้วในการบริหาร งานการศึกษา² นับว่าพระองค์ได้ทรงโต้ตอบโดยทันที จึงเป็นผลให้เหตุการณ์สงบลงได้ จึงกล่าวได้ว่าเจ้าพระยาวิชิทวงศ์วดีไกร ทำงานโดยมีอุปสรรคมาก แม้แต่ปลัดทูลฉลองเอง ก็เกือบจะทนการปฏิบัติงานของเสนาบดีไม่ได้ถึงขอความดังกกล่าวข้างต้น

ในสมัยรัชกาลที่ 6 นี้เจ้าพระยาวิชิทวงศ์วดีไกรรับราชการในตำแหน่งเสนาบดี ไม่นานครบปีก็ได้ลาออกจากราชการ เนื่องจากชราภาพ พ.ศ.2454 พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ได้รับการแต่งตั้งจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดี กระทรวงธรรมการสืบต่อมา และต่อมาทรงโปรดเกล้าให้เป็นเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) ได้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการอยู่เพียง 4 ปี (พ.ศ.2454 - 2458)

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5, ศ.1/102, รายงานลับของ พระยาวิสุทธิฯ เรื่องราชการเสื่อมทรามของกระทรวงธรรมการ (18 ส.ก. ร.ศ.128).

² เอกสารฉบับเดียวกัน, (ลงวันที่ 21 ส.ก. ร.ศ.128).

ในระหว่างที่เป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการนี้ โครงการต่าง ๆ ที่เจ้าพระยา-
พระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล)¹ ได้กระทำคือ จัดการปรับปรุงระเบียบ
บริหารงานบุคคลได้เรียบร้อย เป็นหลักฐานกว่าเดิม ทำให้กิจการก้าวนการศึกษาก้าวหน้าขึ้น
โดยแบ่งหน้าที่ออกเป็นสัดส่วน แยกเป็นแผนกวิชาการและแผนกธุรการ ซึ่งเป็นครั้งแรกที่แบ่ง
แยกออกจากกัน และเพิ่มตำแหน่งสำคัญคือ ข้าราชการตรวจการภาค (มีขอบเขตกว้างขวางกว่า
ธรรมการมณฑล) ตำแหน่งปลัดกรมสามัญศึกษา, ปลัดกรมวิสามัญศึกษา และผู้ช่วยปลัดพลเรือน
เป็นต้น

โครงการที่สำคัญอีกประการคือ โครงการจัดตั้งโรงเรียนรัฐบาลเป็นตัวอย่างขึ้น
คือโรงเรียนประถมศึกษา เมืองละ 1 แห่ง โรงเรียนมัธยมศึกษา มณฑลละ 1 แห่ง โดยเป็น
การกระจายการศึกษาระดับที่สูงกว่าประถมศึกษาออกไปจากกรุงเทพฯ

¹ เกิดเมื่อวันที่ 16 เมษายน 2410 ถึงแก่อนิจกรรมวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2459
การศึกษาขั้นต้นจากโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ผลการเรียนก็เด่น นับเป็นบุคคลแรกที่
สามารถสอบได้ 2 ประโยคพร้อมกันในปีเดียว คือประโยค 1 และ 2 โดยทั่วไปแล้วใช้เวลา
เรียนอย่างน้อย 4 ปี เมื่อจบการศึกษาได้รับราชการกระทรวงธรรมการ และกระทรวง
มหาดไทย ต่อมาตามเสด็จไปเป็นพระอภิบาลสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะเป็นสยาม
มกุฎราชกุมาร ณ ประเทศอังกฤษ และอยู่ต่างประเทศได้ทำหน้าที่อัครราชทูตพิเศษประจำ
ราชสำนักอังกฤษ, ฮอลันดา, เบลเยียม และสหรัฐอเมริกา ได้เคยเสนอโครงการจัดการ
ศึกษาของไทย ให้สอดคล้องกับแนวการศึกษาของอังกฤษขึ้นหลายครั้ง ตำแหน่งที่เคยเป็นคือ
อธิบดีโรงเรียนมหาดเล็ก, อธิบดีกรมศึกษาธิการ และปลัดพลเรือนกระทรวงศึกษาธิการ.

อีกสิ่งหนึ่งที่จำต้องบันทึกไว้คือ เรื่องการจ้กงบประมาณให้สอดคล้องกับการบริหารงานบุคคลขึ้นในสมัยนี้ คือการขอให้กระทรวงธรรมการได้รับเงินเป็นก้อนและรับผิดชอบในวงเงินเป็นการภายในเอง เช่นเดียวกับกระทรวงกลาโหม¹ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี กะไว้ว่าโครงการระยะยาวที่ท่านหวังคือ โครงการ 31 ปี ที่จำเป็นต้องใช้เงินในวงเงินประมาณ 25 ล้านบาท โดยจัดโรงเรียนประถมศึกษา และมีชมสามัญและอุดมศึกษาให้เต็มโครงการ ซึ่งโครงการนี้ได้รับการคัดค้านจาก เสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ และกระทรวงกลาโหมอย่างมาก ในที่ประชุมยอมรับคือ ในเรื่องให้กระทรวงธรรมการคิดวางระเบียบรับผิดชอบและจัดวงเงิน ท่านองเดียวกันกับกระทรวงกลาโหมและกระทรวงมหาดไทย คือเลิกขึ้นเงินเดือน ซึ่งวางเป็นขั้น ๆ ตามรายปีนั้นเสีย กระจายขึ้นเงินเดือนให้มากเข้า จัดเป็น เอก โท ตริ แทน ให้จำนวนเงินคล้ายคลึงกันกับที่เป็นขั้น ๆ มาแต่ก่อน เมื่อใครทำความดีความชอบก็ไ้เลื่อนขั้นที่เกี่ยว โดยไม่ต้องติดขัดถึงเรื่องข้ามชั้นตามระเบียบผู้ที่ทำราชการก็ควรไ้เลื่อนก็จะเลื่อนขึ้นไ้โดยสะดวก² เมื่อกระทรวงธรรมการสามารถจัดระเบียบอัตราและรับผิดชอบในวงเงินงบประมาณ โดยไม่ต้องปรึกษากระทรวงพระคลัง-มหาสมบัติ อุปสรรคการบริหารงานบุคคลในรัชกาลนี้จึงน้อยกว่าในสมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาก เพราะเสนาบดีกระทรวงมีอำนาจในการขยายงานเพิ่มเจ้าหน้าที่ จ้างครูมากขึ้น การตรวจการศึกษาก็เป็นไปอย่างเข้มแข็ง ในรัชสมัยนี้ไ้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีขึ้นที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย รับนักเรียนจากทุกมณฑลมาเรียนแล้วกลับไปเป็นครูสตรีในมณฑลของตน ซึ่งถือไ้ว่าเสนาบดีกระทรวงธรรมการมีอำนาจมากขึ้น

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ศ.1/2, พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์กราบบังคมทูล ลงวันที่ 22 มิถุนายน ร.ศ.131.

² กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2435 - 2507,

แต่เป็นการทอนอำนาจเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ผลอันนี้ทำให้กรมศึกษาธิการ
กลับกลายเป็นกรมใหญ่ขึ้น มีผู้บัญชาการเรียกว่า อธิบดี ได้แก่พระยาไพศาลศิลปศาสตร์
(ริน ศยามานนท์) อำนาจการควบคุมการศึกษาซึ่งเคยอยู่กับกระทรวงมหาดไทยก็ถูกดึงกลับ
มาอยู่ในกระทรวงธรรมการที่ละน้อย มีการตั้งข้าหลวงตรวจการภาค ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ภาค¹
รวมมณฑลต่าง ๆ ไว้ดังนี้

ภาคที่ 1 มณฑลกรุงเก่า มณฑลนครชัยศรี มณฑลปราจีนบุรี มณฑลจันทบุรี
มณฑลราชบุรี

ภาคที่ 2 มณฑลนครสวรรค์ มณฑลพิษณุโลก มณฑลมหาสารคาม มณฑลพัยัพ

ภาคที่ 3 มณฑลนครราชสีมา มณฑลอุบลราชธานี มณฑลอุดร

ภาคที่ 4 มณฑลสุราษฎร์ธานี มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลภูเก็ต มณฑลปัตตานี

เมื่อเปลี่ยนแปลงตำแหน่งบริหารชั้นสูงแล้ว ต่อมาจึงได้มีการจัดระเบียบใหม่

ทุกกรมกองในกระทรวงธรรมการ แต่ในที่นี้จะกล่าวเพียงแผนกบัญชาการและกรมศึกษาธิการ²
ดังนี้

แผนกบัญชาการ

เสนาบดี	พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (เจ้าพระยวงพระเสด็จสุเรนทราธิบดี)
ปลัดผู้ลดลง	พระยาไพศาลศิลปศาสตร์ (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา)
ปลัดมาจตุรี	พระภักดีนฤเบศร์ (แก้ว สาลีหุปต)
ที่ปรึกษา	นายคัมภยู. ยี่. ยอนสัน
พนักงานคดี	หลวงภักดีบรมนารถ (ชม สาคตราภัย)
เลขานุการ	พระวรชีวาพิสุทธิ (ถ้วน เมฆานนท์)

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 224, ได้แบ่งเช่นนี้ใน พ.ศ.2456.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 203 - 206.

แผนกบำนาญ

เจ้ากรม กรมกลาง	หลวงท้าวฤทธิโกศล (บุญ)
ปลัดกรม	ว่าง

แผนกสำรวจ

หัวหน้าข้าหลวงตรวจการ	พระอนุกิจวิฑูร (สันตัก เทพหัสดิน ณ อยุธยา)
ข้าหลวงตรวจการ	6 คน
ผู้ช่วย	3 คน ¹

กรมศึกษาธิการ

เจ้ากรม	พระวรวิทย์พิศาล (วัน ศยามานนท์):
ผู้ช่วยเจ้ากรม(หัวหน้ากอง)	2 คน
นายเวร	1 คน
รองเวร	2 คน
เสมียนชั้น	1 คน
ผู้ตรวจการ (พนักงานจัดการโรงเรียนประจำแขวง)	9 คน
กรรมการมณฑล	8 คน
กรรมการเมือง	8 คน
เสมียนชั้น 2 (ตามมณฑล)	19 คน

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 204 ทั้ง 3 แผนกนี้ขึ้นอยู่กับแผนกบัญชาการ ส่วนตำแหน่งข้าหลวงตรวจการนั้นมีหน้าที่ออกไปตรวจการศึกษาหัวเมือง แต่มีสำนักงานอยู่ในกระทรวงมิได้ประจำอยู่หัวเมือง เช่น กรรมการมณฑล หรือกรรมการเมือง ซึ่งจะเทียบได้กับตำแหน่งปัจจุบันคือ ผู้ตรวจราชการประจำกระทรวงศึกษาธิการ คงจะได้.

ข้าราชการแผนกโรงเรียน

ครูฝรั่ง	13 คน
อาจารย์ชั้น 1	1 คน
อาจารย์ชั้น 2	5 คน
อาจารย์ชั้น 3	1 คน
ครูชั้น 1	15 คน
ครูชั้น 2	17 คน
ครูชั้น 3	45 คน
ครูชั้น 4	154 คน
ครูชั้น 5	252 คน
ครูฝึกหัด	128 คน

ข้อที่นำสังเกตในการแบ่งส่วนราชการในระยะนั้น มิได้แบ่งเป็นสัดส่วนแน่นอน เช่นในปัจจุบันนี้ จะพบได้จากหมายเหตุนอกเงินรายจ่ายได้กล่าวไว้ว่า ยอดเงินที่ได้แบ่งแยก ออกเป็นกรมเป็นกองนี้ จะเอาให้ถูกแท้ความที่ใช้จ่ายจริงไม่ได้ เพราะกระทรวงธรรมการ ไม่ได้แยกกรมออกเป็นอิสระ การกีดกันก็ ที่ใช้ร่วมกันก็มี ที่ขาดเหลือก็ทอดถอนโอนไปมาได้ ความจำเป็นที่ได้ทำดังนี้ เพราะต้องกระเบียดกระเสียเงินให้พอใช้ในการงานที่ทวีขึ้น¹ ส่วนคำว่า แผนก กอง ความหมายก็ไม่ตรงกันกับปัจจุบันนี้ อาทิ เช่น แผนกบัญชาการ ซึ่งเป็นแผนกแต่เป็นหน่วยงานใหญ่ มีกรมกลาง แผนกบาอูฐี และแผนกสำรวจอยู่ในสังกัด เป็นต้น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 213.

ส่วนกรมศึกษาธิการ นั้นมีหน้าที่เกี่ยวกับการโรงเรียนตลอดจนการตรวจและจัดการศึกษาทั่วไป เดิมมีอยู่ 5 กอง ได้แยกกองแบบเรียนไปเป็นกรมราชบัณฑิต และย้ายกองทะเบียนและรายงานไปอยู่กรมกลาง ฉะนั้นจึงคงเหลืออยู่ 3 กองคือ

- กองกลาง
- กองตรวจโรงเรียน
- กองสอบไล่วิชา

ใน พ.ศ. 2454 กระทรวงธรรมการได้ทำความตกลงกับกระทรวงนครบาลในเรื่องการจัดการศึกษาเบื้องต้นในกรุงเทพฯ โดยกำหนดว่าการจัดการศึกษาทวยราษฎรให้แพร่หลายทั่วพระราชอาณาจักร ให้ราษฎรได้เล่าเรียนมีความรู้ ความประพฤติดี สมเป็นพลเมืองดีของชาตินั้น เป็นหน้าที่ของกระทรวงธรรมการและกระทรวงซึ่งปกครองท้องที่คือ กระทรวงนครบาล และกระทรวงมหาดไทย จะต้องให้ความช่วยเหลือกันอย่างเต็มที่ จากการตกลงนี้ได้วางระเบียบไว้ดังนี้

. . . 1. โรงเรียนจำแนกโดยลำดับวิชา การศึกษาของบ้านเมืองเมื่อแยกโดยลำดับชั้นวิชาสูงต่ำ ก็แยกได้เป็นสองอย่างคือ การศึกษาขั้นต้น ซึ่งเป็นหน้าที่ของราษฎรทุกคนจะต้องเรียนให้รู้ไม่ว่าชายหญิง (ในเวลานี้กำหนดว่าไม่สูงกว่ามูลศึกษาคามหลักสูตรหลวง) นั้นอย่างหนึ่ง กับการศึกษาขั้นสูง ๆ ขึ้นไป นับตั้งแต่ประถม มัธยม ตลอดจนอุดมทั้งฝ่ายสามัญ และวิสามัญ สำหรับให้ราษฎรบางหมู่บางจำพวกเลือกเรียนได้ตามกำลังทรัพย์ กำลังปัญญา เป็นพิเศษอย่างหนึ่ง

สำหรับการศึกษาขั้นต้น จำต้องมีที่เรียนอยู่ทุกตำบลทุกละแวกบ้าน ให้พอแก่จำนวนเด็กชายและเด็กหญิงที่มีอายุในระหว่างเล่าเรียนทั่วพระราชอาณาเขต และสำหรับการศึกษาขั้นสูง ๆ ขึ้นไป ก็ให้มีโรงเรียนตั้งขึ้นในที่ประชุมชนเป็นแห่ง ๆ มาก และน้อยตามความต้องการของท้องที่ ถ้าจะเทียบไว้เพื่อเป็นเค้าก็คือ อำเภอใหญ่ควรจะมีโรงเรียนประถมได้ เมื่อใหญ่ ๆ หรือมณฑลควรจะมีโรงเรียนมัธยมได้ นครใหญ่หรือพระมหานครควรจะมีโรงเรียนอุดมได้ ที่ว่านี้รวมทั้งโรงเรียนวิสามัญ ซึ่งสอนประเภทวิชาการหาเลี้ยงชีพด้วย

2. โรงเรียนจำแนกโดยประเภทเงินที่ใช้สำหรับใช้สอย โรงเรียนที่จำแนกโดยประเภทเงินที่ใช้สอยบำรุง แบ่งได้เป็นสองชนิด คือ

- ก. โรงเรียนที่ใช้เงินเบิกตรงต่อกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ในงบประมาณของกรมศึกษาธิการ เรียกว่า โรงเรียนรัฐบาล
- ข. โรงเรียนที่อาณาประชาราษฎร์จัดตั้งขึ้น และบำรุงด้วยเงินพิทักษ์อาณาจักรเงินส่วน หรือเงินอื่นใดตามแต่จะหาได้ เรียกว่า โรงเรียนประชาบาล
- ค. โรงเรียนที่บุคคลหรือหมู่คณะจัดตั้งขึ้นด้วยทุนของเขา และมีจำกัดประโยชน์ใด ๆ เฉพาะหมู่คณะใด ๆ ไม่ทั่วไป เรียกว่า โรงเรียนบุคคล

โรงเรียนรัฐบาลโดยมากย่อมเป็นโรงเรียนชั้นสูง และตั้งไว้แต่ในที่จำเป็นสำหรับให้เป็นตัวอย่างหรือตั้งขึ้นในที่และชนิด ซึ่งยังไม่มีผู้อื่นจะสามารถจัดตั้งขึ้นได้เท่านั้น โรงเรียนนอกนั้นรัฐบาลเป็นแต่แบ่งเงินไว้จำนวนหนึ่ง ในงบประมาณกรมศึกษาธิการ เรียกว่า เงินบำรุงการศึกษา สำหรับจะได้อุดหนุนเจ้างานบ้าง ตามสมควร

บรรดาโรงเรียนรัฐบาล กระทรวงธรรมการเป็นเจ้าหน้าที่รับผิดชอบทั้งสิ้น แต่ผู้ปกครองท้องถิ่นที่รับผิดชอบจากกระทรวงธรรมการ เท่าที่กระทรวงธรรมการมอบให้ . . .¹

ต่อมาใน พ.ศ. 2455 องค์การบริหารไต่รับการเปลี่ยนแปลงไปจากปี พ.ศ. 2454 คือมีเจ้ากรม, ผู้อำนวยการพลศึกษา, ผู้อำนวยการหัตถกรรม, สมุห์บาญชีทะเบียน, สมุห์บาญชีเงิน, และนายเวร การที่ตั้งผู้อำนวยการทั้ง 2 ตำแหน่ง เนื่องจากกระทรวงธรรมการมีนโยบายส่งเสริมอาชีวศึกษา และหัตถศึกษา ต่อมาจึงเกิดโรงเรียนเพาะช่างขึ้นในเวลาต่อมา ต่อมาตำแหน่งผู้ตรวจการมีพนักงานประจำแขวง 9 คนนั้น ปีนี้ตั้งเป็นกองขึ้นเรียกว่า กองข้าหลวงจัดการ แบ่งออกเป็น 7 แขวงคือ แขวงพิเศษ ดูแลส่งเสริมกิจการมัธยมศึกษา, แขวงตะวันออกเหนือ, แขวงตะวันออกใต้, แขวงตะวันตกเหนือ, แขวงตะวันตกใต้

¹ กรมวิชาการ, ความเป็นมาของการบริหารการศึกษา, หน้า 43 - 45.

แขวงสามหัวเมืองฝ่ายเหนือ และแขวงสามหัวเมืองฝ่ายใต้ กองข้าหลวงจัดการนี้มีหน้าที่
 ตรวจการศึกษาเฉพาะในกรุงเทพฯ ซึ่งคัดแปลงมาจากกองตรวจโรงเรียนในสมัย ร.5
 นั้นเอง มีตำแหน่งงานคือ ข้าหลวงจัดการชั้น 1 ถึง ชั้น 3 ข้าหลวงกรรมการประจำมณฑล
 ชั้น 1 ถึงชั้น 4 ข้าหลวงกรรมการประจำเมืองชั้น 1 ถึงชั้น 4 ต่อมาได้มีการแบ่งชั้นต่าง ๆ
 เป็นอันดับ ศรี โท เอก ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น โดยกำหนดชั้นอันดับให้เหมาะสมกับวุฒิทาง
 การศึกษา และหน้าที่การงานที่เจ้าตัวรับผิดชอบอยู่ ส่วนตำแหน่งหัวหน้าสถานศึกษามีตั้งแต่
 ผู้บังคับการ, ผู้อำนวยการ, อาจารย์ใหญ่, ครูใหญ่, ผู้รักษาการชั้น 1, ผู้รักษาการชั้น 2¹
 อัตราที่จัดใหม่มีดังตารางที่ 30

ตารางที่ 30. แสดงระเบียบอัตราใหม่ของข้าราชการแผนกวิชาการของ
 กรมศึกษาธิการ

ตำแหน่ง	ชั้น			วุฒิทางครู	จำนวนข้าราชการ ที่มีอยู่ในปี 2454
	เอก	โท	ตรี		
อาจารย์ชั้น 1	500	460	420		1
อาจารย์ชั้น 2	380	350	320	ครู ป.อ.	5
อาจารย์ชั้น 3	290	265	240		1
ครูชั้น 1	215	195	175	ป.อ.สำรอง, ป.ม.คอชั้น	15
ครูชั้น 2	155	140	125	ป.ม.คอชั้น	17
ครูชั้น 3	110	100	90	ป.ม.	45
ครูชั้น 4	80	70	60	ป.ม., ป.ป.คอชั้น	154
ครูชั้น 5	55	50	45	ป.ป.	252
ครูชั้น 6	40	35	30	ป.	
ครูสำรองชั้น 1	25	20	15	ครูฝึกหัด นักเรียน	128
ครูสำรองชั้น 2	12	10	8	สอน	

ที่มา เอกสารของกรมศึกษาธิการ, ชุดพัฒนาการทางการศึกษา อันดับ 4, ความเป็นมาของการ
 บริหารการศึกษา (บุญเจือ องค์ประดิษฐ์ เรียบเรียง), หน้า 50.

¹ระเบียบกำหนดชั้นข้าราชการเป็น 3 ชั้น" วิทยจารย์, เล่ม 11 ตอนที่ 17,
 ร.ศ.129 - 130, หน้า 568.

วิธีการเลื่อนชั้นข้าราชการแผนกวิชาการนี้ มีวิธีปฏิบัติใหม่ คือถ้าหัวหน้าแผนกใดเห็นว่า ข้าราชการในแผนกของตนทำงานดีมีความชอบสมควรจะได้เลื่อนชั้น ก็ให้ยื่นใบขอเลื่อนชั้นตามแบบของราชการไว้ขอเจ้าหน้าที่เห็นชอบขึ้นไปตามลำดับจนถึงเสนาคณะ แต่การเลื่อนชั้นปีหนึ่งให้ครั้งเดียว ยกเว้นเปลี่ยนแปลงตำแหน่งเป็นพิเศษ สิ่งหนึ่งที่มีในสมัยนั้นที่นับว่าทันสมัยคือ การเลื่อนชั้นโดยปกตินั้น จะต้องมียศอยู่อย่างใดอย่างหนึ่งคือ วุฒิ และตำแหน่งมีที่ จะขึ้น เช่น

วุฒิประกาศนียบัตรครุฑมุล เริ่มเข้ารับราชการจะเป็นครูชั้น 6 ครี เลื่อนชั้นได้จนถึงครูชั้น 6 เอก เป็นชั้นสุดของวุฒิ

วุฒิประกาศนียบัตรครุฑประดม เริ่มแต่ครูชั้น 5 ครีจนถึงครูชั้น 5 เอก เป็นชั้นสุดของวุฒิ

วุฒิประกาศนียบัตรครุฑวิชัยม เริ่มแต่ครูชั้น 4 ครี จนถึงครูชั้น 3 เอกเป็นชั้นสุด ถ้าได้เป็นครูใหญ่หรือทำการพิเศษอย่างใดที่สมควรจะเลื่อนชั้นได้ จะได้เลื่อนจนถึงครูชั้น 1 เอก เป็นที่สุด

ส่วนครูประกาศนียบัตรทางประเทศหรือมหาวิทยาลัย ซึ่งเรียกรวมว่าประกาศนียบัตรครุฑจคม เริ่มแต่ครูชั้น 1 ครี จนถึงครูชั้น 1 เอก เป็นการสำรองราชการ แต่ถ้าได้รับการบรรจุจะได้รับแต่งตั้งเป็นอาจารย์ชั้น 3 ครี แล้วเลื่อนในชั้นสูงต่อ ๆ ไปได้ตามวุฒิและความสามารถ

และมีข้อแม้ว่า ครูท่านใดได้รับวุฒิใดแล้ว ถ้ายรับราชการแล้วจนได้รับเลื่อนชั้นสูงสุดแล้วของวุฒินั้น ๆ ถ้าจะเลื่อนสูงกว่าชั้นนั้นขึ้นไป จะต้องไปหาความรู้เพิ่มเติมให้ได้ประกาศนียบัตรที่สูงกว่านั้นขึ้นไปอีก หรือไม่ก็ต้องมีคุณวุฒิอันใดเป็นพิเศษกว่าปกติ

ส่วนข้าหลวงกรรมการ ข้าหลวงตรวจการ ก็นับวุฒิเดิมนี้เป็นหลักในการจัดระดับเงินเดือน แต่จะบอกราคาค่าความรับผิดชอบแห่งหน้าที่การทำงาน เขากวตามสมควรแก่หน้าที่การงานนั้น ๆ¹ ส่วนผลการจัดการโรงเรียนจะมีประสิทธิภาพหรือก้าวหน้าขึ้นมากน้อยประการใด

¹ กรมวิชาการ, ความเป็นมาของการบริหารการศึกษา, หน้า 50 - 52.

จะดูได้จากยอดจำนวนนักเรียนและครู ของกิจการมัธยมศึกษาทั่วประเทศ ในช่วงนี้จึงขอนำเอา
บัญชีซึ่งทำเป็นตารางมาเพื่อจะได้มองเห็นภาพการบริหารงานการศึกษาชัดเจนยิ่งขึ้น

ตารางที่ 31. บัญชียอดจำนวนโรงเรียน นักเรียนในโรงเรียนมณฑลต่าง ๆ
ที่เปิดสอนระดับมัธยมศึกษา ใน พ.ศ.2455

มณฑล	จำนวน ร.ร.มัธยม	จำนวนนักเรียน		
		ชาย	หญิง	รวม
กรุงเทพฯ	1	249	—	249
พิษณุโลก	1	16	—	16
ราชบุรี	1	157	—	157
อุบล	1	142	—	142
นครราชสีมา	1	10	—	10
จันทบุรี	1	146	63	209
ปราจีน	1	156	1	157
รวม	7	876	64	940

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ศ.1/14, รายงานกระทรวงธรรมการ,
ฉบับที่ 5 ประจำปีพ.ศ. 2455, หน้า 50.

ตารางที่ 32. ยอดจำนวนโรงเรียน นักเรียนในโรงเรียนมณฑลต่าง ๆ ทั้ง 3 ระดับ
คือมูลศึกษา ประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เพื่อชี้ให้เห็นปริมาณนักเรียน
ต่อครู 1 คน ในแต่ละระดับในโรงเรียนรัฐบาล ยกเว้นโรงเรียน
ประชาบาล พ.ศ.2455

ชนิดโรงเรียน	จำนวน โรงเรียน	จำนวนนักเรียน			จำนวน ครู	อัตราเฉลี่ย ครู นักเรียน
		ชาย	หญิง	รวม		
มูล	38	2582	101	2683	89	30.10
ประถม	91	7227	161	3788	305	24.20
มัธยม	7	876	64	940	42	22.30
รวมทั้ง 16 มณฑล	136	10685	326	11011	436	25.20

ตารางที่ 33. บัญชีจำนวนโรงเรียน นักเรียนในมณฑลต่าง ๆ ที่ขึ้นทะเบียน
ในกระทรวงธรรมการ พ.ศ.2454 และ พ.ศ.2455

ชนิดโรงเรียน	จำนวน โรงเรียน	จำนวนนักเรียน ชาย	จำนวนนักเรียน หญิง	รวมนักเรียน
มูล	3116	86466	2036	88502
ประถม	148	9493	193	9686
มัธยม	7	876	64	940
รวม พ.ศ.2455	3271	96835	2293	99128
ยอด พ.ศ.2454	2842	86042	1996	88038

ตารางที่ 34. จำนวนโรงเรียนแบ่งตามการปกครอง ยกเว้นกรุงเทพฯ

โรงเรียน	จำนวน ร.ร.มัธยม	จำนวน ร.ร.ประถม	จำนวน ร.ร.มูล
1. โรงเรียนรัฐบาล	7	91	38
2. โรงเรียนประชาบาล	—	35	2441
3. โรงเรียนบุคคล	—	22	637
รวม	7	148	3116

ที่มา ของตาราง 32,33,34 มาจากหอจกหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ศ.1/14, รายงานกระทรวงธรรมการ, ฉบับที่ 5 ประจำพุทธศก³ 2455, หน้า 49.

ตารางที่ 35. แสดงจำนวนนักเรียนในชั้นมัธยม 1 – 8 เมื่อสิ้นปี พ.ศ.2456
เฉพาะมณฑลกรุงเทพฯ ในโรงเรียนรัฐบาล

ชั้นศึกษา	นักเรียนชาย	นักเรียนหญิง	รวม
ชั้นมัธยมปีที่ 1	681	73	754
2	512	48	560
3	619	57	676
4	410	—	410
5	225	—	225
6	160	—	160
7	20	30	50
8	13	1	14
รวมชั้นมัธยม	2640	209	2849

ที่มา หอจกหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ศ.1/20, เรื่องเดียวกัน,

ตารางที่ 36. บัญชีออกจำนวนโรงเรียน นักเรียนและครูโรงเรียนรัฐบาล เฉพาะ
ระดับมัธยมศึกษาในแต่ละมณฑลทั่วประเทศ ใน พ.ศ.2456

มณฑล	นักเรียนชั้นมัธยมศึกษา			หมายเหตุ
	โรงเรียน	นักเรียน	ครู	
กรุงเทพ	27	2859	220	รวมทั้งสิ้นของ <u>ประณม</u> (ร.ร.รัฐบาล)
กรุงเทพฯ	8	360	18	โรงเรียน 203 โรง
นครชัยศรี	4	149	10	นักเรียน 14441 คน
ราชบุรี	1	94	8	ครู 533 และมี <u>มัธยม</u>
ปราจีนบุรี	4	159	10	ในโรงเรียนประชาบาล
จันทบุรี	33	112	5	
รวม	20	874	51	<u>ยอดรวมทั้งสิ้น</u>
นครสวรรค์	20	994	38	โรงเรียนมี 18 โรง
เพชรบูรณ์	1	15	1	นักเรียน 349 คน
พิษณุโลก	5	195	8	ครู 25 คน
พายัพ	10	267	12	<u>และยอดรวมทั้งสิ้นโรงเรียนบุคคล</u>
รวม	36	1471	59	<u>ชั้นมัธยม</u>
นครราชสีมา	1	81	3	จำนวนโรงเรียน 12 โรง
อุดร	4	38	3	นักเรียน 676 ครู 34 คน
อุบลราชธานี	1	116	7	
ร้อยเอ็ด	1	42	2	
รวม	7	277	15	
ชุมพร	3	197	16	
นครศรีธรรมราช	3	298	11	
ภูเก็ต	7	701	44	
ปัตตานี	1	101	8	
รวม	14	1297	79	
รวมทั้งสิ้น	104	6768	424	

ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ศ.1/20, รายงานกระทรวงธรรมการ,
ฉบับที่ 6, หน้า 38 - 41.

ใน พ.ศ.2456 ได้มีการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งข้าราชการในกระทรวงธรรมการคือ ทรงโปรดฯให้พระเจ้าอนงยาเซอพระองค์เจ้ารังสิทประยูรศักดิ์ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร) มารับราชการในตำแหน่งผู้ช่วยปลัดทูลฉลอง ในปีนี้ได้ยกกองข้าหลวงตรวจการ และกองข้าหลวงจัดการ แต่กองหลังนี้ยังปรากฏว่ามีตำแหน่งพนักงานจัดการโรงเรียนประจำแขวง 5 คน ในกรมศึกษาธิการ ส่วนกองข้าหลวงตรวจการนั้น ตำแหน่งบุคคลหายไป แต่ปรากฏว่าในรายงานฝ่ายการเงินยังคงอยู่จนถึง พ.ศ.2459 ว่า มีกองสำรวจ¹

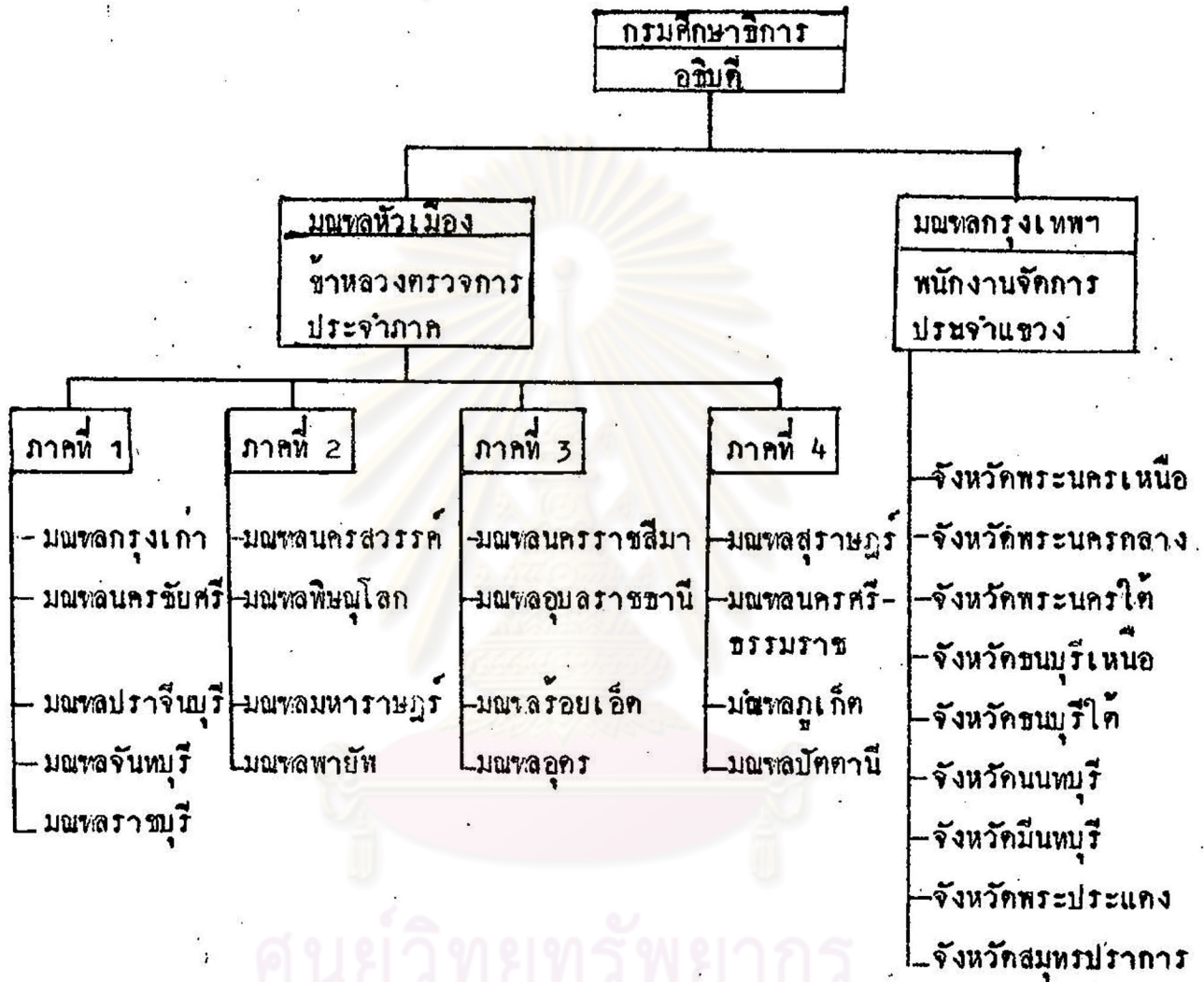
พ.ศ.2458 นี้ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีได้กราบบังคมทูลลาออกจากราชการ และได้มีพระบรมราชโองการให้มหาอำมาตย์โทพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ปลัดทูลฉลองเป็นผู้รั้งตำแหน่งเสนาบดี และประกาศแต่งตั้งเป็นเสนาบดี เมื่อวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ.2459 พร้อมกันนั้นทรงโปรดเกล้าฯให้เป็นเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีใน พ.ศ.2460² นับว่าท่านเป็นเสนาบดีที่มีความคล่องตัวและมีบทบาทมากในการบริหารงานบุคคล รวมทั้งช่วยวางรากฐานทางการศึกษาของชาติ ตั้งแต่ขั้นพื้นฐานถึงขั้นอุดมศึกษาได้สำเร็จ

การบริหารงานบุคคลในระยะที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ (พ.ศ.2459 – 2469) มีดังนี้

พ.ศ.2458 ปีนี้ยุบตำแหน่งปลัดกรมสามัญศึกษากับปลัดกรมวิสามัญศึกษาเพิ่มขึ้นมา ยังมีได้แยกกรมศึกษาธิการ เป็นกรมสามัญศึกษา และวิสามัญศึกษา ในตอนนี้ผู้ดำรงตำแหน่ง

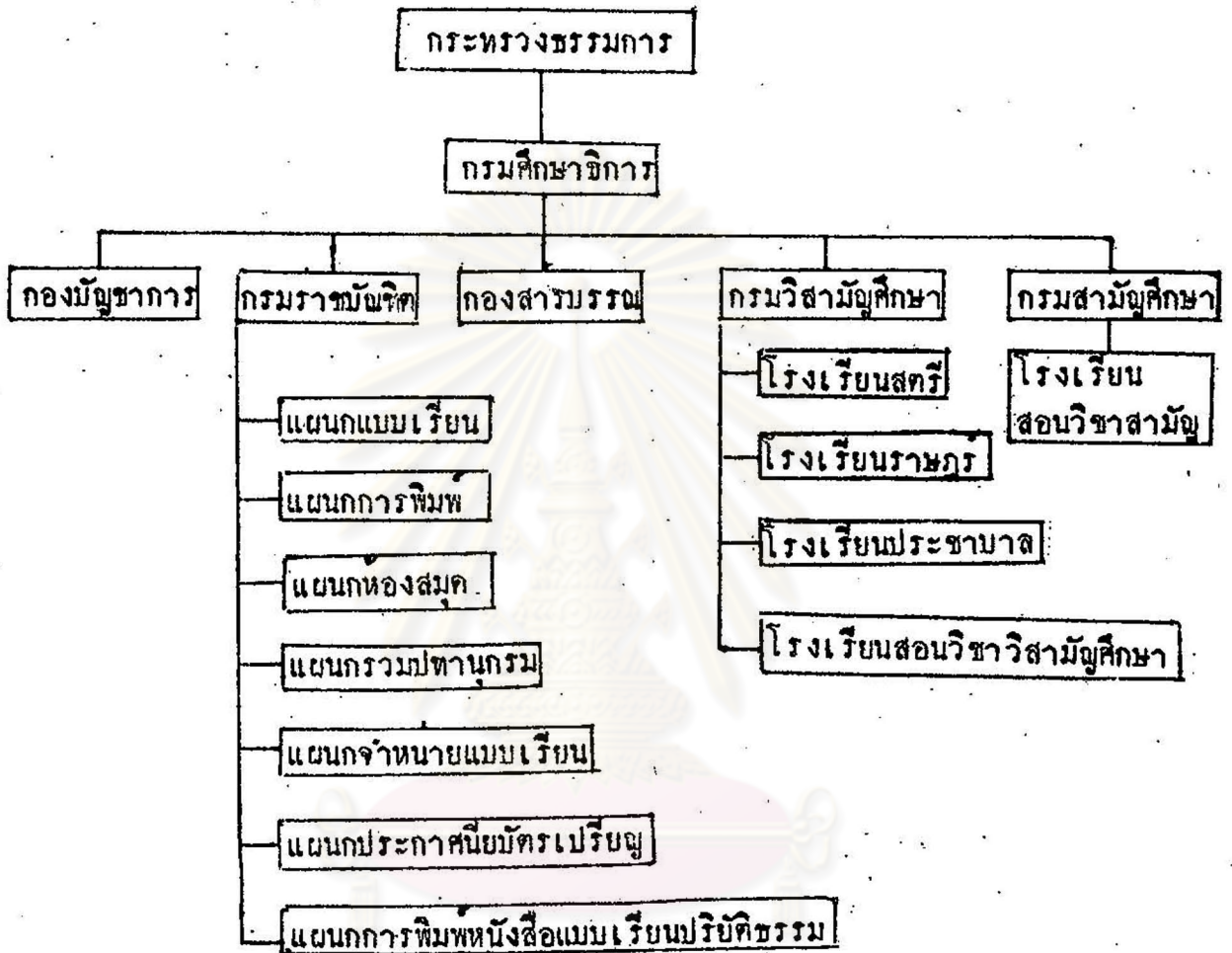
¹ คือกองข้าหลวงตรวจการ สังกัดกรมศึกษาธิการ.

² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีดำรงตำแหน่งถึง พ.ศ.2469 ได้กราบบังคมทูลลาออก เนื่องจากมีความคิดเห็นขัดแย้งกับนโยบายของคณะกรรมการองคมนตรีพิจารณาตัดทอนงบประมาณ.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 13 การจัดรูปส่วนราชการกรมศึกษาธิการ พ.ศ. 2459

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435 - 2507 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507), หน้า 247 - 250

ใน พ.ศ. 2459 (เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เสนาบดีไค้ถึงแก่อสัญกรรม) จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาธรรมศักดิ์มนตรี¹ ผู้รั้งเสนาบดีเป็นเสนาบดี-
ในปีนี้ได้มีประกาศแก้ไขการแบ่งหน้าที่ราชการในกระทรวงออกเป็น 2 ภาคตามลักษณะแห่ง
กิจการคือ การพระศาสนา กับการศึกษา ดังนี้คือ

(1) กองบัญชาการ ตำแหน่งปลัดบัญชาและพนักงานคดียุบไป เปลี่ยนเป็นชื่อกรมกลาง
เป็นกรมบัญชี แผนกพัสดุเป็นเวรพัสดุ และเวรสารบรรณ

(2) * กรมธรรมการ หัวหน้ากรมเป็นชั้นอธิบดี แยกออกเป็น

- ก. กองบัญชาการ
- ข. กรมสังฆการี
- ค. กรมพระอาราม
- ง. กองอธิการณ

(3) กรมศึกษาธิการ หัวหน้ากรมเป็นชั้นอธิบดี แยกออกเป็น

- ก. กองบัญชาการ
- ข. กองสารบรรณ
- ค. กรมราชบัณฑิต
- ง. กรมวิสามัญศึกษา
- จ. กรมสามัญศึกษา

* กรมต่าง ๆ ยังแยกย่อยออกเป็นแผนกต่าง ๆ แต่ในฉบับนี้จะแจกแจงเฉพาะกรม
กรมศึกษาธิการ ซึ่งทำงานเฉพาะกิจการด้านมัธยมศึกษาโดยตรง.

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (เกิดวันที่ 1 มกราคม 2419 ถึงนิจกรรมวันที่ 1
กุมภาพันธ์ 2485) สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรจากโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ที่หนึ่งในรุ่นไปศึกษาต่อ
วิชาครูที่วิทยาลัย Borough Road Training College ในอังกฤษได้ประกาศนียบัตร ขากลับ
ได้ดูงานการศึกษาในอินเดีย ญี่ปุ่น.

ขณะก่อนเข้ารับตำแหน่งเสนาบดี มีตำแหน่งราชการในกระทรวงธรรมการ คือเป็น
ผู้บัญชาการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน.

กรมสามัญศึกษา และกรมวิสามัญศึกษา เมื่อได้ตั้งกรมทั้งสองขึ้นแล้ว ก็ได้แยก การบังคับบัญชาโรงเรียนเป็น 2 แผนก ตามประเภทของการศึกษา โรงเรียนที่สังกัดแผนก สามัญศึกษานั้น คือโรงเรียนที่สอนวิชาสามัญอันเป็นวิชากลาง ส่วนโรงเรียนที่สังกัดแผนก วิสามัญศึกษา ได้แก่โรงเรียนที่สอนวิชาเฉพาะสิ่งเฉพาะอย่างสำหรับเป็นทางประกอบการ เลี้ยงชีพ กับโรงเรียนสตรี ส่วนโรงเรียนของบุคคล (โรงเรียนราษฎร์) และโรงเรียนของ ท้องที่ (โรงเรียนประชาบาล) ก็เทียบอย่างโรงเรียนรัฐบาล

และได้เปลี่ยนตำแหน่ง "กรรมการเมือง" เป็น "กรรมการจังหวัด" เนื่องจาก กระทรวงมหาดไทยได้มีประกาศเปลี่ยนชื่อท้องที่การปกครองพระราชอาณาจักรจากคำว่า "เมือง" ให้เรียกว่า "จังหวัด" ผู้ว่าราชการเมืองก็ให้เรียกว่า "ผู้ว่าราชการจังหวัด" ดังนั้นหน้าที่ราชการกระทรวงกรรมการ อันอยู่ในท้องที่การปกครอง ซึ่งเรียกว่า "กรรมการเมือง" จึงเปลี่ยนเป็น "กรรมการจังหวัด" ด้วย

การแบ่งแขวงศึกษามณฑลกรุงเทพฯ

เนื่องจากได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขยายเขตกรุงเทพฯพระมหานครใหม่ และยกเมืองปทุมธานี กับเมืองธัญบุรี ไปขึ้นมณฑลกรุงเทพฯแล้ว จึงให้แบ่งแขวงศึกษามณฑล กรุงเทพฯเสียใหม่เป็น 9 แขวง เพื่อให้เหมาะแก่ท้องที่ ดังนี้

1. จังหวัดพระนครเหนือ มีอำเภอบางขุนพรหม อำเภอนางเลิ้ง อำเภอสามเสน อำเภอคูสีต อำเภอบางซื่อ อำเภอประแจจีน อำเภอพญาไท และอำเภอบางเขน
2. จังหวัดพระนครกลาง มีอำเภอพระราชวัง อำเภอพาหุรัด อำเภอชนะสงคราม และอำเภอสำราญราษฎร์
3. จังหวัดพระนครใต้ มีอำเภอจักรวรรดิ อำเภอสามยอด อำเภอสัมพันธวงศ์ อำเภอสามแยก อำเภอป้อมปราบศัตรูพ่าย อำเภอบางรัก อำเภอสาทร อำเภอปทุมวัน อำเภอบ้านทวาย และอำเภอบางกะปิ
4. จังหวัดธนบุรีเหนือ มีอำเภอหงสาวรม อำเภออมรินทร์ อำเภอบางพลัด และอำเภอคลองตัน
5. จังหวัดธนบุรีใต้ มีอำเภอนุพยราม อำเภอราชคฤห์ อำเภอบุคคลโธ อำเภอบางขุนเทียน อำเภอหนองแขม อำเภอภาษีเจริญ และอำเภอรามบุรณะล่าง

6. จังหวัดนนทบุรี มีอำเภอนนทบุรี อำเภอปากเกร็ด อำเภอบางใหญ่ และอำเภอบางบัวทอง
7. จังหวัดมีนบุรี มีอำเภอมีนบุรี อำเภอหนองจอก อำเภอแสนแสบ และอำเภอเจ้าพระยา
8. จังหวัดพระประแดง มีอำเภอพระประแดง และอำเภอพระโขนง
9. จังหวัดสมุทรปราการ มีอำเภอสมุทรปราการ อำเภอบางพลี และอำเภอ บางเหี้ย

แขวงทั้ง 9 นี้ แต่ละแขวงมีนายตรวจแขวงเป็นหัวหน้าตรวจตรา ส่วนโรงเรียน ของบุคคลและโรงเรียนของท้องถิ่น โรงเรียนโคอยู่ในท้องที่จังหวัดไหน ก็ให้พนักงานจัดการ โรงเรียนและกรรมการจังหวัดนั้นเป็นผู้ตรวจตราด้วย

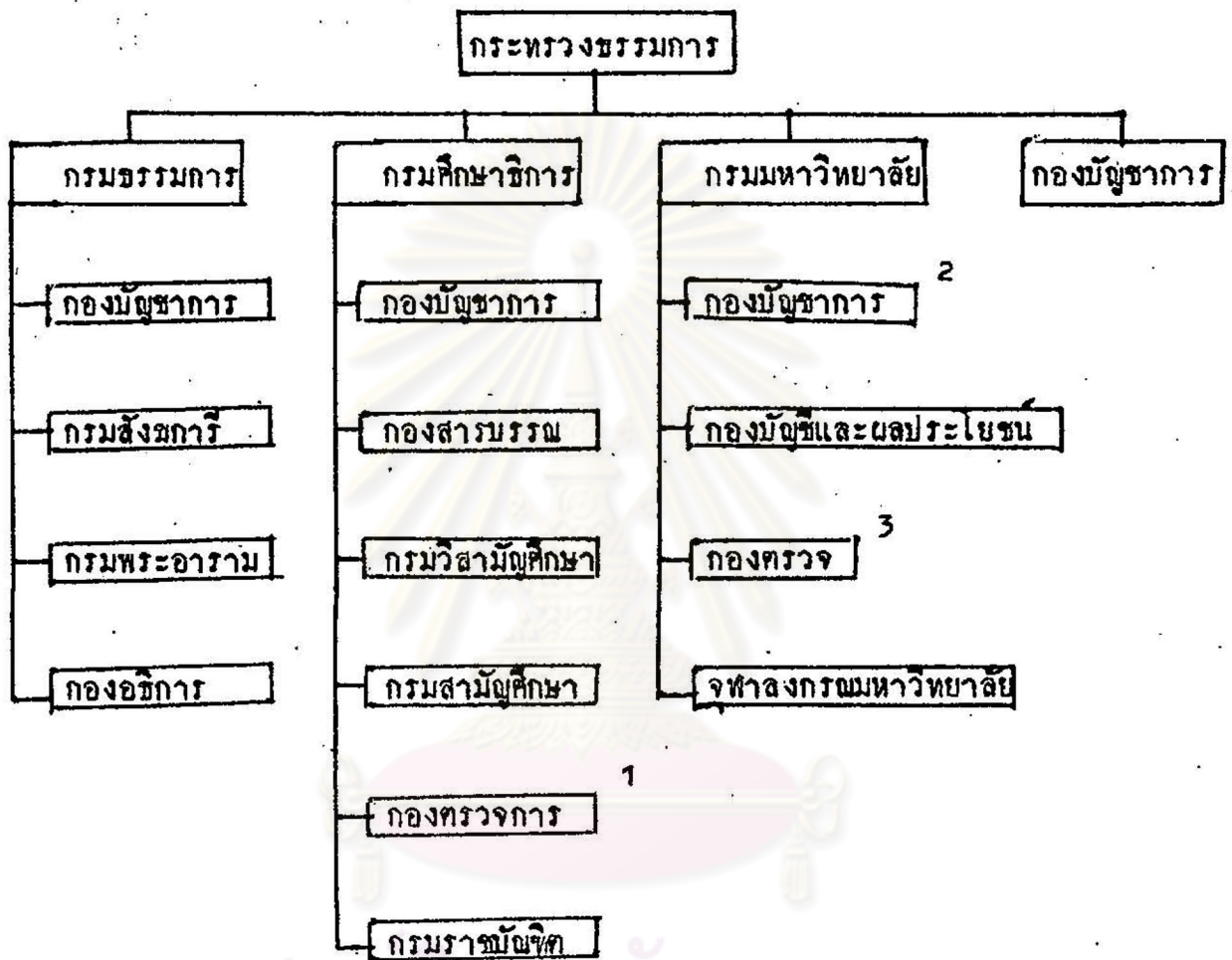
ใน พ.ศ.2459 นี้ ไค้ยกโรงเรียนข้าราชการพลเรือนขึ้นเป็น จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย¹ และโอนมาสังกัดกรมมหาวิทยาลัย ของกระทรวงธรรมการ

ใน พ.ศ.2460 กรมกองต่าง ๆ คงเป็นไปตามเดิม มีกรมศึกษาธิการแบ่งส่วน ราชการออกดังนี้ คือ

¹ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2459 - 2509 (พระนคร : โรงพิมพ์ของสมาคมสังฆมสเคราะห์แห่งประเทศไทย, 2510), หน้า 36.

ใน พ.ศ.2460 กรมมหาวิทยาลัยเป็นกรมใหญ่มีหัวหน้าตำแหน่งชั้นอธิบดี พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นธยานาทนเรนทรทรงดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมมหาวิทยาลัยเป็น พระองค์แรก และพระยาอนุกิจวิธูร (สันศักดิ์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เป็นผู้บัญชาการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นคนแรก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแบ่งเป็น 4 คณะ แต่ละคณะมี คณะที่เป็นหัวหน้าคณะ.

แผนภูมิที่ 14 การจัดรูปส่วนราชการกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2460

- หมายเหตุ
1. พ.ศ. 2461 เปลี่ยนชื่อเป็นกองสอบไล่
 2. คือกองบัญชาการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเมื่อปี พ.ศ. 2459
 3. ยุบเลิกในพ.ศ. 2461

- ก. กองบัญชาการ
- ข. กองสารบรรณ
- ค. กองตรวจการ
- ง. กรมราชบัณฑิต
- จ. กรมวิสามัญศึกษา
- ฉ. กรมสามัญศึกษา
- ช. พนักงานจัดการโรงเรียน มีหน้าที่ตรวจโรงเรียนในมณฑลกรุงเทพฯ

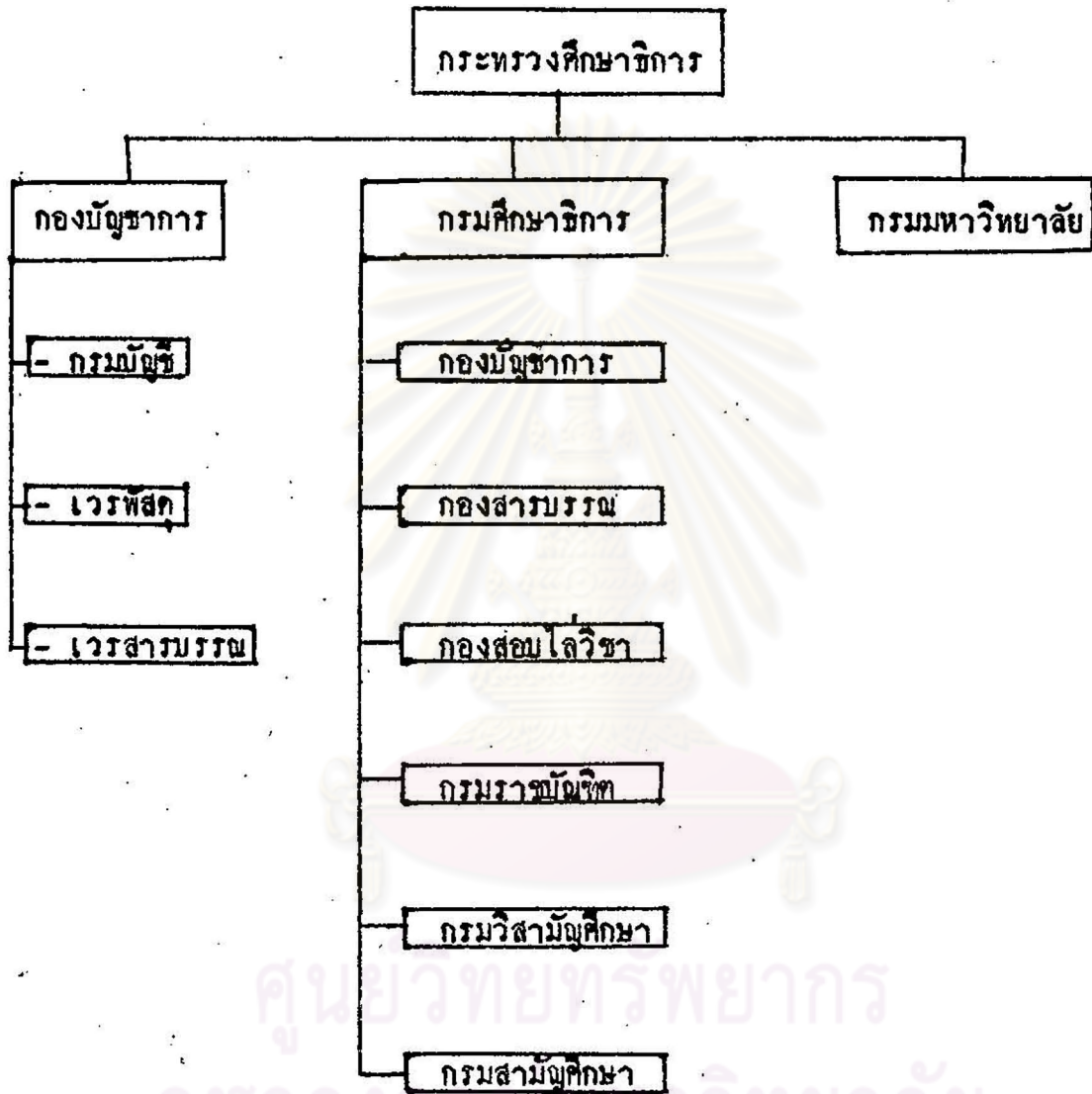
รวม 5 แขวง คือ

- จังหวัดพระนครเหนือ
- จังหวัดพระนครกลาง
- จังหวัดพระนครใต้
- จังหวัดธนบุรีเหนือ
- จังหวัดธนบุรีใต้

ผลงานสำคัญของกรมราชบัณฑิต ได้จัดพิมพ์แบบเรียนต่าง ๆ ได้ขยายการจำหน่ายแบบเรียนให้แพร่หลายออกไปตามมณฑลและจังหวัดต่าง ๆ เกือบทั่วพระราชอาณาจักร การนี้ นับว่าไฉนลดี ทำให้หาซื้อแบบเรียนได้ง่ายและซื้อได้ตามราคาของแบบเรียนนั้น ๆ ด้วย

ใน พ.ศ. 2461 กระทรวงธรรมการได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ขึ้น เพื่อวางระเบียบการปกครองโรงเรียนราษฎร์ทั่วพระราชอาณาจักรและชำระตัวบทกฎหมายโรงเรียนราษฎร์ให้เป็นระเบียบ เพราะแต่เดิมมาโรงเรียนบุคคลหรือโรงเรียนเซนต์คิกเคีย ดำเนินการสอนตามอำเภอใจ ไม่อยู่ในความควบคุมดูแลของกระทรวงธรรมการโดยตรง ซึ่งย่อมมีผลให้การศึกษาของชาติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากขึ้น และได้มีการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งพนักงานจัดการและตรวจการในกรมศึกษาธิการ คือตำแหน่งพนักงานจัดการประจำแขวง ให้เปลี่ยนชื่อเป็นพนักงานตรวจการประจำแขวง และตำแหน่งตรวจการในกองตรวจการ

แบบภูมิที่ 15 การจัดรูปส่วนราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2462

ที่มา กรมวิชาการ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 76

ให้เปลี่ยน เรียกว่าพนักงานสอบไล่ และเปลี่ยนชื่อกระทรวงการว่า กองสอบไล่¹

ต่อมาใน พ.ศ.2462 รัฐบาลได้เปลี่ยนชื่อกระทรวงธรรมการเป็นกระทรวงศึกษาธิการ และได้เปลี่ยนการเรียกชื่อ กระทรวงมณฑล กระทรวงจังหวัด และกระทรวงอำเภอ เป็นศึกษาธิการมณฑล ศึกษาธิการจังหวัด ศึกษาธิการอำเภอ² ตามลำดับ วิธีการทำงานของศึกษาธิการหรือธรรมการสัมพันธ์กับกระทรวงมหาดไทยตั้งโอวาทของเสนาบดีกระทรวงธรรมการ³ ดังนี้

. . . การปกครองของเราในมณฑลหนึ่ง ๆ มีสมุหเทศาภิบาลเป็นผู้แทนเสนาบดีทุกกระทรวง ถัดลงไปมีผู้ว่าราชการจังหวัด และนายอำเภอซึ่งแทนกันลงไปตามลำดับชั้น ทั่วรับนิคมขอบน้อยลงไปตามส่วน ข้าราชการแผนกธรรมการเปรียบเหมือนเป็นเสนาธิการของท่านเหล่านี้ ซึ่งเปรียบเหมือนแม่ทัพนายกอง เราเป็นผู้ให้ภัย ผู้ปกครองท้องที่เป็นผู้ใช้อำนาจในการดำเนินไปตามนัยอันนั้น มีบางแห่งที่ผู้ปกครองท้องที่สนใจในทางการศึกษามากจนถึงเข้ามาช่วยวิ่งเต้นให้เอง . . . การติดต่อในระหว่างข้าราชการธรรมการกับผู้ปกครองท้องที่จึงเป็นของสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง . . .

¹ "คำสั่งกระทรวงธรรมการที่ 1/153, "เปลี่ยนแปลงตำแหน่งพนักงานจัดการและตรวจการในกรมศึกษาธิการ" วิทยากร, เล่ม 18 ตอนที่ 10 พ.ศ.2460 - 2461, หน้า 629.

² รong ศยามานนท์, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ (พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฉลองครบ 60 ปีของกระทรวง วันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2495), หน้า 101.

และใน พ.ศ.2469 ได้เปลี่ยนชื่อกระทรวงศึกษาธิการเป็นกระทรวงธรรมการดังเดิม และตำแหน่งศึกษาธิการมณฑล จังหวัด อำเภอ กลับเป็นธรรมการอีกครั้ง.

³ "โอวาทเสนาบดีกระทรวงธรรมการ" วิทยากร, เล่ม 30 ตอนที่ 7 พ.ศ.2472 - 2473, หน้า 555.

3.2 สถานภาพของครู

นับแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา กล่าวไ้ว่าครูมีอยู่ 4 ประเภทคือ 1. ข้าราชการ 2. พระสงฆ์ 3. ครูประจำบาล และ 4. ครูโรงเรียนราษฎร์ (ครูโรงเรียนของเอกชน) แต่จะขอกล่าวถึงเฉพาะข้าราชการ เพราะมีบทบาทเกี่ยวข้องกับกิจการมัธยมศึกษามาโดยตลอด

ใน ร.ศ.117 (พ.ศ.2441) ได้มีพระราชบัญญัติระเบียบบรรดาศักดิ์ ซึ่งกำหนดฐานันดรฝ่ายพลเรือนให้มียศเป็นชั้นที่ 1 ชั้นที่ 2 และชั้นที่ 3 เหมือนกับลำดับข้าราชการฝ่ายทหาร และยังมีไ้แยกบรรดาศักดิ์ และตำแหน่งให้ชัดเจนลงไป

ต่อมา พ.ศ.2454 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตรา "พระราชบัญญัติฐานันดรข้าราชการฝ่ายพลเรือน ร.ศ.130 (พ.ศ.2454) ขึ้นไป เพื่อใช้เป็นระเบียบฐานันดรข้าราชการพลเรือนที่แน่นอนรัดกุมขึ้น โดยกำหนดยศ หรือฐานันดรข้าราชการฝ่ายพลเรือนไว้ 10¹ชั้น ควบกัน ดังนี้

1. มหาอำมาตย์เอก	เทียบเท่า	นายพลเอก	ทหารบก
2. มหาอำมาตย์โท	เทียบเท่า	นายพลโท	ทหารบก
3. มหาอำมาตย์ตรี	เทียบเท่า	นายพลตรี	ทหารบก
4. อำมาตย์เอก	เทียบเท่า	นายพันเอก	ทหารบก
5. อำมาตย์โท	เทียบเท่า	นายพันโท	ทหารบก
6. อำมาตย์ตรี	เทียบเท่า	นายพันตรี	ทหารบก
7. รองอำมาตย์เอก	เทียบเท่า	นายร้อยเอก	ทหารบก
8. รองอำมาตย์โท	เทียบเท่า	นายร้อยโท	ทหารบก
9. รองอำมาตย์ตรี	เทียบเท่า	นายร้อยโท	ทหารบก
10. ราชบุรุษ	เทียบเท่า	นายดาบ	ทหารบก

¹ สวัสดิ์ จงกล, "วิวัฒนาการของการจัดรูปบริหารการศึกษา", บทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2517), หน้า 200.

ข้าราชการพลเรือนตามพระราชบัญญัติฉบับนี้กำหนดตำแหน่งไว้เป็น 3 ชั้น¹

เหมือนกันทุกระดับ คือ

ชั้นสัญญาบัตร

ชั้นราชบุรุษ

ชั้นเสมียนพนักงาน

ในแต่ละชั้นยังจำแนกออกไปอีก² ดังนี้

ชั้นสัญญาบัตร แยกออกเป็น อาจารย์ชั้น 1 อาจารย์ชั้น 2 อาจารย์ชั้น 3
ครูชั้น 1 ครูชั้น 2 และครูชั้น 3

ชั้นราชบุรุษ แยกออกเป็นครูชั้น 4 และครูชั้น 5

ชั้นเสมียนพนักงาน แยกออกเป็น ครูสำรวจ และครูฝึกหัด

หลังประกาศใช้พระราชบัญญัติแล้ว ปรากฏมีข้าราชการในสังกัด
กระทรวงธรรมการได้รับพระราชทานยศฐานันดรหลายคน³ อาทิ เช่น

มหาอำมาตย์โท พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์

มหาอำมาตย์ตรี พระยาไพศาลศิลปศาสตร์

อำมาตย์โท พระจรัส ชวนะพันธุ์

รองอำมาตย์เอก นายชั้น ประกาศนียบัตรต่างประเทศ

รองอำมาตย์โท นายอวกหลี่ ป.ม. ครูใหญ่โรงเรียนเบญจมบพิตร

(โรงเรียนระดับมัธยมศึกษา)

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 141.

² "ระเบียบกำหนดชั้นข้าราชการเป็น 3 ชั้น", วิทยากร, ตอนที่ 17, เล่ม 11, ร.ศ.129 - 130, หน้า 566 - 570.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 572 - 600.

รองอำมาตย์ตรี	นายเอม ป.ป. ครูใหญ่โรงเรียนสุทัศน์
รองอำมาตย์ตรี	หลวงชำนาญอนุสาสน์
ราชบุรุษ	นายโกมุท ป. ครูใหญ่โรงเรียนวัดกลางนา ฯลฯ

ครูที่สอนในโรงเรียนรัฐบาลสังกัดกระทรวงธรรมการจึงมีฐานะเป็นข้าราชการพลเรือน มียศตำแหน่งและยังมีสิทธิที่จะได้รับบรรดาศักดิ์ซึ่งเป็นฐานันดรที่องค์พระมหากษัตริย์จะพระราชทาน บำเหน็จแก่ผู้มีคุณความดีความชอบ ให้มีราชทินนามเป็นชั้น เจ้าพระยา พระ หลวง ชุน ไก่ตลอดเวลาที่ทรงพอพระราชหฤทัย

สำหรับการแต่งตั้งข้าราชการที่มียศตั้งแต่ชั้นรองอำมาตย์ขึ้นไปจะมีการพระราชทาน สัญญาบัตรแต่งตั้ง แต่ถ้าเป็นชั้นราชบุรุษก็จะไปรบกเกล้าฯ ให้เสนาบดีแต่ละกระทรวงทำประทวน แต่งตั้ง¹ ตัวอย่างเช่น

พระราชโยธา (ทิน เปรมกมล 2424 – 2486)

พระสันธิวิทยาพัชณ (ไล่เอียง สิริสิงห์ 2433 – 2500)

พระปวโรฬารวิทยา (ป่อ เชิดชื่อ 2439 – 2499)

หลวงเลขสุนทร (พุ่ม บอกล 2437 – 2483) เป็นกัน²

และสภาพข้าราชการครูสังกัดกระทรวงธรรมการในสมัยนั้น ถ้าดูจากรายงาน การศึกษาของมณฑลอุบลราชธานี มีความตอนหนึ่งว่า

. . . ครูที่สอนอยู่ตามโรงเรียนรัฐบาลเวลานี้ในโรงเรียนหนึ่ง ๆ มีครูไม่ถึง 3 คน ไม่พอแก่ชั้นของนักเรียน และครูคนหนึ่งต้องรับสอนหลายชั้นนับว่าเป็นผู้ที่ทำการอันหนัก ส่วนเงินเดือนที่ได้รับพระราชทานอยู่ในเวลานี้ โดยมากเพียงตำแหน่งครูสำรองชั้น 2

¹ ร.ศ.ท.เสถียร ลายลักษณ์และคณะ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 141.

² ประวิทธิคุณ, พ.ศ.2502, 2503, หน้า 100 และ หน้า 178 – 214, และดู รายละเอียดได้จาก ธวัช ชะอุม, "พัฒนาการของอาชีพครูในประเทศไทย," (ปริญาญาคูศาตร์ มหาวิทยาลัย แผนกวิชาบริหารการศึกษาศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520).

โทและตรี เกื่อนละ 3 ถึง 10 บาท และครูเหล่านี้บางคนได้ตั้งหน้าอุสาเหตาราชการ มาโดยเรียบร้อยถึง 7 – 8 ปีก็มี นับว่าเป็นผู้มีมีความชำนาญในการสอนสมควรอยู่แล้ว แต่เงินเดือนที่ได้รับพระราชทานอยู่อย่างเดิม ครั้นนานมาจึงกระทำให้เกิดความเบื่อหน่าย หมกความอุตสาหะจนถึงพากันลาออกเสียจากหน้าที่ไปประกอบการทำมาหากินเลี้ยงชีพ ในทางอื่น . . . 1.

สภาพเช่นนี้มักจะเป็นกับครูที่สอนอยู่ในโรงเรียนหัวเมือง [ส่วนวชนสมัยก่อนว่า "อยู่ไกลปืนเที่ยง"] ซึ่งมักจะมีตำแหน่งชั้นต่ำและได้รับเงินเดือนน้อย มีสภาพที่ก่อให้เกิด ความเบื่อหน่าย ท้อแท้ใจจนต้องลาออกไปประกอบอาชีพอื่น (แต่ในส่วนกลางมักไม่พบปัญหา เช่นนี้ ทั้งนี้กล่าวตามเท่าที่ปรากฏอยู่ในหลักฐานปัจจุบัน)

3.3 การจัดระบบการเงินเพื่อการศึกษา

องค์ประกอบที่มีความสำคัญประการหนึ่งต่อการปฏิรูปการศึกษาในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวคือ แหล่งการเงินที่จะนำมาใช้ในการจัดการศึกษา ซึ่งได้มาจาก 4 ทางคือ

3.3.1 งบประมาณแผ่นดิน เป็นยอดเงินที่ได้รับการจัดสรรจาก กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เพื่อใช้ในการดำเนินงานการศึกษาตามที่ใดตกลงกันในที่ประชุม เสนาบดี ทั้งนี้คือ

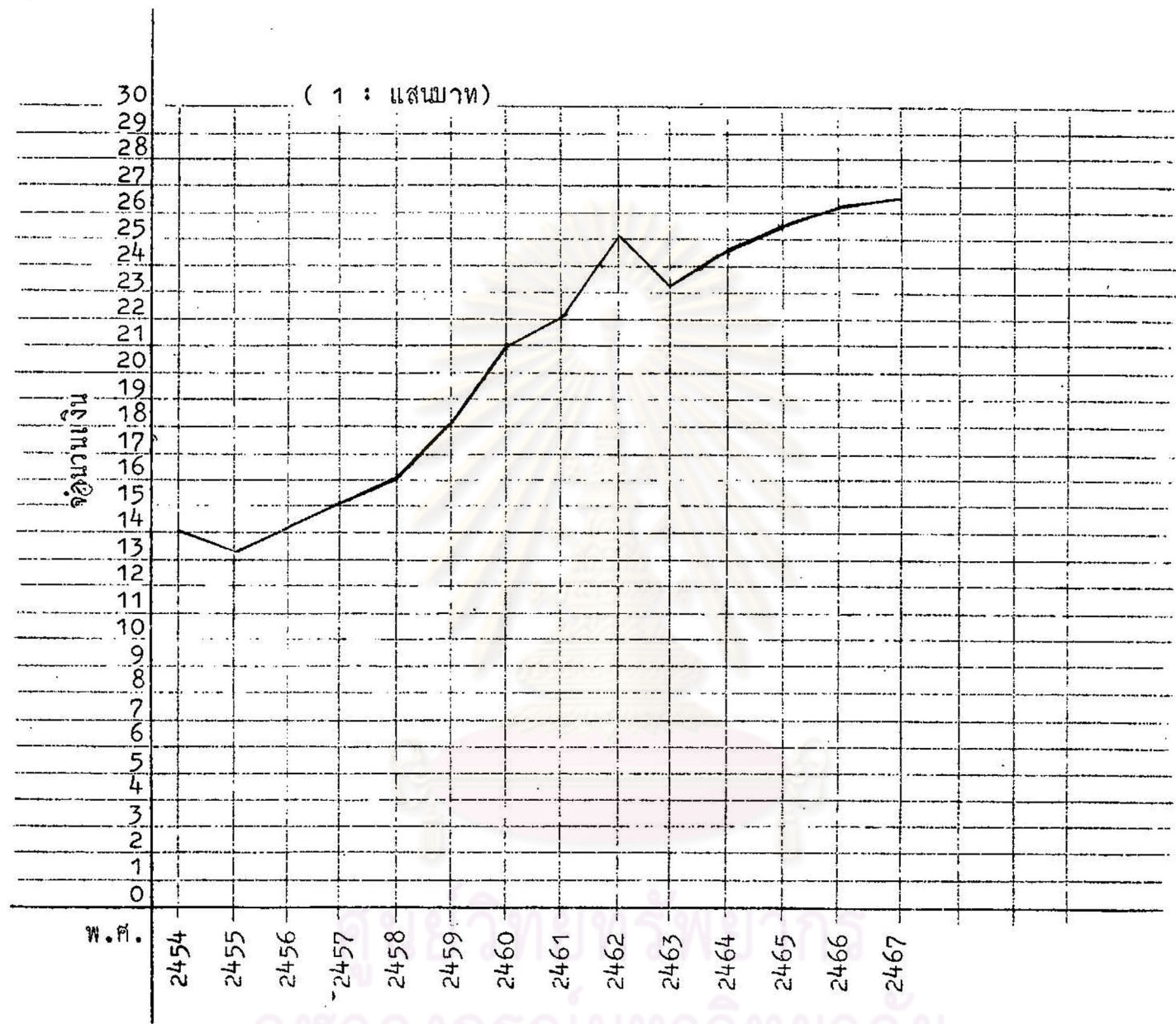
ปี พ.ศ.	งบประมาณที่กระทรวงธรรมการได้รับ ² (บาท)
2454	1,362,950
2455	1,346,218
2456	1,422,196

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ศ.1/20, เบ็ดเสร็จ กระทรวงศึกษาธิการ, 14 – 144.

² รอง ศยามานนท์, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ, หน้า 176 – 177.

ปี พ.ศ.	งบประมาณที่กระทรวงธรรมการได้รับ (บาท)
2457	1,492,452
2458	1,575,878
2459	1,849,612
2460	2,101,717
2461	2,191,369.73
2462	2,497,388.91
2463	2,335,251.39
2464	2,430,376
2465	2,527,634.89
2466	2,608,892
2467	2,642,160

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 2 รายจ่ายแผ่นดินในงบประมาณของกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2454 - 2467
ที่มา ตัวเลขงบประมาณ จาก รอง ศยามานนท์, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ,
 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2495), หน้า 176-177

ตารางที่ 37. รายจ่ายแผ่นดินในงบประมาณปกติ พ.ศ.2454 - 2458 (ล้านบาท)

กระทรวง	2454	2455	2456	2457	2458	คิดเป็น ร้อยละ
ดลาโหม	11.2	11.3	11.6	12.3	12.9	25.59
ทหารเรือ	3.7	3.7	3.9	4.0	3.9	8.28
การต่างประเทศ	0.9	1.0	1.0	1.0	1.3	2.24
พระคลังมหาสมบัติ	3.3	3.2	3.1	5.7	5.6	9.02
มหาดไทย	11.3	11.3	11.4	6.6	6.9	20.50
นครบาล	4.8	5.3	4.9	7.4	8.0	13.12
ยุติธรรม	2.3	2.3	2.4	2.5	2.6	5.22
ธรรมการ	1.3	1.3	1.5	1.7	1.8	3.28
คมนาคม	3.8	4.3	4.6	5.0	5.0	9.79
เกษตรราชการ	1.7	1.1	1.0	1.2	1.8	2.93

ที่มา แนงนอย คิตติรานนท์ เรื่องเดิม หน้า 183 คัดแปลงมาจาก

Ministry of Finance, Report of the Financial advisor on the budget of the Kingdom of Siam for the year B.E.2468 (1925-26), p. 60 - 61.

ตารางที่ 38. กระจายแผ่นดินในงบประมาณปกติ พ.ศ.2459 - 2468(ล้านบาท)

กระทรวง	2459	2460	2461	2462	2463	2464	2465	2466	2467	2468	คิดเป็น ร้อยละ
กลาโหม	13.2	15.5	13.5	14.6	16.0	15.5	15.6	16.2	16.8	17.4	23.63
ทหารเรือ	4.1	4.2	4.7	5.1	5.4	4.6	5.0	4.9	5.0	4.8	7.33
การต่างประเทศ	1.1	1.1	1.2	1.5	1.5	1.7	1.5	1.7	1.7	1.6	2.23
พระคลังมหาสมบัติ	6.3	6.8	6.3	7.0	6.9	6.3	6.2	6.4	6.7	6.5	10.01
มหาดไทย	5.5	5.5	5.7	6.2	6.0	5.4	5.4	14.4	14.9	14.5	12.78
นครบาล	9.1	9.4	9.4	11.2	12.0	10.9	10.3	—	—	—	15.80
ยุติธรรม	3.2	3.3	3.4	3.5	3.7	3.7	3.8	5.0	5.1	5.1	6.09
กรรมการ (ศึกษา- วิชาการ)	2.0	2.1	2.1	2.4	2.3	2.3	2.5	2.6	2.6	2.7	3.61
คมนาคม	5.6	6.3	8.0	8.4	9.1	9.9	10.8	13.3	11.0	11.4	14.06
เกษตรราชการ	2.0	1.9	1.9	2.3	2.5	3.2	3.5	3.6	4.1	4.0	4.41

ที่มา งบประมาณ ตีพิมพ์ในหนังสือ, เรื่องเสริม, หน้า 224.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.3.2 ค่าเล่าเรียน กระทรวงธรรมการเริ่มมีนโยบายในการเก็บเงินค่าเล่าเรียนเมื่อปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระองค์ทรงมีพระราชหัตถเลขา พระราชทานแก่เจ้าพระยาวิชิทวงศ์ฤทธิไกร ดังข้อความว่า

" . . . ควรจะคิดการเล่าเรียนของชาติเพิ่มขึ้นจากหาคนทำราชการ การที่ออกเงินแผ่นดินสอนคนทั้งชาติให้มีความรู้ดี มันก็เหลือที่จะทำได้ มันต้องเป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่จะบังคับให้คนทั้งชาติออกเงินค่าใช้จ่ายในการเล่าเรียนเป็นพื้นอยู่แล้ว . . . และ . . . กระทรวงธรรมการจะหาวิธีการเลี้ยงตัวเอง โดยเก็บเงินค่าเล่าเรียน . . . 1

พอถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การเก็บค่าเล่าเรียนก็ยังคงกระทำอยู่ในการศึกษาระดับสูง คือ ประถมและมัธยมศึกษา โดยกระทรวงธรรมการได้มีระเบียบการของกระทรวงออกมา เรื่องการเก็บเงินค่าเล่าเรียนของโรงเรียนรัฐบาลในกรุงเทพฯ และเงินค่าเล่าเรียนโรงเรียนรัฐบาลหัวเมือง โดยกำหนดอัตราการเก็บเงินในแต่ละชั้นเรียนเอาไว้ ซึ่งแต่ละโรงเรียนมีอัตราเก็บเงินแตกต่างกันบ้างในระบอบรัชกาล แต่ต่อมาในช่วงปลายรัชกาล จึงไม่ค่อยแตกต่างกันทั้งนี้เนื่องจากความนิยมในโรงเรียนต่าง ๆ ไม่เท่ากัน ส่วนโรงเรียนของเอกชน ก็มีการเก็บเงินค่าเล่าเรียนในการเลี้ยงตัวเองและรัฐบาลอุดหนุนบ้างพอควร²

3.3.3 เงินศึกษาฟรี เงินนี้เกิดจากพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 มีไว้เป็นยอกเงินสำหรับโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา แต่เป็นเงินที่มีวัตถุประสงค์สำหรับใช้จ่ายในการจัดตั้งและดำรงอยู่ของโรงเรียนประชาบาล (ประถมศึกษา)

¹ วุฒิชัย มูลศิลป์, "นโยบายการจัดการศึกษาของไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," หน้า 129.

² จีระพันธุ์ พูลพัฒน์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 87.

เงินนี้เก็บจากชายฉกรรจ์อายุ 18 ปี ถึง 60 ปี โดยมีอุปราชมณฑล สมุหเทศาภิบาลเป็นผู้วางระเบียบ เมื่อกำหนดผู้ใหญ่ว่านในท้องที่เห็นควยแล้วอัครการเก็บอย่างต่ำ 1 บาท อย่างสูง 3 บาท การเก็บเก็บตามอัตราที่ตั้งขึ้นในแต่ละท้องถิ่นและภายในระยะเวลาที่อุปราชหรือสมุหเทศาภิบาลจะกำหนดขึ้น ทั้งนี้ควยความเห็นชอบของกระทรวงศึกษาธิการ (เงินศึกษาพลีนี้เริ่มเก็บตั้งแต่ พ.ศ.2465 จนถึง พ.ศ.2473 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 จึงทรงมีพระบรมราชโองการให้ยกเลิกเก็บเงินศึกษาพลีเสีย เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจของประเทศตกต่ำ ประชาชนยากจน และได้พระราชทานเงินจากท้องพระคลังชดเชยเป็นเงินถึง 3 ล้านบาท) เงินศึกษาพลีที่เก็บได้สูงในปีนั้น ๆ เพราะประชาชนยังไม่ทราบว่าโทษที่จะได้รับจากการชดเชยจะหนักเบาเพียงไร ต่อมาเห็นว่าโทษไม่รุนแรงจึงได้มีการหลีกเลี่ยงกันมาก มณฑลที่เก็บเงินศึกษาพลีได้น้อย อาทิ เช่น กรุงเทพฯ อยุธยา นครราชสีมา ราชบุรี เก็บได้ต่ำกว่ามณฑลอื่นนอก ดังยอดเงินศึกษาพลีที่เก็บได้แต่ละปี¹ มีดังนี้

ปี พ.ศ.	เก็บได้ร้อยละ
2465	73.53
2466	67.79
2467	64.81
2468	63.04

เรื่องเงินนี้ กระทรวงศึกษาธิการต้องเฉลี่ยเงินที่ได้มาทุกปีแทนที่จะตั้งเงินก้อนให้ครู เช่น ปกติก็ได้ควยอัตราที่ต่ำกว่า เอาเศษที่เหลือไปเจือจานครูที่จ้างเพิ่ม ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้เดินทางไปโดยไม่ได้อะไรจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติมาพอเพียง²

¹ จารุวรรณ ไวยเจตน, เรื่องเดียวกัน, หน้า 122.

² พระราชวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, เจ็กรอยอายุ (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2512), หน้า 79.

3.3.4 เงินรายได้จากทางอื่น ๆ เช่น เงินบริจาคและเงินเรียไ
เงินรายได้พิเศษที่ทางโรงเรียนจัดหาเอง เช่น งานปีของโรงเรียน เงินช่วยเหลือจาก
หน่วยงานหรือมูลนิธิ เงินผลประโยชน์ เช่น เงินผลประโยชน์จากทรัพย์สินของสถานศึกษา
เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นต้น

ปัญหาเรื่องการเงินที่เกี่ยวกับนโยบายการจัดการศึกษา¹ ทั้งที่กระทรวงศึกษา
มีรายได้จากงบประมาณแผ่นดินน้อยอยู่แล้ว (ดูได้จากตารางที่ 37, 38) ยังได้รับความ
กระทบกระเทือนจากภาวะเศรษฐกิจของประเทศตกต่ำลงใน พ.ศ.2466 เป็นต้นมา อีกด้วย
แม้แต่องค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีพระราชภาระมากมายกับกิจการเสือป่า
และลูกเสือ ณ พระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม การควบคุมพระนครและการประชุม
เสนาบดีในระยะหลังตกอยู่กับสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา
ด้วยเหตุนี้จึงทำให้กิจการค่านการศึกษาห่างเหินจากพระบรมราชวินิจฉัยไม่เหมือนเมื่อครั้ง
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ พระบรมราชชนก นอกจากนี้ในระยะหลังเจ้าพระยา
ธรรมศักดิ์มนตรีก็มีใคร่ร่วมในกิจการใกล้ชิดกับกิจการเสือป่า ถึงกับทำให้รัชกาลที่ 6 ทรงมี
พระราชหัตถเลขาคัดพ้อกับพระยาไพศาลศิลปศาสตร์ (ริน ศยามานนท์) ด้วยว่า

. . . กระทรวงศึกษาธิการไม่แลเห็นคุณประโยชน์ที่นักเรียนมหาวิทยาลัยได้รับ
ในทางเสือป่านั้น มีมากเพียงพอที่จะคุ้มกับการเสียเวลาในทางเล่าเรียน ข้อนี้ปรากฏ
โดยคำพูดของเสนาบดีกับเจ้าพระยารามราฆพ ไม่ใช่พูดตรง ๆ เช่นนั้น แค่นี้พอ
เข้าใจได้ . . .¹

¹ คณะอักษรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ศาสตราจารย์, หนังสือที่ระลึก
งานศาสตราจารย์ 9 กันยายน 2515, หน้า 52 (พระราชหัตถเลขาถึงพระยาไพศาล
ศิลปศาสตร์ ลงวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2467).

ด้วยเหตุนี้งบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการในระยะหลัง ๆ จึงไม่มีเพิ่มสูง
 ปรคจกระทรวงอื่น ๆ หรือกิจการอื่น ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงสนพระทัย อาทิ เช่น กิจการเสือป่า หรือคุลิตชานี

4. ปัญหา อุปสรรค และการแก้ไขการจัดการศึกษาทางคานมัธยมศึกษา ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในช่วงเวลาที่ดำเนินการจัดการศึกษานับแต่ปี พ.ศ. 2453 ถึงปี พ.ศ. 2468
 เป็นเวลา 15 ปี นับว่าเป็นระยะเวลาไม่นานนัก สำหรับงานที่เรียกว่าการพัฒนาการศึกษา
 หรือการปฏิรูปการศึกษา แต่อย่างไรก็ตามการศึกษาระดับมัธยมศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระ
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้วางแนวทางในการพัฒนาการศึกษาไว้ด้วยความคึกคักของนักการศึกษา
 ที่มีความรอบคอบ และเห็นการณ์ไกลพอควร ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นถึงนโยบายการจัด
 การศึกษาซึ่งเป็นความคิดริเริ่มของเสนาบดีกระทรวงธรรมการสองท่าน คือเจ้าพระยา-
 พระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) และเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนัน
 เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ทั้งสองท่านนั้นเป็นผู้มีประสบการณ์ทางการศึกษามาจากต่างประเทศ
 ท่านทั้งสองได้มองเห็นว่าการจัดการศึกษาที่สมควรเร่งรัดมี 2 ประการคือ ประการแรกได้แก่
 การจัดการศึกษาวิชาชีพให้แก่ประชาชนเพื่อเพิ่มพูนรายได้ให้แก่ประเทศ พร้อมทั้งเพื่อความ
 อยู่ดีกินดีของประชาชน ประการที่สองคือการศึกษที่เปิดโอกาสให้คนส่วนใหญ่ของประเทศ
 ได้ศึกษาโดยทั่วหน้ากัน โดยรัฐได้ออกกฎหมายบังคับที่เรียกว่า "พระราชบัญญัติประถมศึกษา"
 และการจัดการศึกษาที่สูงกว่าระดับประถมศึกษา เพื่อสนองความต้องการตามแต่อัคภพของ
 ประชาชนที่มีความพร้อมทั้งทางคานสติปัญญาและกำลังทรัพย์ที่จะสามารถศึกษาต่อไป โครงการ
 จัดโรงเรียนมัธยมศึกษาตัวอย่างประจำมณฑลและจังหวัด และการพัฒนาอุดมศึกษาในระดับ
 มหาวิทยาลัยได้เกิดขึ้นกรบองคในรัชกาลนี้ แต่อย่างไรก็ตามที่ กระบวนการจัดการศึกษา
จำต้องสัมพันธ์กับระบบสังคมการเมือง และเศรษฐกิจของประเทศ องค์ประกอบเหล่านี้
 เป็นส่วนเสริมในองานการจัดการศึกษามีประสิทธิภาพ ฉะนั้นยอมเป็นกฎธรรมชาติที่การจัดการศึกษา
 จะต้องมีปัญหาอุปสรรคนานาประการ ดังต่อไปนี้

4.1 ปัญหาในเรื่องงบประมาณ

ปัญหาเรื่องงบประมาณในการจัดการศึกษา มีมานับตั้งแต่ต้นรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีผู้ได้ศึกษาแล้วคือ พร เพ็ญ อันตระกูล ได้แสดงให้เห็นว่างบประมาณรายจ่ายโดยเฉลี่ยตั้งแต่ปี พ.ศ.2453 - 2468 การใช้จ่ายงบประมาณแผ่นดินในด้านการศึกษาคงอยู่ในอันดับที่ 8 ซึ่งเป็นอันดับรองสุดท้ายของงบประมาณในการดำเนินกิจการต่าง ๆ ของประเทศ ดังตารางที่ 39

ตารางที่ 39. จัดลำดับความสำคัญของกิจการต่าง ๆ ในงบประมาณรายจ่าย โดยเฉลี่ย ตั้งแต่ปี พ.ศ.2453 - 2468

ลำดับที่-	กิจการที่ใช้จ่าย	คิดเป็นร้อยละ
1	การป้องกันประเทศ	24.3
2	การปกครอง	12.3
3	การคมนาคม	9.3
4	การรักษาความสงบภายใน	7.9
5	การจัดเก็บภาษี	6.6
6	กิจการยุติธรรม	4.7
7	การเกษตรกรรม	3.2
8	การศึกษา	2.6
9	การพาณิชย์	1.1

ที่มา พร เพ็ญ อันตระกูล, "การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (2453 - 2468)" (ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, 2517), หน้า 57.

จากตารางนี้จะพบว่าการจัดสรรงบประมาณของรัฐบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ความสำคัญแก่กิจการด้านการศึกษาอยู่ในอันดับรองสุดท้าย คือเพียงร้อยละ 2.6 ของงบประมาณแผ่นดิน ถ้าหากจะพิจารณาถึงสถานการณ์ทางการคลังของประเทศในช่วงนั้น ก็น่าจะทำให้ความสนใจฝ่ายกระทรวงการคลัง เพราะประเทศยังอยู่ในสถานะที่มีการพัฒนาในด้านอื่นที่เร่งด่วน คือ การป้องกันประเทศ การปกครอง การคมนาคม การรักษาความสงบภายใน ฯลฯ ประกอบกับงบประมาณส่วนมากจะได้จากเงินภาษีอากร สิ่งหนึ่งที่ผูกมัดให้เก็บภาษีได้น้อย คือสนธิสัญญาเบาริงซึ่งจำกัดการเก็บภาษีสินค้าจากต่างประเทศได้ไม่เกินร้อยละ 3 ภายในบ้านเมืองยิ่งซ้ำร้ายประสบอุทกภัยในปีมะเส็ง และเกิดฝนแล้งติดต่อกันอีกถึง 3 ปี ดังกล่าวแล้วข้างต้น เหตุการณ์ภายนอกประเทศก็มีอีกเรื่องคือ เป็นระยะเวลาที่เกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 คือปี พ.ศ. 2457 - 2461 เมืองไทยได้เข้าร่วมสงครามโลกครั้งนี้ด้วยถึงแม้จะไม่ได้เข้าร่วมเมื่อใกล้จะสิ้นสุดสงครามโลกแล้วก็ตาม แต่ในระยะเวลาของการเกิดสงครามโลก ประเทศต่าง ๆ ย่อมได้รับผลกระทบกระเทือนด้วยไม่มากก็น้อย เมืองไทยก็เช่นกันได้รับผลกระทบกระเทือนบ้างก็ถือ ทำให้งบประมาณแผ่นดินต้องหุ้มนำไปในทางด้านกิจการป้องกันประเทศเป็นอันดับแรก ดังตารางข้างต้น ถึงแม้สงครามนี้จะอยู่ห่างไกล การเตรียมพร้อมย่อมเป็นสิ่งที่ดี

อีกประการหนึ่งกระทรวงธรรมการหรือกระทรวงศึกษาธิการนี้ เป็นกระทรวงที่รัฐให้ความสำคัญน้อยมากคือ รัฐบาลไม่กล้าลงทุนทางด้านการศึกษามากนัก กล่าวว่าจะเป็นการสิ้นเปลืองงบประมาณแผ่นดินซึ่งกระเบียดกระเสียยนอยู่แล้ว จึงทำให้งบประมาณเพื่อการศึกษาน้อยเกินไป ทั้ง ๆ ที่กระทรวงธรรมการได้วางโครงการจะผลิตคนทั่วประเทศให้มีการศึกษาและวิชาชีพ

ยิ่งทางด้านวิชาชีพด้วยแล้วถือได้ว่าล้มเหลว เหตุที่ล้มเหลวเพราะตลาดแรงงานอยู่ในกำมือของคนต่างชาติเสียมาก เช่น ชาวจีนเป็นเจ้าของโรงสีข้าวเสียเป็นส่วนใหญ่ ชาวยุโรปเข้าควบคุมกิจการโรงเลื่อยและกิจการเหมืองแร่ไว้เกือบทั้งหมด พ่อค้าที่ค้าขายในกรุงเทพฯ ก็ตกอยู่ในกำมือของพ่อค้าชาวจีน ชาวยุโรป และชาวอินเดีย รวมทั้งเป็นผู้ทำการติดต่อในกานสินค้าเข้าและสินค้าออก ตัวเลขมีดังนี้ " . . . การค้าในกรุงเทพฯ นั้น 26 %

อยู่ในความควบคุมของบริษัทอังกฤษ และ 62 % อยู่ในมือของชาวจีน . . ."¹

จากตัวเลขนี้จะเห็นได้ว่า เมื่อทางราชการผลิตช่างฝีมือแรงงานออกมาแล้ว ช่างคนนั้นก็มุ่งหมายที่จะเข้ารับราชการ ถ้าทางราชการไม่มีอัตรารับ ช่างนั้นก็ไม่มีงานทำ เพราะอุปสรรคการถือพวกถือพงษ์ของคนต่างก้าว และอุปนิสัยของคนไทยที่ถูกพันกับราชการ แม้แต่หน่วยราชการก็ยังไม่เอื้อเฟื้อในนโยบายนี้ด้วย โดยจะเห็นได้จากการปฏิเสธของ กระทรวงมุรชาธร ที่ไม่ยอมส่งงานจ้างเหมาะให้แก่โรงเรียนเพาะช่างให้ได้รับจ้างหรือ ประกวดราคาจ้างทำงานของกระทรวงมุรชาธรบ้าง โดยกระทรวงมุรชาธรร่างว่าราคา ของโรงเรียนสูงไป² ซึ่งไม่น่าจะเป็นเช่นนั้น เพราะภาคปฏิบัตินั้นได้ ยิงเป็นส่วนเสริมให้ การเรียนภาคทฤษฎีได้ดียิ่งขึ้นในโรงเรียน

งบประมาณของกระทรวงธรรมการนี้ แม่สมเด็จพระราชบิดากรมหลวงสงขลานครินทร์ ก็ได้ทรงมีลายพระหัตถ์ว่า ประเทศสยามยังจ่ายเงินสำหรับการศึกษาน้อยนัก³ หรือถ้าจะดู รายงานของที่ปรึกษากระทรวงธรรมการ (นายคัมภีร์ ขอนสั่น) ได้เขียนรายงานไว้ใน รายงานกระทรวงธรรมการประจำปี พ.ศ.2462 โดยชี้แจงให้เห็นว่าเมืองไทยจ่ายเงิน ต่อรายหัวเด็กไทยก็ยเด็กอังกฤษในสมัยเดียวกันแล้ว แตกต่างกันมาก ดังความตอนหนึ่งว่า

¹ พร เพ็ญ อันตระกูล, เรื่องเดิม, หน้า 52.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 7, ศ.4/79, หนังสือพระองค์เจ้า วิบูลย์สวัสดิวงศ์ ถึงอำมาตย์ตรีพระเสน่หาจนพากษ์, ลงวันที่ 23 เมษายน 2475.

³ ประวัติกรู 16 มกราคม 2510 "สมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช," หน้า 25, ถัดจากลายพระหัตถ์ถึงนายขุนไ้ แม่นมาศ.

. . . เงินที่จ่ายสำหรับแผนกนี้¹ 1,031,089 บาท ถ้าคิดแต่จำนวนนักเรียนที่อยู่ในโรงเรียนรัฐบาล 49,598 คน คิดเฉลี่ยค่าเล่าเรียนปีหนึ่งคนละ 20.79 บาท ถ้าเทียบกับปีที่แล้วคือคนละ 20.84 บาท ถ้ารวมนักเรียนโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนประชาบาลได้จำนวนนักเรียน 170,052 คน คิดเฉลี่ยค่าใช้จ่ายของรัฐบาลราวคนละ 6.06 บาท ค่าใช้จ่ายในประเทศอังกฤษ . . . โภคเฉลี่ยราวคนละ 100 บาท. . .¹

ในปีต่อมา ที่ปรึกษาท่านเดียวกันนี้ ได้กล่าวไว้ในรายงานอีกฉบับ ความว่า

. . . สรุปฐานะการเงินแห่งการศึกษา ฝ่ายโรงเรียนรัฐบาลในเวลานี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าจำเป็นต้องรีบแก้ไข ถ้าปล่อยเอาไว้จะไม่เป็นเพียงแต่ขยายการศึกษาอย่างจริงจังไม่ได้เท่านั้นแต่จะเป็นการถอยหลังก็เป็นได้ . . . บัดนี้ประเทศที่เจริญแล้วยอมเอาใจใส่บำรุงการศึกษายิ่งขึ้น ลงทุนรอนมากขึ้นตามกัน ประเทศสยามจะไม่ทำเช่นนั้นอยู่ประเทศเดียวได้หรือ . . .²

การที่ที่ปรึกษาได้สรุปฐานะการเงินในรายงานแต่ละปีเช่นนี้ พอจะตีความได้ว่างบประมาณกระทรวงธรรมการที่ไคน้อยนี้มีใช้เพราะรายได้ของแผ่นดินน้อย แต่เป็นเพราะที่ประชุมเสนาบดี ซึ่งมีองค์พระมหากษัตริย์และเสนาบดีทุกกระทรวงต่างไม่ไ้มองเห็นความสำคัญองงานทางด้านการศึกษาที่จะมีผลต่อประเทศชาติให้เท่าเทียมกับกิจการด้านอื่น ๆ จึงได้พยายามเน้นให้คณะผู้บริหารได้ลงทุนเอาใจใส่บำรุงการศึกษาให้มากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม คำเรียกร้องต่าง ๆ ก็คงเป็นหมิ่นอยู่นั่นเอง งบประมาณการศึกษาของชาตินี้ถ้าจะนำไปเปรียบเทียบ กับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปี พ.ศ.2446 จะปรากฏว่า งบประมาณด้านการศึกษาได้รับถึงร้อยละ 3.34³ ของงบประมาณแผ่นดิน ซึ่งรัชสมัยนี้กลับเฉลี่ยร้อยละ 2.26

¹ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ, ฉบับที่ 12 พ.ศ.2462, หน้าพิเศษ ข.

² กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ, ฉบับที่ 13 พ.ศ.2463, หน้า 1.

³ วุฒิชัย มูลศิลป์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 144.

ของงบประมาณแผ่นดิน ซึ่งน้อยกว่ากันถึง 1.08 % ทั้ง ๆ ที่มีภัยคุกคามของระบบอาณานิคม
 ของชาติตะวันตกในรัชกาลก่อนรุนแรงกว่า ส่วนในรัชกาลที่ 6 นี้เป็นระยะที่ปลอดจากภัยระบบ
 อาณานิคม ถึงแม้จะมีก็เป็นภัยที่เกิดไกลแค้น อาทิ เช่น ภัยจากสงครามโลกครั้งที่ 1
 งบประมาณที่ใช้จ่ายมาใช้ในการศึกษานี้ เมื่อได้รับน้อยมากนี้เองจึงส่งผลต่อการศึกษา
 ถึงข้อความที่ว่า

. . . ความบกพร่องแห่งการศึกษาของเราในเวลานี้ บกพร่องมากที่สุดทั้ง
 quantity (ปริมาณ) และ quality (คุณภาพ) เมื่อเทียบกับประเทศใกล้เคียง
 ที่มีสามะโนครวัคล้ายคลึงกัน เช่น ฟิลิปโปน และพม่า ย่อมปรากฏว่าของเราจัดการ
 ใ้คนน้อยและล่าช้าหลังเขามาก เป็นเพราะเราลงทุนน้อย การจัดการของเราไม่แพงกว่า
 ของเขา มีแต่จะถูกกว่า . . .¹

กับอีกข้อความหนึ่งว่า . . . การศึกษาสำหรับประเทศสยามยังล่าช้าอยู่มาก
 จำต้องรีบรัดจัดการศึกษาให้เทียบส่วนพอสมควรกับนานาประเทศที่เจริญ การรื้อร
 ื้อไปเป็นนิคแนและจะให้ผลเป็นการเสียหายในภายหน้า ทั้งจะเป็นสิ่งหนึ่งซึ่งยุคหน้า
 จะโทษยุคนี้ว่าปล่อยปละละเลยไว้ การศึกษาซึ่งเป็นส่วนรัฐบาลจัดทำอยู่แล้วก็ค
 ือตั้งโรงเรียนตัวอย่างทั้งประจำมณฑลประจำจังหวัด และตลอดถึงประจำอำเภอเป็นที่สุด
 แต่ก็ยังไม่ครบเพราะเหตุว่าตามสัมพันธการศึกษากำหนดไว้ถึง 31 ปี ได้เริ่มจัดการมาตาม
 สัมพันธเพียง 6 ปีเท่านั้น ถ้าไ้ครั้นเวลาเข้ามาอีกเท่าใดก็จะเป็นอันครบได้เร็วเท่านั้น
 การมีโรงเรียนตัวอย่างของรัฐบาลเพียงประปราย ก็เปรียบเหมือนดอกไม้ในลวดลายแห่ง
 ี่นั้น . . .²

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2435 - 2507,
 หน้า 274.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 274 - 275.

จากข้อความข้างต้นนี้ ทำให้เห็นว่างบประมาณการศึกษา เป็นอุปสรรคร่วมอยู่ด้วย ยกตัวอย่างหนึ่งที่ทำให้มองเห็นภาพได้ชัดเจน ถึงข้อความที่ระบุไว้ในรายงานกระทรวง การศึกษา ฉบับที่ 6 พ.ศ.2456 คือการจัดการศึกษาในมณฑลกรุงเทพฯ ได้ระบุไว้ว่า รัฐบาลได้อุดหนุนโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา เป็นยอดเงินทั้งสิ้น 1,616 บาท 61 สตางค์¹ คือนักเรียนมัธยมตอนต้น ชาย 327 คน หญิง 3 คน ครู 16 คน

นักเรียนมัธยมตอนปลาย ชาย 3 คน หญิง - คน ครู 2 คน
รวมนักเรียนมัธยมศึกษา ชาย 330 คน หญิง 3 คน ครู 18 คน

จากตัวเลขข้างต้นจะพบว่ายอดนักเรียน 333 คน ครูสอนระดับมัธยมรวม 18 คน ถ้านำมาเฉลี่ยต่อรายหัวนักเรียนในหนึ่งปีจะเท่ากับเด็กหนึ่งคน รัฐบาลค่าใช้จ่าย 4 บาท 85 สตางค์ ถ้านำมาคำนวณยอดเงินกับครูโดยเฉลี่ยกับยอดเงินโดยมิได้หักค่าวัสดุอุปกรณ์ ค่าใช้สอย ค่าตอบแทน เป็นเพียงเงินเดือนครู จะตกครูคนหนึ่งได้รับ 89.81 บาทต่อปี ซึ่งนับว่าค่าเนื้องานไปไม่ไค้แน่ แต่ในทางท้องถิ่นของหายออกเงินอื่น ๆ ช่วยด้วย อีกทั้งเรียไร และบุญอุปการะ อีกข้อความ คือ

. . . ปัญหาสำคัญในการศึกษา . . . ทางการศึกษาจะต้องคัดลึนใจแต่เบื้องต้นนั้น อยู่ที่ว่าจจะจัด "แผนเส้นราย" หรือ "แผนเส้นตั้ง" ความเร่งร้อนที่ต้องการคนเข้ารับราชการในตำแหน่งสำคัญ และในงานเทคนิค ซึ่งประเทศจึคใหม่จะจ้องรับจ้้า กับความรักสงบของประชาชนทั่วไปสนับสนุนให้ใช้แบบเส้นตั้ง แต่วิทยาลัยและโรงเรียนอุดมศึกษาจึคได้แพงทั้งจต้องจึคฐานรับให้แข็งแรง คือมีโรงเรียนประถมมัธยมเลี้ยงเพียงหอ การเงินซึ่งอัครคคอยู่มากเข้ามาหักล้างให้จึคไปในทางเส้นราย พร้อมค้วยคคิที่ว่า "ไม่ต้องบั้นเทวดาค้ได้ เมื่อยกมนุษย์ขึ้นทั้งกะบิ ก็ได้เทวดาเอง" คำคคลึนจึงเป็นไปในทางเลือกจึคแผนเส้นรายให้ค้รูปเป็นการศึกษาชาติที่เรียกว้า National Education . . . ในเรื่องการเงินอัครคค กวรจะกล่าวในที่นี้ว่า งบประมาณกระทรวงการ

¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ศ.1/20, รายงานกระทรวง การศึกษา, ฉบับที่ 6 พ.ศ.2456, หน้า 51.

ในศกที่ไซพระราชบัญญัติประถมศึกษา¹ ฝั่งกระทรวงเป็นเงิน 2,380,989 บาท เท่านั้น (จาก Statistical Year Book) ประเทศใกล้เคียงที่ขนาดปานกัน เช่น พม่า และฟิลิปปินส์ ในสมัยเดียวกันเขาลงทุนการศึกษากว่า 3 เท่าของเรา ทั้งนี้ก็เพราะ เขาไม่ต้องมีกองทัพมหึมา . . .¹

และอีกข้อความหนึ่งที่พระยาไพศาลศิลปศาสตร์ ไถ่กรายถวายบังคม พอที่จะเป็นเหตุ เป็นผลในเรื่องงบประมาณ คือ

. . . เรื่องเงินเป็นข้อติดขัดของกรมศึกษาธิการยิ่งกว่าอื่น ๆ ราชการได้ทวีขึ้น แต่งบประมาณซึ่งค่าอยู่แล้วนั้น ใน 3 ปีที่แล้วมานี้มีแต่คงที่และลดลง จะโทษคลังก็ไม่ได้ เพราะเจ้าของเงิน ถ้าผู้ขอไม่อาจสำแดงให้เห็นชัดได้ว่าจะทำประโยชน์ และทั้งไม่มีเกร็ดคิดที่จะให้เชื่อแล้ว ก็ให้ไม่ได้เป็นธรรมดา

ทุนรอนที่ต้องการ ในการจัดการศึกษาของบ้านเมืองนี้แบ่งเป็น 2 ประเภท คือที่จ่ายประจำ เช่น เงินเดือนและค่าใช้สอยต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งควรเป็นเงินในงบประมาณรัฐบาล ทั้งสิ้นประเภทหนึ่ง กับเงินการจร เช่น การสร้างถาวรวัตถุ ใดแก่สร้างโรงเรียน เงินทุนสำหรับให้เกิดประโยชน์เลี้ยงโรงเรียนให้มั่นคงไม่มีเวลาล้มชวน เงินทุนเล่าเรียน สำหรับอุทิศทุนคนฉลาด คนอนาถา เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งควรเป็นเงินรัฐบาลอุทิศแต่พอสมควร นอกนั้นเป็นเงินการกุศลที่มีผู้ให้มัน ซึ่งรัฐบาลเป็นผู้จัดการและรักษาให้สำเร็จ และเป็นไปตามเจตนาของผู้ให้ . . . ในประเภทที่ 2 นี้ การปลูกสร้างโรงเรียน เป็นการควน และจำเป็นอย่างยิ่งในการขยายการศึกษา โรงเรียนใหญ่ที่ระโหถาน จัดได้ถูกกว่าและสะดวกกว่าโรงเรียนย่อยเล็ก ๆ ในเวลานี้จำนวนนักเรียนทวีขึ้นเร็วกว่ากำลังสำหรับขยายสถานที่ไว้รับนักเรียนเข้า ถ้าได้มีการปลูกสร้างขยายโรงเรียนที่เหมาะสม ๆ

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, ความเรียงเรื่องต่าง ๆ ของ "ครูเทพ", "การศึกษาชาติ", อนุสรณ์ในงานศพนายครรรจิต เทพหัสดิน ณ อยุธยา, ณ วัดธาตุทอง 18 มกราคม 2514 (พระนคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2514), หน้า 166.

จัดให้เป็นโรงเรียนใหญ่ระโหฤทานได้แล้ว จะเป็นสง่างามและเป็นความเจริญรุ่งเรือง
แก่บ้านเมืองมาก ข้าพระพุทธเจ้าก็คิดว่าเกล้าว่า โรงเรียนเทพศิรินทร์แห่งหนึ่ง
ซึ่งเป็นโรงเรียนมัธยมพิเศษมีคนนิยมมาก เวลานี้มีนักเรียน 392 คน ตั้งสอนกระจัด
กระจายอยู่ตามศาลาเล็ก ๆ ค่ายเด็กที่มาจรถือขอเข้าแต่ยังรับไว้ไม่ได้ เพราะไม่มีที่
จะเบียดเสียดให้ยังมีอยู่มากเสมอไม่ได้ขาด โรงเรียนนี้สำหรับเลี้ยงโรงเรียนอุดมศึกษา
ทั้งหลายเป็นสำคัญอยู่แห่งหนึ่ง ถ้าได้ปลูกขึ้นอีกหลังหนึ่งในที่ตรงข้าม คือค่านี้อย่าง
สนามวัดเทพศิรินทร์ ให้รับกันเป็นคู่กันกับตึกโรงเรียนค่านเหนือ แล้ววงถนนจากประตูวัด
เข้าโบสถ์เสียใหม่ใหญ่เป็นซอกอกมากขึ้น สนามจะได้เป็น 4 เหลี่ยมเป็นที่เล่นของ
นักเรียนได้สะดวก เชื่อว่าเกล้าว่านักเรียนจะเต็มทันที และจะเป็นโรงเรียนอย่าง
ระโหฤทานใดแห่งหนึ่ง ค่าปลูกสร้างคงจะถึง 90000 บาท จึงจะสมกับหลังเก่า

โรงเรียนราชบูรณะ นักเรียนก็ยกเยียดกันเต็มที่ แต่ได้ทราบเกล้า ๆ ว่า วัดกัลยา
จะหาทุนทำให้อีกในเร็ว ๆ นี้

ยังโรงเรียนประถมอื่น ๆ อีกมาก เช่น โรงเรียนวัดพระเชตุพน, โรงเรียนวัด
มหรธพาราม, โรงเรียนวัดมหาพฤฒาราม เป็นต้น ที่อาจขยายให้เป็นโรงเรียนใหญ่
ระโหฤทานสำหรับชั้นประถมได้ แต่เมื่อธรรมเนียมที่ให้เงินปลูกสร้างโรงเรียนสู้สร้างขึ้นแล้ว
คิดค่าเกล้า ๆ ว่า คงมีพ่อค้าราษฎรพากันเห็นอันสงฆ์ในการสร้างศาลาธรรมทานเช่นนี้
และคงจะให้เงินกันเป็นกำลังได้

การให้ทุนเล่าเรียนอุทิศทุนคนฉลาดและคนอนาถานั้นในเวลานี้กรมศึกษาธิการก็ได้
วางระเบียบไว้แล้ว ดังข้าพระพุทธเจ้าได้คัดสำเนาสอของมูลเกล้า ๆ ถวายมาพร้อม
ด้วยหนังสือนี้ กว่าจะต้องแก้ไขเพิ่มเติมอีกก็คงนาน การอุทิศทุนควรให้เงินเป็นทุนฝาก
แบงก์ให้ไต่คอกเบี้ยเป็นรายปีเท่ากับที่จะต้องเสียค่าเล่าเรียนในโรงเรียนและให้เป็น
ประจำเฉพาะโรงเรียน ควรเป็นโรงเรียนชั้นสูง เช่น สวนกุหลาบวิทยาลัย ซึ่งเรียก
ค่าเล่าเรียนเดือนละ 12 บาท นั้นก่อน . . .¹

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 33 - 35 สำเนาหนังสือกราบบังคมทูลของพระยา
ไพศาลศิลปศาสตร์, ลงวันที่ 11 สิงหาคม ส.ศ. 129.

จากข้อความข้างต้นย่อมชี้ชัดให้เห็นอุปสรรคในการจัดการศึกษาในช่วงนั้น ในแง่
งบประมาณทั้งนี้ เนื่องจากน้ำหนักกำพุกของตัวเสนาบดีเอง และความมีอำนาจมากของเสนาบดี
กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ พร้อมทั้งเหตุผลที่กระทรวงธรรมการจะต่อรองในที่ประชุม
สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญที่จะให้ใคร่มาซึ่งงบประมาณ วิธีแก้ไขของกระทรวงธรรมการ คือ

. . . พุนโรงเรียนสำหรับให้เป็นสมบัติเกิดประโยชน์เลี้ยงโรงเรียนไม่ให้
ล้มชวนนั้น . . . โรงเรียนเซนต์กิติ์ทั้งหลายยอมตั้งอยู่ได้ด้วยทุนเช่นนี้ในเวลานี้
ถ้าโรงเรียนใดจะเลี้ยงตัวเองได้เมื่อใด โดยมีผู้ศรัทธาให้ทุนพอเพียง รัฐบาลก็ควร
ยกโรงเรียนนั้นให้ตั้งอยู่ในนามของผู้ให้ความอุดหนุน ถ้ายังขาดเหลืออีกเท่าใดรัฐบาล
ก็ช่วยอุดหนุนไปก่อน ยิ่งดีกว่าที่โรงเรียนเกือบทั้งหมดรัฐบาลต้องเข้าไปเป็นเจ้าของ
ออกทุนเองทุกอย่าง . . . ข้าพระพุทธเจ้าคิดควยเกล้า ๆ ว่า ควรชักชวนให้มีผู้
อุดหนุนการสาธารณประโยชน์เช่นนี้ เป็นเครื่องเหนี่ยวน้อมความคิด ความรู้สึกของ
ราษฎรให้กว้างขวางออกไป แก่ความคิดแคบที่เป็นอยู่ . . .¹

จากข้อความนี้ทำให้ทราบว่าวิธีแก้ไขงบประมาณไม่พอทางรัฐบาลสมัยนั้นได้ใช้วิธีหา
ผู้อุปการะโรงเรียน โดยชักชวนให้ประชาชนที่มีฐานะดีศรัทธาต่อการศึกษา ซึ่งเป็นนิมิตร์ที่ดี
ของประเทศที่มีผู้บริหารการศึกษาหาทางออกได้คือ จึงทำให้เกิดโรงเรียนชื่อต่าง ๆ มากมาย
จนปัจจุบันนี้ ทั้งนี้เนื่องจากมีชื่อผู้อุปการะเป็นชื่อโรงเรียนอยู่ ปัจจุบันนี้กระทรวงศึกษาธิการ
ก็ยังใช้อยู่ในวิธีการนี้ แต่ก่านิยมของคนไทยนิยมการทำบุญก่อสร้างวัดมากกว่าที่จะสร้าง
โรงเรียน เรื่องนี้เป็นจุดบอดสำคัญประการหนึ่งในสังคมไทยที่คนไทยโดยทั่วไปมีความศรัทธา
ต่อการสร้างโบสถ์ วิหาร ทั้ง ๆ ที่วัดมีมากมาย ถ้ามองในมุมกลับกันประชาชนศรัทธาต่อ
การศึกษาพอ ๆ กับการสร้างวัด การศึกษาไทยคงรุดหน้ากว่านี้ ปัญหาเงินคงไม่ต้องพึ่ง
งบประมาณแผ่นดินมากนัก ดังตัวอย่างโรงเรียนในพระองค์ของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบ-
รมราชินีนาถ ทรงโปรดสร้างโรงเรียนเสาวภา, โรงเรียนราชินี, โรงเรียนวิเชียรมาตุ,

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 36.

โรงเรียนราชินีบูรณะ และโรงเรียนจอมสุรางค์อุปถัมภ์¹ ซึ่งใช้พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ พระราชทาน ต่อมาได้พระราชทานให้กระทรวงธรรมการยกเว้นโรงเรียนราชินี ซึ่งได้แบ่ง หน่วยงานของกระทรวงธรรมการไปทางหนึ่ง นอกจากโรงเรียนเซนต์คีกี

4.2 ปัญหาเรื่องค่านิยมทางการศึกษาของประชาชนที่เกี่ยวข้องกับกิจการทางค่าน- การศึกษา

ปัญหาในค่านความเชื่อมั่นอันหนึ่งของประชาชนที่กล่าวว่าการจัดการศึกษาของ รัฐบาลเป็นการ เกดพkten เพื่อรวมเด็กไว้เพื่อสะดวกในการจับตัวไปเป็นทหาร ปัญหาที่เรื่อรัง มาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว² ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ความเกรงกลัวนี้ยังคงมีอยู่จากบันทึกของพระยาอนุกิจวิฑูร (สันตติ เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เมื่อปี 2458 ความว่าท่านไปตรวจราชการในมณฑล นครชัยศรี ราษฎรที่มาต้อนรับได้เข้ามาซักถามว่า จะมาจับทหารหรือ³ ความกลัวนี้ราษฎร ยังมีอยู่ จึงมีผลให้ไม่อยากสนับสนุนให้บุตรหลานไปโรงเรียน และศึกษาต่อในชั้นสูง ๆ อุปสรรคเหล่านี้จะพบมากในระดับมูลศึกษาและประถมศึกษา ส่วนมัธยมศึกษาชั้นย่อมส่งผล ขึ้นมากระทบบ้าง คือจะขาดนักเรียนที่สมควรได้รับการ เรียนรู้ แต่กลับถูกผู้ปกครองชักชวน งดการศึกษาระดับต้น พร้อมกันนี้อาชีพของคนไทยส่วนมากมีอาชีพทางเกษตรกรรม ต้องใช้ แรงงานคนมาก เด็กเล็กจึงมักไม่โดนยกเว้นจากหัวหน้าครอบครัว ประชาชนในชนบทจึงเห็นว่า

¹ อ่านรายละเอียดได้จาก คู่มือ มาลากุล, "โรงเรียนในพระองค์สมเด็จพระศรี- พชรินทราบรมราชินีนาถ" พิมพ์ในงานฉลองพระราชสมภพครบรอบปีที่ 16 ธันวาคม 06 (ม.ป.ท.) 137 หน้า.

² วุฒิชัย มูลศิลป์, เรื่องเกม, หน้า 150 - 159 ซึ่งเขียนไว้ละเอียดถึง ความ เข้าใจผิดของประชาชนเกี่ยวกับการจัดตั้งโรงเรียนและสอนหนังสือ.

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 6, ศ.10/6, รายงานการตรวจ การศึกษามณฑลนครชัยศรี, ลงวันที่ 15 ธันวาคม 2458.

การเรียนหนังสือในโรงเรียนเป็นการเสียเวลา ไม่คุ้มค่า เมื่อเทียบกับการใช้ให้บุตรหลาน ช่วยทำอะไรทำมา หรือทำสวน ปัญหานี้จึงเป็นปัญหาเรื้อรัง ดังเทศบาลนครราชบุรีได้เสนอ ความเห็นมายังกรมศึกษาธิการ¹ ให้ความว่า ". . . ผู้ปกครองโรงเรียน ก็พาให้บุตรหลาน โรงเรียนไปค่าย กลัวเสียเงินเป็นโศกภัยในการเล่าเรียน แม้แต่เล็กน้อยผู้ยากจนก็ไม่มี จะเสีย. . ." และประชาชนโดยทั่วไปยังไม่เห็นคุณค่าในการให้การศึกษาแก่บุตรหลานของตน เพราะเนื่องจากเห็นว่า การเรียนหนังสือของบุตรหลานไม่ช่วยให้กลับมาช่วยทำมาทำสวนที่ขึ้น นานาอย่างที่เกยทำอยู่จะได้ผลดีขึ้นก็กลับมาช่วยไม่ได้ ข้าราชการเรียนหนังสือกลับเป็นการอบรม ให้บุตรหลานของชาวนาชาวสวนเป็นเด็กเกียจคร้าน หยิบโย่ง ไม่ทำงาน ดังสุภชาติโบราณที่ว่า "เหยียบขี้ไก่ไม่ฝ่อ" หรือ "มีความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด" ประชาชนทั่วไปในชนบทกลับมี ความคิดเห็นว่า ความรู้ที่ได้มาจากโรงเรียนไม่สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันและแก้ปัญหา ที่ราษฎรประสบอยู่ได้ สิ่งนี้เป็นปัญหาประการหนึ่งที่มีอยู่ทั่วไปในชนบทของสังคมไทย แต่สิ่งที่ พอแก้ชอกช้ำเหล่านี้ได้ เห็นจะได้แก่การศึกษาในระดับมัธยมศึกษา หรือระดับที่สูงกว่าคือ อุดมศึกษา² เพราะผู้ที่ศึกษาถึงระดับนี้ จะสามารถเข้ารับราชการอยู่ในตำแหน่งที่ ๆ พอเป็น ตัวอย่างให้ประชาชนเห็นก็เห็นงามได้บ้าง

ยิ่งการศึกษาของสตรีก็ยิ่งมีปัญหามาก ถึงขอความที่ว่า

. . . อุปสรรคบางอย่างเกี่ยวกับการศึกษาชั้นสูงของสตรี ที่สำคัญก็คือทัศนคติ ส่วนใหญ่ของประชาชน จริงอยู่เรายอมรับว่าเป็นการดีที่สตรีสามารถอ่านเขียนได้และ ส่วนมากก็มักอ่านเขียนได้โดยเรียนเองที่บ้าน แต่ว่าหน้าที่ของสตรีจะต้องอยู่บ้าน

¹ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ, ฉบับที่ 8, พ.ศ. 2458, รายงานการศึกษาจากมณฑลราชบุรี, หน้า 49.

² หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารรัชกาลที่ 5, ศ. 8. 4/34, ขยายการเล่าเรียนชั้นสูง (9 ก.ค. - 25 มี.ค. 2452).

และจุดหมายในชีวิตของสตรีทุกคนก็คือ การแต่งงาน จึงไม่ถาวรจะให้สตรีได้ศึกษาวิชาที่ไม่จำเป็นอันจะเป็นการชักนำให้สตรี เบื่องานบ้านในหน้าที่ของตน ปัญหาเช่นนี้ไม่เคยมีในตะวันตก แต่มีคนหาชนทางตะวันออกไกลมีอิทธิพลกว่าทางตะวันตกมาก อุปสรรคใหญ่อีกอย่างหนึ่งก็คือตัวโรงเรียนวัดมีบริเวณและสถานที่สำหรับ เด็กชาย ด้วยเหตุนี้จึงต้องส่งเด็กหญิงจากต่างจังหวัดเข้ามาเรียนในกรุงเทพฯ . . .¹

นอกจากนี้ผู้ปกครองยังมีความรังเกียจที่บุตรหลานของตน เรียนปะปนกันทั้งหญิงและชาย อิทธิพลนี้ยังมีมาถึงปัจจุบัน ถึงแม้ว่าแต่ละจังหวัดจะมีโรงเรียนมัธยมชายและหญิงแยกต่างหากกัน ยิ่งในกรุงเทพฯ ก็ยังมีให้เห็น (แม้ปัจจุบันทางกระทรวงมีนโยบายที่จะรวมให้เป็นสหศึกษาบ้างแล้ว) ยิ่งมณฑลทางภาคใต้ที่ประชาชนนับถือศาสนาอิสลามด้วยแล้ว ปัญหาต่างๆ ยิ่งมากในแง่ภาษา ศาสนา กิจกรรมมัธยมศึกษาในมณฑลเหล่านี้จึงไม่มีในระยะต้น เพียงระดับมูลศึกษาและประถมศึกษาที่มีปัญหามากมาย

แม้ว่าการจัดการศึกษาในชั้นมัธยมศึกษาจะมีโรงเรียนจำกัดจำนวนและส่วนมากตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ และในจังหวัดที่ตั้งมณฑล เทศาภิบาล โรงเรียนประจำมณฑลจัดสอนถึงมัธยมปีที่ 6 ในโรงเรียนประจำจังหวัดสอนเพียงมัธยมปีที่ 3 แต่อย่างไรก็ตามกระทรวงธรรมการยังมีผู้ช่วยให้การศึกษาแก่ประชาชนให้เจริญขึ้นอีกด้านหนึ่งคือ กิจกรรมของโรงเรียนราษฎร ได้ช่วยผ่อนคลายภาระของกระทรวงในการจัดการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาได้มาก และทำให้งานก้าวหน้าได้เร็วขึ้น ถึงแม้กระทรวงศึกษาธิการจะพบปัญหาอุปสรรคนานาประการ แต่ส่วนหนึ่งได้ทำให้โครงสร้างทางการศึกษาสมบูรณ์แบบขั้นดังกล่าวแล้วข้างต้น แม้งานการศึกษาจะไม่ขยายออกไปอย่างรวดเร็วประจวบความหวังของเสนาบดี 2 ท่านที่บริหารงานอยู่ก็ตามที่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เนื่องจากปัญหาเรื่องงบประมาณแผ่นดินกับค่านิยมของประชาชน และอุปสรรคอื่น ๆ อีกทั้งในแง่หลักสูตร แผนการศึกษา ความมุ่งหมายของการศึกษา รวมทั้งขาดบุคคลากรในการดำเนินงานในโรงเรียน คือการขาดครูที่มีวุฒิทางครูจำนวนมากนั้นเอง ดังกล่าวไว้ว่า

¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435 - 2507,

. . . เรื่องวิธีสอนยังอ่อน เป็นปัญหาที่ปฏิเสธไม่ได้ แต่ไม่ใช่แก้ไม่ตก เพราะเรา
 แก่กันอยู่แล้วควยวิธีฝึกหัดครู และออกประกาศนียบัตรให้ ครูเป็นผู้อบรมและถวายวิชา
 ให้แก่ศิษย์ การถวายวิชานั้น ทราบกันดีแล้วว่าไม่ใช่เพียงมีความรู้ก็ถ่ายทอดให้คนอื่นได้
 ยิ่งการอบรมเป็นหน้าที่สำคัญแขกแขกเข้ามาด้วย หน้าที่ครูจึงเป็นหน้าที่ที่ต้องฝึกหัดดีแล้ว
 ก่อนจึงทำได้ อาชีพครูจึงเป็นอาชีพเฉพาะสำหรับคนจำพวกหนึ่ง ไม่ใช่ว่าผู้มีความรู้ทุกคน
 จะทำได้ . . .¹

การผลิตครูให้พอเป็นปัญหาเรื้อรังมาตลอด ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช ส่วนปัญหา
 ด้านอื่น ๆ พอมี ถึงเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ได้เขียน
 ปัญหาไว้ ซึ่งนำมาผนวกไว้ในรัชกาลที่ 6 ได้ดังนี้

. . . ปัญหาทางการศึกษา 1. เราอบรมเด็กทางหนังสือมากเกินไป จะเอางาน
 ที่ไหนให้ทำพอควรแก่หลักสูตร เข้าหาทางอาชีพให้มากเข้า 2. วิธีสอนยังล้าหลัง
 แทนที่จะให้วิชาอย่างกระจุกกระจาย ควรเข้าหมวดเป็นธรรมชาติงานกับการสมาคม
 และดำเนินการสอนแข่งวิธีออกไปเป็นแม่หมวดเหล่านี้ 3. การศึกษาบังคับของเรา
 ทิ้งรสเสียที่เกี่ยวข้อง ถือเอาแต่ปริมาณเข้าว่า โรงเรียนประชาบาล (คือโรงเรียนเทศบาล
 ครูคนหนึ่งสอนนักเรียนตั้ง 70 - 80 คนเงินเดือนอย่างนักเรียนสอน ซึ่งไม่ใช่ฐานะ
 ครูเลย 4. การอบรมพลเมืองของเรา นี้ จะเอารูปไหนกันแน่ ปัญหาเช่นนี้ยังมีอีกมาก
 ทั้งที่เป็นปัญหาและไม่เป็นปัญหา ที่จริงปัญหาศึกษามีมาก ไม่ว่าในประเทศไทย เพราะ
 ใคร ๆ ก็ต้องสนใจและใคร ๆ ก็มีเรื่องพูดไม่มากนักน้อย ค้วยใคร ๆ ก็ยอมเกี่ยวกับการ
 การศึกษาเกี่ยวทางบุตรหลานในการปกครองบ้าง เกี่ยวทางตัวเองที่เคยศึกษามาก่อน
 และเดี๋ยวนี้ก็ยังศึกษาอยู่บ้าง . . .²

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, ความเรียงเรื่องต่าง ๆ ของ "ครูเทพ"
 "ปัญหาการศึกษา", หน้า 184.

² เรื่องเดียวกัน. คำว่า "รส" หมายถึงความถึงคุณภาพ.

อีกประการหนึ่งที่น่าจะกล่าวถึง คือในเรื่องโอกาสในการศึกษาในระดับที่สูงกว่าระดับประถมศึกษา (ภาคบังคับ) เพราะการเรียนในระดับนี้ผู้ปกครองจะต้องจ่ายเงินค่าเล่าเรียน ประกอบกับโรงเรียนยังตั้งเฉพาะในเมืองใหญ่ ๆ คือ กรุงเทพฯ ที่ตั้งมณฑล และจังหวัด ดังมีผู้ที่กล่าวแล้วข้างต้น ผู้ปกครองจำต้องจ่ายเงินเป็นค่าใช้จ่ายอื่น ๆ อีกมาก ในการส่งเสียบุตรหลานเข้าเล่าเรียนในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา ถ้าจะกล่าวกันแล้วการจัดการศึกษาขึ้นในชาตินั้น ก็เพื่อให้ประชาชนได้รับการศึกษาโดยทั่วถึง แต่ได้สรุปลงไว้ว่าจะส่งเสริมให้ประชาชนได้เรียนตามควรแก่อิทธิภาพของตน ดังความมุ่งหมายของโครงการศึกษา พ.ศ.2464 เป็นต้น คือ ใครควรเรียนอะไร สูงต่ำเพียงไร ก็ให้เรียนสิ่งนั้นเพียงนั้น แต่ใครจะเป็นผู้ตัดสินว่าประชาชนคนใดเหมาะแก่การศึกษาอะไรแค่ไหน การศึกษาระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษาในระยะนั้น ดังข้อเขียนของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้เขียนไว้ว่า

. . . การศึกษาสมัยนี้ดูจากรางานอื่น ๆ ต้องสำเร็จด้วยเงิน เพราะฉะนั้นเงินนั้นแหละจะเป็นผู้ตัดสินการศึกษาและอาชีพของมนุษย์ไ้มากกว่าอาชีพของบรรพบุรุษหรืออนามัยแห่งร่างกาย หรือแม้ความหลักแหลมแห่งสติปัญญาของเด็กเอง เด็กที่ผู้ปกครองมีงมีอาจเข้าเรียนในโรงเรียนก็ ๆ ตั้งแต่ชั้นประถมตลอดจนถึงมหาวิทยาลัย หากจะไม่สำเร็จถึงยอดเยี่ย ก็เพราะอนามัยแห่งร่างกายอ่อนแอเป็นเหตุให้สติปัญญาทึบไปด้วยเข้ามาเป็นเครื่องตัดรอนเสีย แต่เด็กที่เกิดมาในครอบครัวยากจน ย่อมไม่สามารถขึ้นถึงยอดเยี่ยได้ช่วยบกพร่องทางทุนทรัพย์ เว้นไว้แต่ตัวจะเกิดมาเป็นอัจฉริยบุคคล ได้รางวัลทุนเรียนของรัฐบาล, ของโรงเรียนหรือของบุคคลช่วยความสามารถเยี่ยมยอดในการเรียนของคุณ . . .¹

กับอีกข้อความหนึ่งซึ่งท่านเขียนไว้ได้เขียนไว้ใน "จดหมายเหตุ" ว่า ". . . คนฉลาดที่เกิดในป่าหรือในท้องแถวข้างครัวไฟ ถ้าได้มีโอกาสรับการศึกษาโดยควรแก่สติปัญญาได้ทุกคน ให้เหมือนช่างเผือกในป่าที่ได้มาขึ้นระวางในกรุงทุกเข็อก ก็จะวิเศษ

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, "ความเรียงเรื่องต่าง ๆ ของ "ครูเทพ", อนุสรณ์ในงานศพนายครุฑชิต เทพหัสดิน ณ อยุธยา (พระนคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2514, หน้า 151.

หาน้อยไม่ . . .^๑

จากข้อเขียนนี้จึงกล่าวได้ว่า โอกาสทางการศึกษาของประชาชนคนไทยในสมัยนั้น ในระดั้มัธยมศึกษาและอุดมศึกษา เป็นการ เปิดโอกาสให้แก่คนที่มีฐานะการเงินดี หรือบุตรขุนนาง และเจ้านายในสมัยนั้น จะเปิดโอกาสเล็กน้อยนิกสำหรับผู้ที่ยากจน ก็มีทุนของรัฐบาลและทุนของโรงเรียนสำหรับบุคคลที่เรียกว่าอัจฉริยะ เรื่องโอกาสทางการศึกษานี้ถ้าจะมองให้เป็นเหตุแห่งความบกพร่องทางการศึกษาก็คงมองได้ เพราะพลเมืองที่มีสติปัญญาจะเรียนและเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติให้เจริญมีใช้เพียงกลุ่มคนที่มีฐานะดีเท่านั้น ดังเหตุผลประการหนึ่งที่ชี้ให้เห็นความสำคัญของการศึกษาของพลเมืองคือ "การศึกษานี้แหละ ข้าพเจ้าเชื่อว่าเป็นอาวุธวิเศษของประเทศแท้จริง ถ้าหากรู้จักใช้และใช้ให้ดี"^๒ เด็กที่เกิดมาในครอบครัวยากจนทางการมีใช้จะปิดประตูตายเสียที่เคี้ยว ทางราชการได้ให้ทุนค่าเล่าเรียนและค่ากินอยู่แก่นักเรียนส่วนหนึ่งที่มีสติปัญญาดีเลิศ และอึ้งกระทรงไว้ใช้วิธีเลือกนักเรียนที่จบมัธยมแล้วส่งออกไปศึกษาวิชา ณ ต่างประเทศปีละ 4 คน^๓ เป็นปกติมา เพียงซาคตอนบ้างในสมัยเศรษฐกิจตกต่ำ และยังมีกรชิงทุนเล่าเรียนหลวง ปีละ 2 คน ไปศึกษาต่อในยุโรป และอเมริกา ต่อมาได้มีพระราชทานเพิ่มขึ้นเป็น 3 คน นอกนั้นกระทรวงทั้งหลายก็เลือกส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาสำหรับกลับมารับราชการในกระทรวงนั้น ๆ อีกมากและน้อยตามความต้องการ และภายใน

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 137.

2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 157.

3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 163.

วงเงินที่ได้รับอนุญาต¹ ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่า อุปสรรคอีกประเด็นในการปฏิรูปการศึกษา ในช่วงรัชกาลนี้ คือโอกาสทางการศึกษาไม่เท่าเทียมกัน แต่การเท่าเทียมกันก็ย่อมเป็น สิ่งที่ยุ่ยากในเชิงปฏิบัติ เพราะการศึกษาของไทยเพิ่งเริ่มมาได้ไม่นานนัก ทุนทรัพย์ ในการจัดการศึกษาก็ได้รับน้อย ย่อมจะกระทำไม่ได้แน่ในภาวะเช่นนั้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 164.